

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Kultuuriteaduste instituut
Etnoloogia osakond

Saara Mildeberg

Maastikupõhine lähenemine maapiirkondade huvigruppidele

Soomaa rahvuspargi näitel

Magistripjekt

Juhendaja: PhD Kirsti Jõesalu

Tartu 2019

Sisukord

Sissejuhatus	4
1. Teoreetiline raamistus	7
1.1 Elu maapiirkondades	7
1.1.1 Maapiirkondade roll ja kuvand 20. sajandil.....	7
1.1.2 Maapiirkondade ümberstruktureerimine ja tänapäev.....	8
1.1.3 Kohalikkus ja mitmepaiksus.....	10
1.2 Soomaa rahvuspark.....	11
1.2.1 Looduskaitse.....	12
1.2.1.1 Soode taastamine.....	13
1.2.1.2 Poollooduslike koosluste hooldamine.....	14
1.2.2 Turismimaastik.....	14
2. Materjali kogumise ja esitamise meetodid	17
2.1 Uurimisvälja piiritlemine.....	17
2.2 Poolstruktureeritud intervjuu.....	19
2.3 Taluarhitektuuri inventeerimine.....	23
2.4 Osalev vaatlus.....	24
2.5 Visuaalne etnograafia.....	28
2.6 Uurimisgrupi välitööpäevikute võrdlus.....	30
2.7 Eetilised aspektid.....	32
3 Rakendusliku osa tutvustus	34
3.1 Artikkel.....	34
3.2 Fotonäituse projekt.....	36
3.2.1 Kontseptsioon.....	36
3.2.2 Sihtgrupp.....	38
3.2.3 Toimumiskoht.....	38
3.2.4 Kujundus.....	39
3.2.5 Näituse teostamise järgmised etapid.....	39
3.2.6 Eelarve ja rahastus.....	40

4. Refleksioon	42
5. Kokkuvõte	45
Kasutatud allikad ja kirjandus	49
Summary	57
Lisad	60
Lisa 1 – RMK Soomaa rahvusparki kaart.....	60
Lisa 2 – Näituse „Rohelised koridorid“ kavand.....	61
Lisa 3 – 2017. aasta suvel välitöödel kasutatud materjalid.....	74
Lisa 3.1 Rahvusparkide mälumaastike projekti tutvustus/ Taotlus Keskkonnainvesteeringute Keskusele.....	74
Lisa 3.2 – Soomaa välitööde algne küsitluskava.....	76
Lisa 3.3 – Soomaa välitööde uus küsitluskava.....	79
Lisa 3.4 – Inventeerimisankeet ja abijoonis.....	81
Lisa 3.5 – Asutusepoolse juhendaja tagaside.....	84
Lisa 4 – Soomaa rahvusparkis toimunud üritused.....	86
Lisa 4.1 – 14.11.2017 Soode taastamise õppekäigu kava.....	86
Lisa 4.2 – 4.12.2017 Väljavõtte Soomaa rahvusparki koostöökogu ja kogukonna koosoleku protokollist.....	87
Lisa 4.3 – 27.-29.09.2018 Aastaseminari „Soomaa rahvuspark 25“ kava.....	89
Lisa 4.4 – 8.12.2018 Soomaa rahvusparki 25. sünnipäevapeo kava.....	91
Lisa 5 – Ülevaatlik dokumentatsioon magistriprojekti praktilise töö protsessist.....	92

Sissejuhatus

Minu magistriprojekt sai alguse Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi (ERA) ning Eesti Vabaõhumuuseumi (EVM) Maa-arhitektuuri keskuse 2017. aasta suvel ühiselt korraldatud välitöödest Soomaa Rahvuspargis (Lisa 1). Nii nende kui jätkuvate välitööde tulemuseks on magistriprojekti kaks praktilist väljundit: artikkel “Soomaa rahvuspark: multifunktsionaalne potentsiaal ja marginaliseeritud perspektiivid” (Mildeberg 2018a) EVM toimetises “Soomaa. Suurem kui suurvesi: kohanemine ja toimetulek” (Lutsepp ja Pärdi 2018) ning fotonäituse “Rohelised koridorid” kavand (Lisa 2).

Soomaa rahvuspark on 390km² suurune rahvuspark Pärnu ja Viljandi maakondade piiril, kus on säilinud Eestile omane, kuid mujal Euroopas juba eriline mitmekülgne loodusmaastik. Välitööde alguses ei olnud mul veel oma kindlat teemat, kuid üsna pea, võrreldes esimesi tehtud intervjuusid, hakkasid mind huvitama päevakajalised konfliktid, mis tulenevad erinevast kokkupuutest maastikuga. Registreeritud elanike kahaneva arvu järgi on Soomaa rahvuspark statistiline ääremaa, kuid pikaajalisel osaleval vaatlusel “Soomaa” nime all välja hõigatud üritustel sai kohalkäijate vaheldust silmitsedes selgeks, et rahvuspargiga seotud huvigrupp koosneb püsielanikest, suvitajatest, looduskaitseeksperdistest, turismiettevõtjatest, puhkajatest, seiklejatest, loodusvaatlejatest, koduloohuvilistest ja paljudest teistest. Pöördusin Soomaa variatsioonide selgitamiseks valdavalt kultuurigeograafide juhtimisel loodud interdistsiplinaarse maastikuteooria poole, mille puhul võetakse maastiku inimkesksel mõtestamisel arvesse visuaalset vaatevälja, sümbolseid kommunikatsiooniressursse ja füüsilist materjali, üritades lisaks välisele ilmele tajuda maastikus toimuvaid protsesse ning laiemat konteksti, mis neid väljapoolt mõjutab (Widgren 2004: 461).

Maastike tervikliku uurimise kaudu on võimalik mõtestada nii keskkonna materiaalseid aspekte kui ühiskonnas toimuvat tähendusloomet (Lindström, Kull ja Palang 2011: 31). Rahvusparki võib vaadelda kui maapiirkonna erijuhtu, mida iseloomustavad hõre inimasustus ja -taristu ning kõrgendatud tähelepanu looduskeskkonnale. Soomaa maastiku tõlgendamisvõimalusi avasin kahe rakendusliku väljundi kaudu. Artikli EVM kogumikku tellis minu käest EVMi Maa- arhitektuuri keskuse teadur Liis Serk, kes osales samuti suvistel välitöödel. Projekti teisel väljundil, kavandataval fotonäitusel, puudub otsene tellija, kuid see

on suunatud tasakaalustama turismiettevõtete levitatavat romantilist “puhta looduse” kuvandit.

Mõtestamaks magistriprojekti rakenduslikke osasid, on projekti teoreetilis-metodoloogiline osa jaotatud viieks peatükiks. Esimese peatüki eesmärk on anda ülevaade Soomaast kui looduse ja kultuuri pideval suhestumisel põhinevast maastikust. See peatükk on kontekstiks Soomaa kuvandit problematiseerivale artiklile ning fotosid ja tsitaate kombineerides kohalike igapäevaelu kajastavale näitusele. Teises peatükis kirjeldan välitöid ja meetodeid, mida nende jooksul kasutasin. Lisaks analüüsin oma kogemuse näitel uurija rolli välitöödel ning kuidas see võib mõjutada uurimistulemuste kujunemist. Kolmandas peatükis esitlen projekti rakenduslikke väljundeid, mille puhul kombineerisin teoreetilisi teadmisi maaelust ja looduskaitsest Soomaal kuulu ja kogetuga. Rakenduslikud väljundid põhinevad kohalike maaomanike ja elanike seas läbi viidud etnoloogiliste välitööde tulemustel, mis juhtivad tähelepanu erinevatele väärtustele, konfliktidele ja maakasutusviisidele minevikus ja tänapäeval. Neljas peatükk on pühendatud vaatan kokkuvõtlikule eneserefleksioonile magistriprojekti päeviku põhjal. Viiendas peatükis teen magistriprojektist kokkuvõtte.

Tööle olen lisanud:

Lisa 1 – RMK Soomaa rahvuspargi kaart

Lisa 2 – Näituse „Rohelised koridorid“ kavand

Lisa 3 – 2017. aasta suvel välitöödel kasutatud materjalid

Lisa 3.1 Rahvusparkide mälumaastike projekti tutvustus/Taotlus Keskkonnainvesteeringute Keskusele

Lisa 3.2 – Soomaa välitööde algne küsitluskava

Lisa 3.3 – Soomaa välitööde uus küsitluskava

Lisa 3.4 – Inventeerimisankeet ja abijoonis

Lisa 3.5 – Asutusepoolse juhendaja tagasiside

Lisa 4 – Soomaa rahvuspargis toimunud üritused

Lisa 4.1 – 14.11.2017 Soode taastamise õppekäigu kava

Lisa 4.2 – 4.12.2017 Väljavõte Soomaa rahvuspargi koostöökoogu ja kogukonna koosoleku protokollist: päevakava ja kokkuvõte Rasmus Kase ettekandest „Kokkuvõte 2017. a. Välitööde tulemustest Soomaa rahvuspargis“

Lisa 4.3 – 27.-29.09.2018 Aastaseminari „Soomaa rahvuspark 25“ kava

Lisa 4.4 – 8.12.2018 Soomaa rahvusparki 25. sünnipäeva pidustuste kava

Lisa 5 – Ülevaatlik dokumentatsioon magistriprojekti praktilise töö protsessist

Varasema uurimisloos fookusesse olen asetanud maaelu ja maapiirkondade kuvandi. Eestis on maapiirkondade arengut ja 21. sajandi alguse keskuskülade argipäeva üksikasjalikult uurinud sotsiaalanthropoloog Aet Annist (2011). Ääremaade dualistlikku, negatiivset ja atraktiivset meediakuvandit on käsitlenud sotsioloog Bianka Plüschke-Altöf (2017). Analüüsid maaelu-teemalisele lühifilmikonkursile saadetud filme, on maaelu kuvandit noorte seas uurinud sotsioloog Raili Nugin (2018). Rahvusparkide kui “rahvuslike maastike¹” elanikke magistritöös Karula rahvusparki näitel kategoriseerinud etnoloog Liisi Jääts (2010). Mikroskaalal turismitalupidajate eneseteostusvõimalusi on uurinud etnoloogid Maarja Kaaristo ja Ester Võsu (nüüd Bardone) (2009), viimane kirjutas sellel teemal ka oma doktoritöö (2013). Turismi negatiivseid mõjusid on vaadelnud kultuurigeograaf Tiina Peil, kes on Paldiski näitel pööranud tähelepanu ebaõnnestunud turismimaastikutele (2014), ning Aet Annist, kes vastandas Setomaa “autentsusturismi”-püüdlusi kohalike igapäevavajadustele (2014).

1 Kuigi rahvusmaastike tiitlit nii, nagu seda on tehtud näiteks Soomes (vt Ruotsala 2008: 43), Eestis välja antud ei ole.

1. Teoreetiline raamistus

Teoreetilises raamistuses annan lühikese ülevaate maapiirkondade ühiskondlikust rollist ja kuvandist Eestis alates Eesti Vabariigi iseseisvumisest pärast Esimest maailmasõda kuni tänapäevani. Edasi uurin Soomaa rahvusparki kui ääremaad, millele looduskaitsestaatus annab lisaväärtuse. Otsin vastust küsimusele, kuidas mitmepalgeline elanikkond tähelepanuga kaasnevate protsessidega suhestub.

1.1 Elu maapiirkondades

Asukoht Edela-Eestis Viljandi ja Pärnu maakonna piiril teeb Soomaa rahvusparki alast sotsiaalmajandusliku ääremaa, mille kolm asustatud küla — Tipu, Sandra ja Riisa — jagunevad kahe erineva valla ja maakonna haldusesse — Tipu ja Sandra Põhja-Sakala valda Viljandimaal ja Riisa Tori valda Pärnumaal. Riisa ja tänaseks kadunud Tõramaa küla tekkest, õitsengust ja hääbumisest 20. sajandi esimesel poolel on kirjutanud koduloouurija Urmas Haud (2018). Siin annan lühidalt ülevaate 20. sajandil maapiirkondades toimunud ühiskondlikest ja majanduslikest muutustest üldiselt, tuues välja olulisemad nüansid, mis mõjutavad maaelu kuvandit ja elustandardeid maapiirkondades ka tänapäeval.

1.1.1 Maapiirkondade roll ja kuvand 20. sajandil

Selles alapeatükis annan ülevaate maapiirkondade rollist ja kuvandist Eestis alates Eesti Vabariigi iseseisvumisest pärast Esimest maailmasõda kuni 2000ndate aastateni. Toetun Aet Annisti (2011) ja etnoloogide Heiki Pärdi (2008), Liisi Jäätsi (2008) ja Ester Bardone (2013) uurimustele ning Eesti Maaülikooli Majandus- ja sotsiaalinstituudi maaelu arengu aruandes (Värnik jt, 2011) esitatud tähelepanekutele.

Aet Annist on toonud välja, et Eestis oli maapiirkondadel ja talupoegadel 20. sajandi vältel majanduses ja ideoloogiates tähtsam roll kui mujal Kesk- ja Ida-Euroopas (2011: 75-93). Eelduseks oli pidevalt vahetunud poliitiline võõrvõim, mille tõttu rajanes eestlaste rahvuslik enesekujutus maaelanikkonnal. 1918. aastal iseseisvunud Eesti riigi eesotsas olid põllumajanduslikud ja sotsialistlikud parteid, mille poliitika soodustas maapiirkondade arengut ning hoolimata süvenevatest tööhõive- ja mehhaniseerimisprobleemidest, mis andsid

hoogu linnastumisele, säilitas maarahva positiivse kuvandi rahvuslikus mälus Nõukogude okupatsioon, mis algas 1940. aastal. (samal, 77-79)

Küüditamiste ja hukkamiste saatel natsionaliseeriti uue majanduspoliitika raames maa ning toimus sundkollektiviseerimine, kusjuures masinad, loomad ja tootmisvahendid tuli majandile loovutada (Annist 2011: 80; Pärdi 2008: 555). 1950ndatel aastatel harjusid inimesed eluga majandites. Muutumas oli inimeste suhtumine omandisse, sealhulgas maasse ja loomadesse, ning töösse: tsentraliseerimisele ja kollektiviseerimisele vastas rahvas madala töömoraali, korruptsiooni ja varimajandusega (Annist 2011: 81-85).

Üldine, modernistlikule põllumajandusparadigmale vastav suund pärast Teist maailmasõda oli Nõukogude Liidus ja Lääne-Euroopas sarnane: põllumajanduse kontsentreerimine, tootmise mehhaniseerimine, intensiivistamine ning automatiseerimine, mis põhjustas väiketalu-pidamiste vähenemist ja väikeasulate hääbumist (Värnik jt, 2011: 21; Jääts 2008: 3-4). Kuid kui Lääne-Euroopas süvendasid info- ja kommunikatsioonitehnoloogilised uuendused, industrialiseerimine ja tugevnev rahvusvaheline majandus linnastumist (Bardone 2013: 12), siis Eesti maapiirkondades koondasid maaparandus, agrolinnakud ja tüüpprojektid inimesed ääremaalt ilmet linnarajoonidega sarnanevatesse keskusküladesse (Pärdi 2008: 562).

Keskuskülad, majandite elektrifitseerimine, põllumajanduslike suurtööstuste teke ja riigilt saadav rahaline töötasu muutsid uue põlvkonna standardeid ja kui eratalupidamine aastal 1989 Nõukogude Liidu kehva majandusliku seisuga parandamiseks seadustati, vastas rahvas vähese initsiatiiviga -- väiketootmist ei peetud enam jätkusuutlikuks (Annist 2011: 81-85). Nõukogude Liidu lagunemine ja Eesti Vabariigi taastamisega kaasnenud kollektiiv- ja riigimajandite likvideerimine ning maareformid kahjustasid korraga nii maapiirkondade majandust kui ühiskondlikku positsiooni, mis taandusid linnakeskuste kasuks (samal, 92-93).

1.1.2 Maapiirkondade ümberstruktureerimine ja tänapäev

Selles peatükis toon esiteks välja Bianca Plüschke-Atlofi uurimuse maapiirkondade kuvandist tänapäeval (2017). Meedias valitseva negatiivse ääremaa kuvandi asemel keskendun järgnevalt maaelu positiivsele ümberväärtustamisele. Seda protsessi on uurinud Liisi Jääts (2008) ning kajastanud ka Eesti Maaülikooli Majandus- ja sotsiaalinstituudi maaelu arengu

aruanne (Värnik jt, 2011). Positiivne kuvand juhatab sisse maaelu edendamise uue strateegia: turismi. Turismiettevõtluse mõju maapiirkondade kogukondadele avan Ester Bardone (2009, 2013), Maarja Kaaristo (2013), Tiina Peili (2014) ja Aet Annisti (2014) tähelepanekute põhjal.

Bianka Plüschke-Altöfi (2017) uurimus kinnitab, et 20. sajandi lõpul tekkinud negatiivne maaelu kuvand on aktuaalne ka tänapäeval. Meediaanalüüsi ja fookusgrupiintervjuude põhjal järeltas ta, et ka 21. sajandi teisel kümnel valitsevad maapiirkondade kirjeldustes negatiivsed stereotüübid tagurlikkuse ja eraldatuse kohta, mida väljendatakse sõnaga „ääremaa“ (Plüschke-Altöf 2018). Negatiivsel kuvandil, mida levitatakse eelkõige linnades, on reaalsed tagajärjed: see mõjutab inimeste arusaamu, kohalike enesehinnangut, tegutsemisvõimaluste tajumist ning toimetamisstrateegiaid (samas, 114). Samale järeltusele on jõudnud Raili Nugin, kes on uurinud maaelu kuvandit noorte seas (Nugin 2018: 96).

Samas on mitmed uurijad on täheldanud positiivset, maaelu idüllile keskenduvat vastudiskursust, mida seostatakse pärandkultuuri, puutumatu looduse, traditsioonilise ja tervisliku eluviisiga (Plüschke-Altöf 2017; Värnik jt, 2011; Jääts 2008). See on seotud vastulinnastumisega, mis sai Eestis alguse 1980ndate aastate lõpus (Tammaru jt, 2003). Põllumajanduslike tootmistalude asemele hakkasid tekkima traditsioonilistest väärtustest ja elulaadist inspireeritud hobitalud, mille ülalpidamist ei sanud endale lubada majanduslikel põhjustel maapiirkondadesse kolijad, vaid jõukam ja enamasti põhitööna millegi muu kui talupidamisega tegelev autoomanikest vähemik (Värnik jt, 2011: 17; Jääts 2008: 6, 16-17). Vastavalt paradoksaalsele protestile, mille puhul linnast maale kolijad ei saa eitada oma linnakeskkonnas kujunenud hoiakuid ja arusaamu, said maapiirkonnad tekkivas tarbimisühiskonnas uue rolli. Kui modernistliku maaelu paradigma järgi olid põhilised elatusalad maal põllundus ja metsandus, mille tooted olid suunatud kogukonnast väljapoole, siis uute elanike, suhtumiste ja standarditega sai aina populaarsemaks vaba aja, elustiili ja moega seotud toodete ja teenuste pakkumine, mis toob inimesi maale kui keskkonda, millel on väärtus omaette (Värnik jt, 2011; Jääts 2008; Bardone 2013).

Võsu ja Kaaristo järgi annab muutunud väärtussüsteem positiivsest küljest kohalikele võimaluse end väljendada ning külastajatele elamusi pakkudes tarbimisühiskonnas kehtestada (2009). Täna on tekkinud terve maaturismi sektor, mis hõlmab endas lisaks agro- ja

taluturismile öko-, loodus-, seiklus-, pärimus-, toidu-, veini- jms turismi (Bardone 2013: 15-16). Erinevad pakkumised, mida loomingu- ja lähenemisega leiutada, demonstreerivad kuidas siis, kui ühe elupaik on teise turismisihtkoht, saavad esimestest oma igapäevaolude ja enesele olulisega seotud teadmiste, oskuste ja füüsiliste ning vaimsete materjalide kujundajad ja vahendajad (Võsu ja Kaaristo 2009: 79, 88).

Negatiivsest vaatepunktist vabastab turismiettevõtluse soosimine riigi vastutusest maapiirkondade sotsiaalmajandusliku ebahütluse eest (Annist 2014: 424). Lisaks on Tiina Peil toonud välja, et turism võib mõjutada liialt kohaliku identiteedi kujunemist ja säilimist (2014: 400). See protsess saab alguse turismipakkuja suhestumisel koha looduse ja ajaloo ning sellega, mida teised sealjuures väärtustavad — ehk mitte enam isiklikul ning erilisel kogemusel vaid õpitud ja üldiselt arusaadavatel lugudel (samas). Tihti mängivad idealiseerivate ja eksotiseerivate lugude loomisest ja haldamisel rolli mitte niivõrd kohalikud kui (akadeemilised ja institutsionaalsed) uurijad, asjatundjad, spetsialistid ja turismiettevõtjad, kes annavad kohalikele omapäradele välise tõlgenduse (samas, 405). Ohtudeks sealjuures on uute, kommertseesmärkidel tegutsevate kogukondade teke (Annist 2014: 424), kohalike võõrdumine oma elupaigast ning isegi materiaalse reaalsuse, sealhulgas maastiku muutumine (Peil 2014: 400, 406).

1.1.3 Kohalikkus ja mitmepaiksus

Elustandardite ja elatusalade muutus on mõjutanud maapiirkondade elanikkonda, millele on raske kaasajal ühtset iseloomustust anda. Selles alapeatükis toon esile Liisi Jäätsi “põliselanike” ja “uustulnukate” vastanduse, aga ka sotsioloog Marc Mormonti täheldatud “mitmepaiksuse” fenomeni (1990). Need on kategooriad, millesse olin valmis Soomaale saabudes kohalikud lahterdama. Mitmed uurijad erinevatelt erialadelt on aga jõudnud järelduseni, et kaasajal sõltub kohaidentiteet pigem inimese enesemääratlusest (vt. Ruotsala 2008, Perlik 2011, Päll 2017, Serk 2017, Boscoboinik 2018).

Liisi Jäätsi järgi jaotas hobitalude teke maapiirkondade elanikud kaheks: “põliselanikeks” ja “uustulnukateks” (2010: 45). „Põliselanike”, nõukogudeaegse maaelukorralduse taustaga tänaste pensionäride jaoks on maaelu seotud põllumajanduse ja metsandusega, ning kohalikkus maastikku nähakse jätkuvuse sümbolina, sest see on seotud nende isiklike peremälestuste ja

kogemustega. 'Uustulnukatele', linliku taustaga keskealistele ja noorematele maale kolijatele tähendab maaelu teatud elukvaliteeti, ja kohalik maastik on seotud looduskaitse, tervislikkuse ja kultuuripärandiga (samas). Marc Mormont, kes on samuti pööranud tähelepanu ruraalsuse kui sotsiaalse kategooria arengule (1990: 29), on jõudnud järelduseni, et kaasaja globaliseerunud maailmas elavat indiviidi ei defineeri koha juurde kuulumine, vaid pigem tema suhtlusvõrgustikud ja võimalused, nimetades seda fenomeni "mitmepaiksuseks" (*'multiple locality phenomenon'*) (samas, 29)².

Mitmepaiksus võimaldab uusi emotsionaalseid suhteid geograafilise koha, identiteedi ja eneseteostuse vahel. Samas on maapiirkonnad multifunktsionaalsed, mis vähendab ajalise ja ruumilise mõõtme määravust maaelanike kategoriseerimisel. Inimeste kohaidentiteet ei pruugi enam olla päritud, vaid ise valitud ja kujundatud (Päll 2017: 329), olgu selle keskmes kujuteldavad kogukonnad (Ruotsala 2008: 47) või territoorium, mille ees tuntakse vastutust (Serk 2017: 46-47). Selline nähtus avaldus ka vestlustes Soomaal: „*Mis see püsielaniku tunnus on? Sisse kirjutatud olin ma kohe, kui ma siia kolisin, aga noh, töö on... Täna sa ei saa enam nii nagu 10 või 15 aastat tagasi. Täna on nagu siis, kui Ilves president oli. No kus ta siis elas? Sissekirjutus „Kadrioru loss“? Mul on samuti. Tallinnas elan hotellis. Ma ei saa hotelli sissekirjutust. 3 ööd siin, 4 Tallinnas. Kus ma siis elan? Seal ma olen nagu töökomandeeringus. Paljudel linnainimestel ongi nii, et neil, kes talu peavad, on identiteet seal.*“ (ERA, DH 1626). Soomaa elanike jaotuse problemaatilisusest olen kirjutanud EVM toimetises avaldatud artiklis (Mildeberg 2018a: 162-164).

1.2 Soomaa rahvuspark

Selles peatükis uurin, kuidas mõjutab hõreda inimasustusega maapiirkondi rahvuspargi staatus. Uurin Soomaa rahvuspargi näitel, milline on praktilise looduskaitse mõju kohalikele elanikele ja maastikule. Järeldan ajakirjanik Vivika Veski (2016, 2018) ning oma välitööde põhjal, et loodushoid on töömahukas protsess, mille puhul peavad otsustajad arvesse võtma mitte ainult erinevate liikide elutingimusi, vaid ka erineva päritoluga inimeste esteetilisi ja kultuurilisi arusaamu. Toon Soomaa rahvuspargi territooriumilt koos kohalike kommentaaridega välja kaks looduskaitse maastikukujunduse näidet: soode taastamine ja

2 Antropoloogia on inimeste osalemisele mitmes sotsiaalses keskkonnas vastanud mitmepaiksuse välitöödega ehk uuritavatele järgnemise meetodiga (Marcus 1998).

poollooduslike koosluste hooldamine. Lisaks käsitlen looduskaitsega sümbioosis toimivat turismiettevõtlust ning kritiseerin turismimaastiku teket Soomaa rahvuspargis.

1.2.1 Looduskaitse

Tutvustamaks Soomaa rahvusparki, annan esiteks ülevaate Eesti soode tähenduse kujunemisest keskkonnaalases mõtlemises, viidates ökoloog Mati Ilometsa periodiseeringule (1994), mida on hiljem täiendanud ökoloog Jaanus Paal ja bioloog Eerik Leibak (2011). Kohalike ja looduskaitse suhet Soomaal on põhjalikult kajastanud ajakirjanik Vivika Veski (2016, 2018) ning bioloog ja turismiarendaja Tõnis Korts (2018).

Looduskooslustena pakuvad sood elukohta muudes kooslustes haruldastele liikidele, panustades seeläbi bioloogilisesse mitmekesisusesse. Lisaks on sood olulised süsiniku sidujad ja mageveevarude hoidlad. Keskkonnakaitseliselt on Eest soid esile tõstetud tüübiti ja paiguti, aga vaid vähesed neist on institutsionaalselt raamistatud kaitse all. Mati Ilomets, kellelt Keskkonnaministerium tellis 1993. aastal ülevaate Eesti soode seisundist, on eristanud nelja perioodi, mil sood tõusid järk-järgult nii professionaalsesse kui avalikku huviorbiiti (Ilomets 1994). 20. sajandil olid Eesti sood intensiivse tähelepanu all: arutleti soode vajalikkuse üle, neid kuivendati, aga võeti kirgliku vastasseisu, nn soosõja tulemusena ka kaitse alla (lähemalt Mildeberg 2018a: 157-158 ja Veski 2018: 134-136). Soode väärtustamine tõusis 1980ndate aastate lõpul tänu tihenevale läbikäimisele Lääne-Euroopa riikidega, kus põllumajandus- ja tööstustegevuse käigus kahjustunud soode taastamisega oli juba alustatud (Veski 2018: 136).

Ilometsa periodiseeringu jätkuks on Paal ja Leibak lisanud viienda ajastu, mis algas Eesti poliitilise iseseisvuse taastamisega ning mida iseloomustab rahvusvaheline koostöö, kokkulepped ja kohustused (Paal ja Leibak 2011). Sellesse ajajärku kuulub ka 1993. aastal viie rahvuspargi seas Halliste puisniidu botaanilise keeluala ning Kikepera, Öördi, Kuresoo ja Valgeraba sookaitsealade liitmine Soomaa rahvuspargiks ning teatud tüüpi soode taastamise planeerimine. Inimestele, kelle arusaam maastikust ja selle kujundamise eesmärkidest põhines varem isiklikel kogemustel, tutvustas Soomaal rahvusvahelist looduskaitsealist lähenemist Keskkonnaministeriumi koostööprojekt Taani riigiga aastatel 1998-2000, mille käigus kaasati maastikuobjektide hooldamisesse ka kohalikke elanikke (Korts 2018: 222).

1.2.1.1 Soode taastamine

Tänapäeval tegelevad Eestis looduskaitsealadel soode seisundi parandamisega kaks organisatsiooni: Riigimetsa Majandamise Keskus (RMK) ja Eestimaa Looduse Fond (ELFond). Soomaa rahvuspargis teeb Keskkonnainvesteeringute keskuse toel alates 2011. aastast töid RMK (Veski 2016: 10). Eesmärgiga taastada veerežiim ja seeläbi luua taime-, linnu- ja loomaliikide elupaiku, likvideeritakse kraave, tehakse trassiraieid ja rajatakse paise, kusjuures 2014. aastal võeti soode taastamine Soomaal ette lausa 1275 hektaril (Kohv 2014). Sellist mastaapi, aga ka soode taastamise vajadust ja meetodeid on kohalikele, kelle suhe maastikuga ei põhine teadusel, keeruline selgitada (Veski 2016: 11).

Ajakirjanik Vivika Veski on andnud ülevaate Soomaa rahvuspargis toimuvatest protsessidest ja kohalike vastureaktsioonist agressiivsetele maastikukujundusvõtetele. Veski võrdleb seda pool sajandit tagasi soode kraavitamise vastase pahameelega võitlemisega, mille tagajärjel loodi 1981. aastal sookaitsealad (Veski 2018: 135). Sarnaselt peavad tänased RMKd esindajad kaitsma end kasulõikamise süüdistuste eest³ (samal, 138). Natura 2000 kaitsealadel elavate ja tegutsevate huvipoolte seas läbi viidud uuringu järgi on kehv suhtluspraktika ja sellega seotud usaldamatus rahvuspargi elanike ja looduskaitseinstituutide vahel probleem ka teistes rahvusparkides (Korp jt, 2018).

Kuigi looduskaitse kontseptsiooniga ollakse tuttavad, siis elanike suhe soode taastamisesse on valdavalt negatiivne. Agressiivsete ja eksperimentaalsete maastikukujundusmeetodite puhul ironiseeritakse riigi ja maksumaksja raha kergekäelise kulutamise üle (ERA, DH 1632). Kunagine metsavaht laitis ülereguleeritud metsanduspoliitikat, kuid iseloomustas ka looduskaitseaktiviste sõnadega „peast rohelised“, viidates mõlema kommentaariga linnakeskkonnas levinud arusaamade kohatusele (ERA, DH 1622). Inimgeograaf Piret Pungas-Kohvi järgi on looduskaitsealade põhiline dilemma terve maastiku või üksikobjektide säilitamine (Pungas-Kohv 2015: 70). Soomaal tekitab konflikti kohalike ja looduskaitse vahel eriarvamus sellest, millist varianti maastikust säilitada.

1.2.1.2 Poollooduslike koosluste hooldamine

³ *“Kohv ja Voolaid kinnitavad, et RMK ei taasta soid selleks, et euroraha ära kulutada või raiega lisa teenida.”* (Veski 2018: 138)

Kui soode taastamine ja metsahooldus on projektid, mida viib läbi väline tööjõud, siis loomakasvatus on ülesanne, mis pakub kohalikele sissetulekuvõimalust. Intervjuudest selgub, et loomapidamise funktsioon on võrreldes rahvuspargi-eelse ajaga muutunud.

Rahvusparki kagu-loodesuunal läbivat Kõpu-Tõramaa-Jõesuu teed mööda sõitja võib teeäärsetel heinamaadel märgata tiheda ruuge karvastiku ja pikkade kõverdunud sarvede tõttu kergesti äratuntavaid Šoti mägiveiseid. Veiste liigikaaslaseid peeti varem samas eelkõige elatus- ja tootmisressursina, kuid looduse reguleerimisel on PRIA ja Keskkonnaameti prioriteet püsiva üleujutuse ja inimtegevuse koosmõjul kujunenud jõeäärsete lamminiitude säilitamine (ERA, DH 1634). Sihtkaitsevööndide vahel asuvas koplis peetakse PRIA Ohustatud tõugu looma pidamise toetuse abil Pärnumaal aretatud tori hobusetõu esindajaid (ERA, DH 1629). Need on tulusamad ettevõtmised kui kanamunade ja piima müümine, millega tegelevad tänaseks pensionäridest talupidajad, kelle puhul suuremahulisemaid ettevõtmisi välistavad raugenud jõud, kallid põlluharimismasinad ja teadmine, et poes leiduva hulgikauba madalate hindadega ei ole võimalik võistelda (ERA, DH 1622).

Loomapidamisest loobunud maaomanikud jätavad rohumaa korrastamiseks niidetud heina rullidesse keeratult niidule maha. Läti küla luhal (vt. Lisa 1) kõrguvad kolm heinaküüni täidavad eelkõige maastiku ilmestamise funktsiooni (ERA, DH 1626). Loomad, heinapallid ja küünid on osa visuaalsest kuvandist, mida kohalik ja külastajad tõlgendavad erinevalt.

1.2.2 Turismimaastik

Järgnevalt vaatlen, kuidas on külastajate vastuvõtt muutnud rahvuspargi territooriumi ilmet. Väidan, et Soomaa rahvuspargist ning selle ümbrusest on saanud turismimaastik. See mõiste viitab etnoloog Helena Ruotsala järgi turismi kõikehõlmavusele, tähistades nii mineviku ja tulevikuga seotud tähendustest puhastatud eksootilist maastikku (Ruotsala 2008: 50) kui Tiina Peili käsitluses piirkonnale, mille igapäevast elukorraldust on turismikorraldus muutnud (Peil 2014: 400). Ka rahvuspark, mille keskmes on meeleliselt tajutav „puhas“ või „metsik“ loodus, vajab külastaja vastu võtmiseks kultuurilist raamistust ja vahendamist (Peil 2014: 408, 414). Tihti mängivad lugude loomisel ja haldamisel rolli mitte niivõrd kohalikud kui

(akadeemilised ja institutsionaalsed) uurijad, asjatundjad, spetsialistid ja turismiettevõtjad, kes annavad kohalikele omapäradele välise tõlgenduse (Peil 2014: 405)

RMK hallatava rahvusparki reklaamiva loodusegakoos.ee veebilehe järgi on piirkonna tõmbenumbriteks puutumatu põlisloodus ja üleujutused, mis maksimaalse ulatuse korral võtavad enda alla umbes 175km² (Loodusegakoos.ee: Soomaa rahvuspark). Ühtset Soomaad juurutav turunduskuvand loodi aastatel 1998-2000 Kaitsekorralduskava projekti koostamisel Keskkonnaministeeriumi ning Taani riigi koostöös (Korts 2018:222). Soomaa elanikel on brändingukontseptsiooniga oma suhe – üleujutuste perioodi ehk „viienda aastaaja“ reklaami suhtutakse heatahtliku skepsisega, sest suurvesi võib tõusta nii kevadel kui sügisel, kuid teeb seda vaid kindlates piirkondades.

Turism Soomaal on hetkel väga hooajaline — külastustest 48% tehakse suvel (juuni-august), 23% kevadel (aprill-mai), 19% sügisel (september-november) ning vaid 10% talvel (detsember-märts). Enamik külastajaid on linliku taustaga ning saabub üheks päevaks looduskeskkonnas aega viitma (RMK külastajauuring 2015). Ometi väljendub turismimaastik aastaringsest külastuskeskuse, laudteede, radade, tarade, viitade, sümbolite, vaateplatvormide, pinkide, matkajuhtide, kaartide ja juhenditena (vt. Mildeberg 2018: 168; Mäekivi 2018: 182). Kohalikele elanikele need huvi ei paku. Siinkohal nähakse looduskaitse ja turismiettevõtluse sümbiootilist narratiivi (vt. Mildeberg 2018a: 160): „*Kui nad siin turismi soodustamiseks kõiki neid rabasid korras hoiavad ja neid teid teevad ja seda osa hoiavad, siis see on minu arust väga super. Muidu oleks täiesti väljasurnud koht.*“ (ERA, DH 1636) „*Nende [linnainimeste] jaoks tehaksegi laudteid. Maainimene käis niisamutigi rabas ära, korjas marjad ja... A' muidugi, jah, sellel vist teine mõte ka, et ära ei sõtkuks, kui palju inimesi hakkab käima. Et sellel võib-olla hoopis si'ukene praktiline mõte, sellel teel.*“ (ERA, DH 1632) Samas puuduvad rahvusparki ala elanikel elementaarsed transpordi-, töö-, tarbimis- ja suhtlusvõimalused.

Turismiettevõtlusega tegelevad Soomaa rahvusparki territooriumil elavatest inimestest üksikud. See nõuab lisaks pealehakkamisele regulatsioonide tundmist ja suutlikkust neid täita: „*Algul, kui siia see rahvuspark tuli, siis ju räägiti, et oi me saame tööd ja leiba ja umbes nii, et turistihordid hakkavad siin ringi käima ja üks tehku majutust ja teine tehku toitlustust ja kolmas mingi rappa ja neljas ei tea, millega tegeleb. Aga me ei jõudnud kuskile. Eks siin*

katsusid ka mõned inimesed oma majutusega, aga siis tulid hirmus suured kontrollid ja leiti, et ei ole mitmel tualetti, ja mis nõuded seal kellelgi olid.“ (ERA, DH 1329).

Soomaa rahvusparki turismipiirkonna arengustrateegia arutelul Kõpu mõisas (15.01.2019⁴) kinnitati ühist seisukohta, et Soomaa rahvusparki loodus ja selles asuvad objektid on turismistrateegia lähtekoht, kuid administratiivsed piirid ei ole määravad ei teenusepakkujate koostöövõrgustiku loomisel ega turisti tarbimiskäitumise puhul. Rahvusparki vahetus ümbruses on lisaks külastajatele matka-, majutus-, ja saunateenuste pakkujate kõrval taastunud või uuesti sündinud loomakasvatusel ja maaviljelusel põhinevad talud. Baastoorainete kasvatamise asemel toodetakse, tutvustatakse ja müüakse neis niši- ja luksускаupasid. Tootepakettides on esindatud aiandus (ilutaimede, ravimtaimede, maheviltjade kasvatamine) ning tooraine erinevad väärduse vormid (veini- ja siidritootmine, õunatoodete valmistamine), mesindus, loomakasvatamine ja toodete või teenuste pakkumine (alpaka-, lamba-, kelgukoerte- ja hobusekasvatused) (Soomaa * Jõemaa turismikataloog 2019).

Turismikuvandil on vähe pistmist kohalike elanike igapäevaeluga ning külastajate suhe kohalikele elanikele probleemide valmistavatesse teguritesse on pigem eksotiseeriv. Hooajaliselt ja enamasti vaid üheks päevaks saabuvad külastajad eelistatavad kogeda looduskeskkonda, samas kui puudulik taristu takistab kohapealset argielu. Turismiettevõtluses osalemine nõuab lisaks initsiatiivile ja teadmistele investeringuid, mida ei ole kõigil võimalik panustada. Samas võivad üle rahvusparki administratiivsete piiride ja piirangute ulatavat kuvandit ära kasutada ka ümberkaudsed ettevõtjad. Seega on rahvuspark keskus, mis ei olegi määratud sotsiaalse ääremaa staatusest vabanema. Kas tegemist on negatiivse või positiivse varjundiga, sõltub individuaalsest kogemusest.

4 vt. MTÜ Tipu Looduskool. Soomaa rahvusparki turismipiirkonna arengustrateegia arutelud. (2018). Viimati vaadatud 26.05.2019 <https://www.tipulooduskool.ee/blog/soomaa-rp-turismipiirkonna-arengustrateegia-arutelud>

2. Materjali kogumise ja esitamise meetodid

Selles peatükis jätkan ülevaatega magistriprojekti raames toimunud etnograafilistest välitöödest, mille kaudu kogusin Soomaa rahvusparki elanike seas materjali nende suhestumisest maaelu ja maastikuga. Etnograafilise välitöö peamised kriteeriumid on uuritavasse ühiskonda sulandumine ja andmete kogumine pika perioodi jooksul, kasutades nähtuste kogemiseks ja mõistmiseks erinevaid kvalitatiivseid meetodeid ning nende kombinatsioone (Annist jt, 2017: 60-67). Välitööd empiirilise materjali kogumiseks said alguse 2017. aasta suvel, kui suundusime EVMi Maa-arhitektuuri keskuse teaduri Rasmus Kase juhitud töögrupiga Soomaa rahvusparki kohapärimust koguma ja taluarhitektuuri inventeerima.

Metodoloogia peatükis annan kõigepealt ülevaate 26.06-5.07 ja 14.-22.08.2017 toimunud välitööde ülesehitusest ning protsessist, keskendudes põhilistele meetoditele, mida nende käigus kasutasime: poolstruktureeritud intervjuu ja inventeerimine. Inventeerimise eristamine intervjuumeetodist on kaasaja kontekstis tinglik, sest tänapäeval kasutatakse ka hoonete kohta täiendava informatsiooni kogumiseks ja talletamiseks süvaintervjuud. Tellijalt pärast suviseid välitöid edasised kohustused puudusid, kuid jäin teemaga iseseisvalt edasi tegelema. Seega tutvustan lisaks tellimuse täitmisel põgusaks jäänud, kuid hiljem uurimuses aina suuremat osakaalu omanud osalusvaatluse, visuaalse etnograafia ja autoetnograafia meetodeid.

2.1 Uurimisvälja piiritlemine

2017. aasta suvel toimunud välitööd olid seotud pikaajalisema, 2006. aastal Keskkonnaameti ja Eesti Kirjandusmuuseumi koostöös alanud rahvusparkide mälumaastike projektist, mille käigus kaardistatakse kohalike kogukondade abil rahvusparkide vaimset pärandit ja külade ajaloolis-kultuurilisi paiku (Lisa 3.1). Tänu SA Keskkonnainvesteeringute Keskuse (KIK) rahastusele valmis projekti tulemusena 2014. aastal Maa-ameti geoportaalil rahvusparkide mälumaastike kaardirakendus (uue nimega Kohapärimuse kaardirakendus⁵). Esimese etapi tööd toimusid kõigis Eesti rahvusparkides, neid viisid läbi erinevad asutused või kohalikud kogukonnad. KIKi toetuse abil toimusid aastatel 2015-2017 Matsalu ja Vilsandi

⁵ *Maa-ameti geoportaal. Kohapärimuse kaardirakendus.* (i.a). Viimati vaadatud 26.05.2019
<https://xgis.maaamet.ee/kohaparimus>.

rahvusparkides ka jätkuprojektid. Kuigi Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi kohapärimuse töörühm esitas Keskkonnainvesteeringute Keskusele 2017. aasta kevadel taotluse jätkuprojektideks ka Soomaa ja Karula rahvusparkides (Lisa 3.1), jäi see taotlus toetuseta. Samal ajal oli Keskkonnaamet pöördunud EVM Maa-arhitektuuri keskuse poole tellimusega inventeerida taluarhitektuuri Soomaa rahvuspargi uue kaitsekorralduskava tarbeks ning soovitanud sealjuures ERA kohapärimuse uurijatega ühendust võtta. Meeskonna komplekteerimiseks otsustati kaasata erinevate ülikoolide tudengeid, keda julgustati johtuvalt oma uurimisteema(de)st uurimistööd läbi viima.

Välitööde fookuses oli kaks küla, Tipu (26.06-5.07.2017) ja Riisa (14.-22.08.2017). ERA poolt olid kvalitatiiivsete meetoditena ette nähtud poolstruktureeritud intervjuud. Maa-arhitektuuri keskuse poolt oli lisaks poolstruktureeritud intervjuudele ette nähtud inventeerimine. Osalesin planeeritud 2 + 2 ekspeditsiooninädalast 26. juunist 5. juulini ja 14.-15. augustil. Esimesel etapil osalesid ka Mari-Liis Mägi, Tallinna Ülikooli antropoloogia eriala bakalaureusetudeng ning 1.-3. juulil antropoloog Liis Serk. Augustis 2017 komplekteerus juhendaja Rasmus Kase ümber uus grupp, sealhulgas Tartu Ülikoolis õppivad kirjanduse magistrant Ann Viisileht ja etnoloogia bakalaureusetudeng Dolores Mäekivi, kelle muljed ja kogemused kajastuvad ka EVM toimetises (Viisileht 2018; Mäekivi 2018).

Ülesandes tabada Soomaa rahvuspargi identiteeti ja selle ilminguid oli väli uurijate jaoks geograafiliselt ette määratud. Kahtlemata on rahvuspargi looduslikud olud ala sotsiaalset ja kultuurilist arengut mõjutanud, kuid 21. sajandil, mil inimesed on mobiilsed, mitmepaiksed ja hargmaised, peetakse kultuuri-uuringutes „välja“ all silmas pigem sotsiaalseid suhteid ja konstruktsioone kui geograafilisi territooriume (Siim 2017a: 55). Ka varem distantseerivalt minevikku uurinud folkloristika (samal, 54) arusaam kohapärimusest on laienenud – selle kriteeriumiks on piirkond, kuid žanr ja sisu varieeruvad vastavalt isiklikele või kollektiivsetele tõlgendustele (Remmel 2001: 21). Püüdes tabada inimvõrgustikest ja neis valitsevatest väärtustest mõjutatud mitmepalgelisi kogemuspõhiseid kohatõlgendusi, võtsime välitöödel siiski omaks institutsionaalse piiratluse ja lähenesime Soomaale kui terviklikule nähtusele, küsides intervjuueeritavatelt identiteedi defineerimiseks: „*Mis on Soomaa?*“

Kameraaltöödel topograafiliste kaartidega usaldasime Maa-ameti Geoportali⁶ virtuaalseid andmeid. Külade ajaloost kirjalike allikate abil ülevaate saamiseks olid lisaks internetis leiduvatele Soomaa-teemalistele ajaleheartiklitele abiks Urmas Haua Riisa ja Tõramaa küladele pühendatud veebileht (Haud i.a) ning Tipu küla talu- ja perekonnalugusid koondav Aleksander Pärna kodulooline käsikiri (Pärna 2004). See RMK Soomaa külastuskeskuse raamatukoguriulist leitud kollase kiirkõitja vahele kinnitatud umbes sajaleheküljeline trükis oli korraga mineviku talude kohta suunda kätte näitav alikas kui subjektiivsete episoodikirjeldustega ajaviitekirjandus. Põhjalikum töö kolmanda, Sandra külaga jäi Keskkonnaametile koostöös Sandra Urvakuga, projektist huvitatud kohalikuga (kellest sai hiljem Keskkonnaameti Lõuna regiooni kultuuripärandi spetsialist), kes toimis ka meie kontaktisikuna informantide leidmisel.

Informantide leidmine oli välitööde juhi Rasmus Kase ülesanne, kuid olime temaga talust talusse sõites ja eelkülastustel postkastidesse projekti tutvustavaid kirjakesi ja kontaktnumbreid jättes või elanikega pikemaid kohtumisi kokku leppides kaasas. Kuna töögrupp oli väike ja tegemist oli nii minu kui kaaspraktikantide esimeste välitöödega, käisime intervjuuerimas ja inventeerimas kahe-kolmekesi koos. Seetõttu viitan suviste välitööde läbiviijatele kollektiivselt. Kuigi küsimuste esitamine intervjuusituatsioonis jäi peamiselt ühe põhiküsituleja kanda, täitsime suurt osa rollidest – taustainfo kogumine, intervjueeritavaga suhtlemine, olukorra jälgimine, diktofoni ja kaamera käsitsemine, inventeerimisankeedi täitmine – nii koos kui kordamööda. Minu konkreetsed ülesanded olid inventeeritavate talude ja intervjuusituatsioonide pildistamine, kaasintervjuerimine, intervjuude diktofoniga salvestamine ning andmete vormistamine, mis tähendas fotode pealkirjastamist ja salvestistest helinimestike koostamist.

2.2 Poolstruktureeritud intervjuu

Kaardistamiseks kohaliku kogukonna abil rahvusparkide vaimset pärandit ja külade ajaloolis-kultuurilisi paiku viiakse kohalike elanike seas läbi poolstruktureeritud küsitlusi. Poolstruktureeritud intervjuule on omane paindlikkus, mis lubab spontaansete küsimustega tähelepanu pöörata ka teemadele, mis küsitluskavas ei kajastu, kuid on rahva seas aktuaalsed. Samas on inimeste isiklike huvide põhjal tehtud intervjuusid raskem võrrelda.

⁶ Maa-ameti digitaalne kaart avalikuks kasutamiseks: <https://xgis.maaamet.ee/maps/XGis>

Varasematel kohapärimuse kogumise ekspeditsioonidel kasutatud küsitluskava (Lisa 3.2) koostajateks olid ERA kohapärimuse töörühma liikmed Jüri Metssalu ja Lona Pälli ning seda oli täiendanud Piret Pungas-Kohv. Küsitluskava oli jaotatud kolmeks plokiks: I) üldised küsimused koduümbruse eriliste paikade kohta; II) kohapärimus, sealhulgas muutused reaalses keskkonnas ja praktilised kohanemisevõtted; ja III) soovituslikud lisaküsimused paigaliikide kohta.

Pärast ERA kohapärimuse töörühma projektijahi Lona Pälli lühikest koolitust ja varasematel kohapärimuse kogumise ekspeditsioonidel kasutatud küsitluskava tutvustust toimus töö kohalikega. ERA andis nõu materjali kogumise ja korrastamise osas. Esimesed täiendused küsitluskavasse tegi EVM-poolne juhendaja Rasmus Kask, kes tahtis oma taluarhitektuuriga seotud doktoritöö (“Subjekt ja võim pärandi diskursuses Eesti taluarhitektuuri näitel”, juhendaja Marek Tamm) jaoks materjali koguda. Inventeerimisandmete täiendamiseks lisas ta küsitluskavasse talukohtade ajalugu ja arhitektuuri puudutavad küsimused. Vastavalt tööülesandes piiritletud väljale kaasasime ainult rahvusparki alal elavaid informante. Intervjuud olid ühekordsed. Kuna kohapärimuse kogumine ja inventeerimine toimusid samaaegselt, eelistasime intervjuueeritavate valikul majaomanikke, kes oskaksid kõneleda hoonete arenguloost ja anda selgitusi eklektiliste ehitusdetailide ja -viiside kohta. Intervjuusid käisime alati tegemas mitmekesi.

Ühekordse intervjuu puhul ei ole võimalik saada ülevaadet inimese koguteadmistest, kuid kasutasime teadlikult mnemotehnilisi abinõusid nii hoonete ajaloo ja funktsioonide kui kohapärimuse kirjeldamise hõlbustamiseks. Intervjuud toimusid intervjuueeritavate koduõuedel. Kandsime alati kaasas nii RMK Soomaa rahvusparki kaarti kui piirkonnast detailset ülevaadet (möötkavas 1: 10 000) andvaid katastrikaarte, mis põhinevad Eesti topograafia andmekogul⁷. Kaartidele võisid intervjuueeritavad märkida endale olulisi kohti maastikus.

Hoolimata arvesse võetud kohaspetsiifilistest soo- ja suurvee teemadest, selgus oluline alles kohapeal. Traditsiooniliselt on folkloristide tähelepanu olnud võõristav ja minevikusuunaline, prioriseerides teatud žanre ning usundilist ja kombestikulist materjali (Siim 2017a: 54).

⁷ Katastri aluskaardi väljatrükk: <http://geoportaal.maaamet.ee/est/Andmed-ja-kaardid/Topograafilised-andmed/Eesti-pohikaart-110-000-p30.html>

Turismiski hinnatakse fikseeritud kohasidusaid narratiive (Kindel 2005: 6). Mitmepaiksust ja mobiilsust soosiv keskkond mõjutab aga ka kohapärimust. Saades teada, et otsime „kohapärimust“, üritasid mõned küsitlajad aimata, mida otsime, ja vastasid eelpool välja toodud stereotüüpe järgides või väites, et ei oska vastata. Juhtus ka seda, et intervjuueeritav kaaperdas vestluse teistes kohtades saadud kogemuste kirjeldustega ning pidime kõnevoolu sekkuma, et lood taas Soomaaga siduda⁸. Järgnevad muutused tegime vastavalt intervjuudes esile tulnud teemadele, mis seni küsitluskavas ei kajastunud. Lisasime kohapärimuse küsitluskavasse talupidamist, kogukonda, rahvusparki, turismi ja RMK tegevust puudutavad küsimused, pöörates tähelepanu institutsionaalse maastikukujunduse mõjudele ja ametnikega läbi käimisele. Küsitluskava viimane versioon (Lisa 3.3) erines algsest märgatavalt.

Suviste välitööde tempoks kujunes 1-2 intervjuud ja 3-4 hoonetekompleksi inventeerimist päevas. Kõik intervjuud toimusid eesti keeles. Kõige lühem intervjuu kestis pool tundi, kõige pikem kaks ja pool tundi. Intervjuueeritavate seas oli 9 meest, kelle sünniaastad jäävad vahemikku 1933-1972 ja 9 naist, kes on sündinud aastatel 1940-1980. Praktika kogutulemus oli 42 inventeerimist ja 17 intervjuud, sealhulgas usutelusid abielupaaridega kolm, kahel puhul koos ja ühe paari puhul eraldi intervjuueeritult. Lisaks Tipu ja Riisa külale jõudsimel inventeerida mitu Sandra küla hoonet ja suhelda kohalike elanikega. Kuna intervjuud igas talukohas olid ühekordsed ja kasutasime iga intervjuu puhul koos inventeerimisanketi ja kohapärimuslikku küsitluskava, sai enamasti ühest inimesest terve perekonna teadmiste, arvamuste ja kohalugude esindaja.

Intervjuudele järgnes samal õhtul andmete korrektne vormistamine – piltide pealkirjastamine, intervjuude üle kuulamine ning temaatiliste märksõnade põhjal helinimestiku koostamine. Minu ülesandeks oli koostada viis ERAle üle antavat digitaliseeritud teksti, millele lisasin metaandmed ja situatsioonikirjeldused. Värsked mälestused kuuldust ja kogetust koos intervjuude ajal kaasas olnud päevikuga, millesse olin täpsustanud teemad, nimed ja aastaarvud, kiirendasid protsessi ja olid abiks kehvasti jäädvustunud sõnade selgitamisel ning

8 nt. vastus: “See on nagu... Kuidas öelda — Eestimaa Siber, et Siber, on tegelikult, Siberis võiks elada, super, seal on supermajad. Ma olen Ukrainas käinud korduvalt, see võiks olla maailma kõige suurem viljatootja, Nõukogude ajal oligi, aga seal 9 miljonit näljutati surnuks. Siber, Ukrainas on 96 % kogu maailma mustmullast, mis maailmas on.” Uuriija: “Nii et sarnaselt siis Soom” — Vastus: “Kõik need, kõik need... Skandinaaviast tulnud liustikud ajasid kõik mulla sinna ja Poolasse.” (ERA, DH 1624)

taastamisel. Kõik 2017. aasta suvel tehtud intervjuude digitaalsed helisalvestised ja -nimestikud on ERAle üle antud.

Folkloori kogumisel soovitatakse katsetada erinevaid olukordi ja ruume, sest inimesel ei pruugi olla harjumust staatilise intervjuu raames meenutada ja rääkida (Arukask 2017: 288). Kohapärimuse kogumise puhul on see eriti oluline, sest keskkonnal on indiviidide jaoks erinev tähendus (Siim 2017b: 203). Geograaf Michael Jones on seda omadust nimetanud maastiku orientatsiooniliseks väärtuseks, mis koosneb füüsilistest ja psühholoogilistest tähistena toimivatest objektidest, mis juhatavad inimese kehalist rännakut, aga ka mõtteid, tuues meelde asjakohased minevikumälestused ja tulevikuplaanid (Jones 1993). Uuritavatega koos liikumine ja neile tähenduslike paikade külastamine oli vanemate informantide puhul raskendatud, mitte niivõrd piirkonnale omase soise pinnase kui intervjuueeritavate kehva tervise tõttu, mis ei soosi pikki matki. Seened ja marjad, mis meid koos informantidega rappa oleksid juhatanud, ei olnud suviste välitööde esimese etapi ajaks veel valminud ning teisel etapil viibisin ise liiga põgusalt, et marjule jõuaksin.

Kahel korral võisin siiski jälgida keskkonnavahetuse ja vahelduvate orientiiride mõju intervjuule. Esimesel korral oli tegemist kolme küsitlejaga intervjuuga, kui käisime naisega, kes elab nüüd mehekodus, tema sünni- ja lapsepõlvetalu vaatamas. Kasutasime sama küsitluskava, mida taluomanikega vesteldes. Intervjuueeritav, kes taluperemehest abikaasaga tehtud intervjuu ajal oli jätnud vaikse ja tagasihoidliku mulje, rääkis uuesti kohtudes meie kogu tähelepanu pälvides oma kunagise kodu kohta pikalt ja emotsionaalselt, meenutades olnut. Võsastumisest hoolimata olid püsima jäänud naise vanemate istutatud õunapuud, sirelid ja ise poolt maha torgatud pajuoksast kõrgeks kasvanud hõberemmelgas. Ümberehitused pakkusid võrdlusmaterjali olnu ja tänapäeva vahel ning tõid meelde kunagisi argielulisi detaile.

Teisel korral järgnesin 2018. jaanuaris võtmeinformandiks kujunenud koduloohuvilisele metsa, kus pidid asuma kunagiste talude varemed. Maad katva paarikümnesentimeetrise lumekihi tõttu jäid need meil leidmata ja pidasin kaks ja pool tundi kestnud käiku ebaõnnestunuks. Kuid ka ebaõnnestunud missioon võib anda mõtteainet. Spontaanselt oli jutuks tulnud loomapidamine, mida küsitluskava eiras, kuid mis oli nii informandi tööelus kui ümbruskonna maastiku kujunemisel olulist rolli mänginud.

2.3 Taluarhitektuuri inventeerimine

2017. aasta suvel toimunud välitööde EVM Maa-arhitektuuri keskuse poolne eesmärk oli Keskkonnaameti tellimisel rahvusparki uues kaitsekorralduskavas kajastatava ehituspärandi kaitse planeerimiseks vajalik taluarhitektuuri inventeerimine ja andmebaasi täiendamine, et luua süstemaatiline ülevaade rahvusparki hoonestusest. Vastav tulevikusuunaline punkt ja tegevusplaan on sisse kirjutatud ka hetkel (2012-2021) kehtivasse Kaitsekorralduskavasse (KKK 2011: 87).

Rehemajade inventeerimise ning tulemuste ühtsesse andmekogusse sisestamisega tegeletakse juba aastast 2006 (Kask 2012: 113). Järgides etnograafilist traditsiooni, vaadeldakse hoonete juures talukompleksi (taluõu, elamu ja kõrvalhooned) ajalugu ja rehemaja põhilist konstruktsiooni, kuid uuendusena hinnatakse ka ehituskonstruktsioonide tehnilist seisukorda ning eelistatakse eelvalikutega vastusevariantide asemel põhjalikemaid kirjeldusi (samas). Tüpopograafilis-kirjeldavate andmete kogumise kitsaskohaks on etnograafilisele traditsioonile üldiselt ette heidetavad probleemid: meetoodika ilma teooriata ehk andmete kogumine ilma põhjendava raamistikuta ja kultuuri mõiste muutumine, ehk materiaalse kultuuri pidevalt muutuv tähendus ja väärtus inimeste jaoks (samas, 112-114). Seega on oluline lähtuda konkreetse inventeerimise eesmärkidest, aga pidada silmas ka saadud andmete täiendavaid kasutusvõimalusi: panna tähele detaile ja erandeid, süveneda hoonete ehituslugudesse ja eelistada tehniliste lahtrite täitmise asemel pikemaid kirjeldusi ning lugusid, milles mainitakse hoonet enne praeguseid elanikke: ostmislugu, hinda, olulisi kuupäevi, eelmisi omanikke, asukaid ja muid seotud isikuid.

Inventeerimisankeet koosnes kolmest osast – pikemast ankeetküsitlusest ja talu- ning õueplaani kirjeldusest. Kogutavad andmed puudutasid talukoha ajalugu (rajaja, eelmised omanikud, hävinud kõrvalhooned), hoonete ehitusaegu, -lugusid, ehituskonstruktsioone (vundamendi (sokli), välisseinte, akende/uste ja katuse konstruktsioonid ja materjalid, tähelepanuväärsed detailid) ja seisundit, ning õuekujundust (haljastus, liikumisteed, kaev, tarastus, külamaastik) (vt Lisa 3.4). Kogutud teabe süstematiseerisime arvutiprogramm MS Access abil ja sisestasime need kultuurimälestiste riikliku registri andmebaasi.

Minu ülesandeks oli hoonete pildistamine, dokumenteerides üldplaani, eriliste detailide hetkeolukorda ja talukohtadele omast kultuurtaimestikku. Esimesed “maa-arhitektuuri” inventeerimised tegime koos juhendajaga, tutvudes hoone ehitust puudutavate põhimõistete ja -materjalidega ning kuidas nende olukorda hinnata — mitte ehitise stiili, vaid funktsionaalse seisukorra järgi. Ülesannet kirjeldada Soomaad esindavat maa-arhitektuuri raskendas see, et erinevate seisukordades ehitised varieeruvad kõrges rohus vaevumärgatavatest kivivaremetest uhkete põllumajanduslike elamukompleksideni, lisaks üks nõukogudeaegne tüüprojekt, silikaattellistest elamu (“hruštšovka”) Riisa külas.

Pildistamisega seonduv suurim väljakutse oli südasuvisel ajal üle vajuvate märgalade ja läbi nõgeste, põdrakanepiväljade ja vaarikapuhmaste tungimine. Tuli ette olukordi, kus kunagise talukoha asukohta aitasid kaardilt maastikule tagasi tõlgendada vaid kultuurtaimed — tammed, kastanid, saared, hõberemmelgad, kased, õunapuud, sirelid. Iga kunagise talukoha puhul oli teada, et kuskil ohustab külalist ka märgistamata kaevuauk. Kõige selle keskelt pidin üles leidma varemed, millest tehtud foto inventeerimisankeeti kantud hinnangut “hävinud” illustreeriks.

2.4 Osalev vaatlus

Osalev vaatlus on uurimismeetod, mis eeldab kõigi meeltega uuritava kultuuriga suhestumist (Seljamaa 2017a: 108). Reis väljapoole oma tavapärasest elukohast, teabekogumine füüsilise kohaloleku ja silmast silma suhtlemise kaudu ning subjektiivsete kogemuste analüüs on uurijale aeganõudvad ning mõjutatud tema isiklikust identiteedist ja kogemustest. Meetodina on see vajalik, et kinnitada või ümber lükata kujunenud seisukohti, juhtida tähelepanu uutele uurimisteedele ja senise metodoloogia kitsaskohtadele. (Seljamaa 2017b: 151) Intervjuude ja osalusvaatluse kombineerimine aitab tabada ebakõla sõnadega esitletava ideaali ja reaalse olukorra vahel (Annist jt, 2017: 71).

Osaleva vaatluse esimeseks sammuks on ligipääsu saavutamine ehk esmakontakt uuritavatega (samas, 68). Kohapärimuse uurimuse ja inventeerimise projekt, mis sätestas ülesanded Soomaal, toimis sillana meie ja esimeste tutvuste vahel, kes teavitasid uurimisgrupi juhendajat erinevatest suvistest sündmustest, kust informante leida. Asjaosaliste ja tegemistega distantsi hoidvate passiivsete jälgijatena külastasime uurimisgrupiga

kollektiivselt 30. juunil kogukondlikku krohvikoolitust Oksa talus Sandra külas, samal õhtul haabjavalmistamise töötoa raames korraldatud haabjafilmi-õhtut Tipu koolimajas ning 1. juulil Tipul Sonni talus peetud võistlust Soomaa Vikatimees 2017.

Pärast esmast välitööde perioodi põhinesid enamik minu järgnevaid Soomaale naasmisi isiklikul huvil ja teenisid artikli täiendamise eesmärki. Uuriija positsioon ja distants võivad varieeruda passiivsemast vaatlusest aktiivsema osaluseni, kuid oluline on säilitada analüütiline pilk ja kogetavat süstemaatiliselt dokumenteerida (Seljamaa 2017a: 111-112).

Soomaa rahvuspargis toimuvatel üritustel osalesin esialgu passiivse kuulaja-vaatajana. RMK korraldatud soode taastamise õppekäigul (14.11.2017, Lisa 4.1) jälgisin loodushuviliste, kohalike ja RMK esindaja vahelist emotsionaalset konflikti. Üritus, mille raames tutvustas RMK looduskaitsepetsialist Priit Voolaid soode taastamisega seotud töid Soomaa rahvuspargis, oli avalik ja pakkus võimaluse kõigil huvilistel näha erinevas valmimisjärgus taastamistöid ja projekti kommenteerida. Kohalviibijate reaktsioon oli negatiivne. Sealhulgas väljendati ajalooliste kuivenduskraavide hävingu, looduskeskkonna kahjustuse ning turismimaastiku hävitamise pärast muretsedes erinevaid prioriteete.

Soomaa rahvuspargi koostöökogu ja kogukonna koosolekul RMK Soomaa külastuskeskuses (4.12.2017, Lisa 4.2) sain ülevaate Soomaa rahvuspargiga seotud erinevatest institutsioonidest ja nende kõneisikutest. Rohkelt sensoorseid elamusi pakkus 5-päevane viibimine Soomaal 2018. aasta jaanuaris (15.-19.01.2018), mille raames tutvusin Tõramaa luhaga selle jäätunud kujul ja käisin lumises metsas ühe mitmetel teemadel sõna võtnud võtmeinformandi juhtimisel vanu taluvaremeid otsimas (vt. 2.2 Poolstruktureeritud intervjuu).

Artikli "Soomaa rahvuspark: multifunktsionaalne potentsiaal ja marginaliseeritud perspektiivid" valmimise järgsed tagasisideüritused ei piirdunud enam Soomaa rahvuspargi geograafilise alaga. Mitmepaiksete välitööde käigus püüdsin erinevatel üritustel osalemise kaudu laiendada oma ülevaadet rahvuspargi kohta käivatest aruteludest. Artikli olemasolu andis võimaluse vahetada positsiooni passiivsest kuulajast aktiivseks kaasakõnelejaks.

Vahetult pärast artikli viimase variandi koostajale edastamist saatsin artikli inglise keelse kokkuvõtte ka 5. Euroopa ökoturismi konverentsile. Konverents toimus Gruusias 10.-14.

septembril 2018⁹. 10. septembril peetud ettekandes “*Exploring Soomaa: the multifunctional and marginalized*” kirjeldasin ülemaailmsele publikule Soomaad kui maastikku, milles võistlevad erinevate prioriteetidega kohalikud, regionaalsed ja rahvusvahelised huvigrupid, ja täpsustasin kohalike inimeste suhtumist turismi.

Ökoturismi konverentsil kohtusin soomaa.com turismikorraldusettevõtte ühe eestvedaja ja Ülemaailmse Ökoturismi Võrgustiku juhatuse liikme Aivar Ruukeliga, kes soovitas mind kõnelejaks Soomaa rahvusparki senise arengu ja tulevikuvisioni-teemalisele aastaseminarile “Soomaa rahvuspark 25” (Lisa 4.3). Aastaseminar toimus 27.-29. septembril 2018 Suure-Jaani kultuurimajas ning selle raames anti ülevaade kaitseala senisest arengust ja korraldati ümarlaud tulevikuvisioni arutamiseks. Ettekannetes räägiti soode kaitse ajaloost Eestis ja mujal ning Soomaale keskendudes rahvusparki ja turismikorralduse ajaloost, luhtade kaitsest, elustiku seirest, kogukonnast ja kultuuripärandi hoidmisest. Kohal ei olnud ühtegi 2017. aastal intervjueritut, kellega vestlustel põhines mu artikkel, aga ometi oli nii kõnelejate kui publiku seas tuttavaid, mistõttu leidis aset kõnekas seik, mida järgnevalt kirjeldan. Minu ettekanne oli päeva eelviimane. Päeva lõpetuseks kõneles emotsionaalselt ja rohke fotomaterjaliga kogukonna teemal Sandra Urvak. Nõustudes, et Soomaa kogukonda on keeruline defineerida, pakkus ta, et kogukonda kuulumine võib olla inimese enda sisetunnetus, mainides seejärel heatahtlikult korduvkülastavaid ametnikke ja huvilisi ning pakkudes välja, et ka minust on saanud osa Soomaa kogukonnast. Suvistes intervjuudes kaalutletud kogukonna mõiste instrumentaliseeriti konkreetsetes emotsionaalses situatsioonis. Olin astunud sammu passiivsest vaatlejast kõnepidajaks ning „kogukonna“ hulka arvamine oli tunnustus pühendumise eest.

Kogumiku ilmumise järgselt esitlesime seda kaasautoritega Keskkonnaameti korraldatud ja SA Keskkonnainvesteeringute Keskuse rahastatud Soomaa rahvusparki 25. sünnipäevapidustustel Kõrtsi-Tõramaal RMK külustuskeskuses (8.12.2018; Lisa 4.4). Esiteks korraldati Soomaa sünnipäeväürituse raames ühismatk kunagise Tõramaa küla jälgedes. Matk viis retkelised “mälestusmaale” (Haud 2018), mida ilma teejuhita oleks võinud pidada tavaliseks liigniiskeks metsaks. Ometi osutus ka esitletud “mälestusmaa” vastuoluliseks, sest retke käigus vaidlustas üks osalejatest oma uurimistöö ja mälestuste põhjal teiste koduloouurijate kasutatud elulooliste allikate pädevuse.

9 vt *5th European Ecotourism Conference*. (2018). Viimati vaadatud 26.05.2019 <http://ecotourism.ge/conference2018/>

Sama päeva pärastlõunal esitlesime Soomaa-teemalist kogumikku. Tekstide kümnest kaasautorist (sh. koostaja, kes kirjutab eessõna) oli peale minu kohal kolm — Urmas Haud, Rasmus Kask ja Liis Serk. Olime esitluse teadlikult ühendanud rahvuspargi keskuses peetava suurpidustusega, arvestades institutsionaalse toega ja lootes maksimaalselt arvukat publikut. Olin nädala alguses saatnud kõikidele 2017. aasta suvel intervjueritutele nende Soomaa-postiaadressitele isikliku kutse, kuid 19st isikust oli kohal pealgalt 3. Sellest hoolimata pani end kohapealsele registreerimislehele kirja üle viiekümne inimese. Taas olid kohal mitmed institutsioonide esindajad ning Soomaa rahvuspargi ümbruskonna elanikud, lisaks kohtasin esimest korda mitmeid Riisa küla asukaid, kellest olime varem vaid kuulnud. Tutvustasime oma artikleid, millest kaks põhinesid kohalikega tehtud intervjuudel. Me ei seostanud artikleid ja lugusid konkreetsete nimedega, kuid kuulajate huvi oli sellegipoolest suur ja kaasavõetud raamatud osteti paari esimese tunniga kõik ära. Lisaks peo kavas ette nähtud matkale, raamatuesitlusele, Soomaa segakoori esinemisele, Soomaa piirkonna ajaloo teemalisele vestlusele, pärimusmuusik Piret Ausi eestvedamisel toimunud kooslaulmisele ja pidulikule tordisöömisele esines Indrek Vainu unenäolise kohapärimusliku looga ja Anna Vainu omaloodud regilauluga, mida kasutasin näituse kontseptsioonis (Lisa 2).

2019. aasta alguses taandusin taaskord kuulaja positsiooni ja osalesin Soomaa rahvuspargi turismipiirkonna arengustrateegia esimesel, sihtkoha olukorra ja külastaja profiili analüüsi eesmärgil korraldatud arutelul Kõpu mõisas (15.01.2019)¹⁰. Järjekorras teine arutelu tulevikunägemuse teemal toimus Suure-Jaanis (19.02.2019) ja kolmas, strateegia tegevuskava kohta Toris (19.03.2019), kuid nendel mina ei osalenud. Turismipiirkonna arengustrateegia uusversiooni koostatakse Rohelise Jõemaa Koostöökogu, MTÜ Soomaa Turismi, Tipu Looduskooli ja Keskkonnaameti koostöös, et taotleda 2019. aasta lõpul Soomaa rahvuspargile EUROPARCi säästva turismi kvaliteedimärgist¹¹. Esimene arutelu möödus peamiselt ressursse analüüsid ehk tegutsevaid turismiettevõtteid ja koostöövõimalusi kaardistades. Sain kinnitust, et turismi nähakse nii arengustrateegiates kui vahetult piirkonnaga seotud inimeste seas jätkusuutlikuima elatusvõimalusena.

10 vt. MTÜ Tipu Looduskool. *Soomaa rahvuspargi turismipiirkonna arengustrateegia arutelud*. (2018). <https://www.tipulooduskool.ee/blog/soomaa-rp-turismipiirkonna-arengustrateegia-arutelud>
11 EUROPARCi sertiikaat omistatakse säästva majanduse ja kogukonna kaasamise põhimõtteid järgivale kaitsealale koos ümbritseva piirkonnaga. Keskkonnaamet. Europarc ja Põhja-Balti sektsioon (I.a). Viimati vaadatud 26.05.2019. <https://www.keskkonnaamet.ee/et/eesmargid-tegevused/rahvusvahelised-projektid/europarc-ja-pohja-balti-sektsioon>

Osalev vaatlus andis kogemuse suvistes intervjuudes teemana esile tulnud olmeprobleemidest, maapiirkonna “vaikusest”, looduskaitse maastikukujunduse emotsionaalsest mõjust, kohalikkuse suhtelisusest ja turismiettevõtluse hetkeseisust. Välitööde käigus ilmnis probleem lihtsustavate kategooriate ja mõistetega, millega olin enese teadmata uurimust alustanud. Nii süvenes kahtlus “põliselanike” ja “uustulnukate” jaotuse mõttekusse ning said uued varjundid sagedasti kasutatavad terminid “kogukond” ja “ääremaa”, millest kirjutasin EVM toimetistes ilmunud artiklis (Mildeberg 2018a). Osaleva vaatluse käigus salvestasin ka suure osa fotomaterjalist, mida kasutasin näituse (Lisa 2) koostamisel.

2.5 Visuaalne etnograafia

Üldistades tähendab visuaalne antropoloogia kõiki kultuuri nähtavaid väljundeid (Ruby 1996: 1345). Visuaalne etnograafia tähendab aga erinevaid viise välja dokumenteerida ja uurimistulemusi illustreerida: näiteks joonistatud dokumendid (Viires 2005), audiovisuaalne dokumentaalfilm (Toulouze ja Runnel 2008) ja fotograafia.

Läbinud bakalaureuseõppe Eesti Kunstiakadeemia fotograafia osakonnas, olin eriala vahetades optimistlik, sest nägin võimalust kombineerida fotograafiat ja etnoloogiat. Õppetöö käigus süvenes minu huvi kunsti- ja teadusloome suhte vastu. Kunsti ja etnograafia suhe väljendub kunstis eneseküllastunud subjektiivsuse asemel laiemas huvis sotsiaalsete ja kultuuriliste protsesside vastu, antropoloogias aga kujutavast kunstist laenatud meetodite kasutamises uurimistöö materjalide kogumisel, analüüsil ja väljundites.

Fotograafia täidab ühiskonna ja kultuuri vahel kolme funktsiooni: dokumentatsioon (salvestamine), informeeriv kommunikatsioon (näiteks esemete visuaalne vahendamine) ja poeetiline eneseväljendus (Linnap 2006: 48). Etnograafilises praktikas ei ole fotodel kunstilisi eesmärke, vaid mnemotehniline või illustreeriv roll, kuid dokumentaalfotost eristab etnograafilist fotot ka poliitiliste eesmärkide puudumine (Ruby 1996: 1346). Antropoloogilisel fotol puudub eripärane stiil, kuid oluline on tähele panna, et fotograafia on väljund, mis edastab nii pildistaja kui pildistatava kultuuri (Ruby 1996: 1345).

Oleksin oma magistriprojektis meeleldi kasutanud uuritavate tehtud pilte, kuid materjal oli ebaühtlane nii mahult kui fotode tehniliselt kvaliteedilt. Vaid vähestel intervjuueeritavatel oli

enda pildistatud fotosid. Enamasti olid need seotud üleujutustega ja andsid pildi suurvee ulatuslikkust. Ühes perealbumis, mis meile näha toodi, oli jäädvustamisväärseks peetud ka kohtumist taluõuele tulnud karuga. Uuritavatele kaamerate hankimine ja neid käsitsema õpetamine oleks tähendanud aja- ja rahakulu, mida ma ei saanud endale lubada.

Samas oli suvepraktikasse, mis mind 2017. aastal Soomaale viis, fotograafia intervjuusituatsioonide dokumenteerimise ja inventeerimise eesmärkidel sisse kirjutatud. Kuigi kaamerad olid kaasas ka ekspeditsioonikaaslastel, võtsin fotode tegemise enda peale, teadmata tol hetkel, et Soomaast saab mu magistriprojekti lähtepunkt. Tellitud fotod on arhiveeritud ERA digifotokogus „Soomaa kohapärimuse kogumine 2017“ kataloogis¹² ja arhiveerimisel EVMi digifotokogusse.

Naastes väljale mitmeid kordi, kasutasin kaamerat iseenda jaoks märkmete tegemiseks, jäädvustades keskkonda – sündmusi, inimesi, vahelduvat ilma ja aastaaegu. Osa inventuuri käigus tehtud fotosid ilmus Soomaa toimetise lõpus kohaliku arhitektuuripärandi illustratsioonina (Mildeberg 2018b: 227-238). Osa fotodest kasutasin erinevate ettekannete taustaks. Enamik jäid minu isiklikku kogusse varjule.

Sarnaselt teistele etnograafilistele meetoditele, eeldab visuaalne dokumenteerimine salvestamisprotsessi mõtestamist ning samas ka tähelepanu juhusliku materjali tehnilisele kvaliteedile selle taasesitamiskõlblikkuse huvides (Seljamaa 2017b: 141). Ühest küljest jätab digitaalrevolutsioon mulje, et audiovisuaalne salvestamine lubab nii salvestajal kui publikul hõlmata kõike, kiiresti ja tohututes kogustes. Teisalt talletab kaamera jätkuvalt ainult seda, mida seda haldav subjekt jäädvustamisväärseks peab — fotograafi tegevus koosneb nähtava seast valiku tegemisest ja selle fikseerimisest, nii et ei ole mingit põhjust fotograafiale rohkem või vähem tõelähedust omistada (Linnap 2006: 48). Selline autorlus teeb dokumentatsiooni eesmärgil salvestatud fotode eksponeerimise huvitavaks.

12 *Eesti Rahvaluule Arhiiv. Kivike*. (i.a). Viimati vaadatud 26.05.2019
<https://kivike.kirmus.ee/index.php?selectId=778&module=407&op=1>

2.6 Uurimisgrupi välitööpäevikute võrdlus

EVM Soomaa-teemalise erinumbri populaarteaduslik formaat lubas artiklite autoritel teksti sisse kirjutada enamal või vähemal määral eneserefleksiivseid episoode välitööpäevikutest. Välitöödel tehtud märkmed võimaldavad võrrelda sarnases situatsioonis viibijate tähelepanu fookuspunkte ja seisukohti (vt Seljamaa 2017: 151). Kuigi viibisime väljal näiliselt samades tingimustes ja tegime kõike koos, mõistan tagantjärele isiklikke kirjeldusi võrreldes, kui erinevad olid ka uurijate meeleolud ja mõtted.

Olime end Soomaal viibides defineerinud iseenda kõrvalseisja pilgust teadlike post-turistidena. Post-turism on termin, mille on tänapäeva turismiteooriasse toonud Feifer (1985) ning mida on täiendanud Urry (2002), võttes arvesse kõikehõlmavat turistikilku ja kadunud autentsust. Tiina Peil peab aga külastajastaatuse teadvustamist ja dokumenteerimist samuti osaks turistlikust paigaloomest, mille ootusi, kogemusi ja suhteid suunavad teatud käitumisviisid ja kultuuriline esitlus (Peil 2014: 405). Olles pidevas tegevuses, vahetus kontaktis inimeste ja maastikuga, intervjuusid üle kuulates, lugedes ja analüüsides erines meie uurimisgrupi Soomaa-kogemus kohalike omast, mille emotsionaalsemaks näiteks on järgnev tsitaat: *“Vaata, kui inimene on ikkagi üksinda, siis suhtlusprobleem on ikka nii valus asi, et see on... Sellest ei saa inimene aru, kes iga päev on rahva seas, ta mõtleb: “Oi kui hea vaikne!” Mind alati vihastab see, kui Soomaale tuleb, “Oo, vaikne, issand!” Aga nad ei kujuta ette, et vaikus on ju surm. Et vaikus ei ole elu. Et selles vaikus ei pea inimene kaua vastu, et nii on, et kes sealt rahva seast tulevad, esialgu on tore, ilus, aga ühel heal hetkel sul saab sellest siiber.”* (ERA, DH 1629).

Üks sellistest teemadest, mille kohta võisid mõtiskleda kõik, oli transport. Kohalikeltsaime teada, et Riisast käib kord nädalas buss Torisse, võimaldades Riisa küla elanikel käia poes (ERA, DH 1637), kuid mitte linnas tööl (ERA, DH 1631). Teid üle ujutava suurvee ajal jäävad autod kõrgendikkudele ehitatud majade juurde veevangi ning kiviklibukattega teed hirmutavad potentsiaalseid külalisi, süvendades metsatalude asukate üksindust (ERA, DH 1629). Autojuhi perspektiivi annavad Rasmus Kase muljed igapäevastest sõitudest rahvuspargi piires: *“Soomaa välitööde käigus sain põgusalt omal nahal tunda, mida tähendab elu ääremaal. /—/ Ilma neljarattalise sõbrata ei kujuta igapäevast liiklemist ettegi.”* Halvad teeolud, distants hästivarustatud bensiinijaamadest, katkendlik telefonilevi ja

harvad möödasõitjad tähendasid autojuhile muresid¹³, mida olime kuulnud ka kohalike elanike suust.

Aja- ja rahakulukas ettevõtmine Soomaale jõuda ei olnud minu jaoks negatiivne kogemus, vaid ekspeditsiooni sisse juhatav eksootiline seiklus. Soomaale saabumine ja sealt lahkumine, kui tegu polnud EVM poolt uurimisgrupi juhendajale eraldatud ametiauto kõrvalistmega, oli võimalik tänu aktiivsele autojagamisgrupile facebookis, maakonnaliinibussidele, juhuslikule põidlaküüdi-õnnele, heale jalgrattailmale ja rongiliiklusele¹⁴. Augustikuisel välitöönädalal osalenud Viisileht alustas samuti Soomaa toimetises avaldatud kogumispäevikut Soomaale jõudmise teekonnaga. Jäädes 14. augusti keskpäeval Pärnu “linna ääremaadel” [sic] ekseldes Torile sõitvast rongist maha, jõudis ta nelja auto abil Soomaale. Viisileht ei kirjeldanud transpordivahendeid või autojuhtide motiive võõra teekõrvalt peale korjamiseks, vaid pühendas avaldatud päevikukatke ajutiste kaasreisijate kontsentreeritud elulookirjeldustele¹⁵ (2018: 188).

Hiljem on Viisileht mõtisklenud: “Aga meie teekond on ikka eriti lihtne. Istume sooja autosse ja vurame sihtpunkti ja sinna jõudes on lausa tukk mõnusasti peale tulnud. Pole erilist ohtu kahekümne kogutud vanavaraesemega vihma ja pori kätte jääda ja me ei pea öömaja lunima.” (samas, 199) Sarnast tänutunnet tundsin ka ise: sõiduauto isiklik mobiilne ruum on ääremaal hädavajalik luksus.

13 “Autoga igapäevaselt pikki vahemaid läbides tuleb pilk pingsalt kütusemõõdikul hoida, sest lähima bensiinjaamani on mitukümmend kilomeetrit ja ei ole kindlust, et seal kütet müügil on. Ei taha mõeldagi, mis oleks saanud, kui mõnel kaugel külavaheteel oleks masinat tabanud tehniline tõrge. Mitmel pool puudus telefonilevi ja lootus, et äkki keegi paari lähema tunni jooksul mööda sõidab, oli suhteliselt väike. Paaril korral tuli mõnd kõrvalteed läbides tõsiselt kaaluda, et kas linnaaastur ikka veab välja või peaks jala jätkama. Ilma neljarattalise sõbrata ei kujuta igapäevast liiklemist ettegi.” (Kask 2018: 94)

14 8. detsembril 2018 suleti rongiliiklus Tallinna ja Pärnu vahel kuni Rail Balticu valmimiseni.

15 “14. augustil läheb rong Pärnust Torile kell 11.35. Jõuan mõni aeg varem linna ääremaadele ja otsustan maaeluks kuhja komme varuda. Maius käes, ekslen laphoonete, võrkaedade, kop-pade ja liivahunnikute vahel, jään rongist maha ja pean välitööde juhendaja ees õigeaegse saabumatuse pärast vabandama. Nelja auto abil jõuan Soomaale Mardu tallu [Augustikuu välitööde baas — S.M]. Maailmarändurist kokk toimetab mu Sintti; noor ema, ta õde ja väga priske beebi viivad Torile; Soomaal ema juures suvitav ja kalastav meesterahvas Jõesuu külla ning vanaemal külas olevad rõõmsad ja õhinal lapselapsed aitavad lõpp-punkti. Vahepeatus tehakse nende vanaema juures Riisal, keda, nagu saatus juhatab, me järgmisel päeval intervjuerima läheme.” (Viisileht 2018: 188)

2.7 Eetilised aspektid

Eetikaküsimused läbivad etnoloogi tööd punase niidina. Mõned materjali kogumise ja kasutamise seotud eetilised probleemid on kergesti lahendatavad: oluline on teavitustöö ja nõusoleku küsimine. Suvistel välitöödel konkreetsete isikutega intervjuusid tehes alustasime alati uurimiseesmärkide selgitamise ja uuritavalt osalemiseks nõusoleku küsimisega. Avalikus ruumis inimobjektita pildimaterjali jäädvustamine ei ole keelatud, kuid küsisime ka inventeerimisel majaomanikelt luba, enne kui nende hoonetekomplekse pildistasime. Ühel korral keelati pildistada ja austades omaniku soovi, täitsime talukoha kohta ainult kirjaliku inventeerimisankeedi.

Kuna salvestasime intervjuud, küsisime suulise nõusoleku ka selleks — ühe korra enne intervjuud ja teise korra siis, kui diktofon lindistas, et luba salvestisesse kaasata. Kõik 2017. aasta suvel tehtud intervjuude digitaalsed helifailid ja -nimestikud on säilitatud Eesti Rahvaluule Arhiivis. 2018. aasta jaanuaris salvestatud kordusintervjuu on ainult minu valduses.

Osalusvaatlusi viisin läbi avalike ürituste raames ja enamasti oli minu positsioon teistele osalejatele teada. Avalikus koha heli- või pildimaterjali jäädvustamise puhul ei pea küsima eraldi luba, kui ruumis viibivad isikud saavad jäädvustamise faktist aru ja neil on võimalik enda jäädvustamist vältida (Riigi Teataja 2010). Kirjalikud märkmed on üksikeksemplaris minu valduses. Kuigi intervjuueeritavad ei seadnud intervjuudele kasutuspiiranguid, otsustasin artiklis neile viidata ERA säilikute kaudu, sest minu eesmärk oli välja tuua erinevaid vaatepunkte, mitte konkreetsete isikute arvamusi.

Näitusel, mis on oma olemuselt abstraktsem ja ajutisem väljund, viitan tsitaatide juures nende autoritele initsiaali ja sünniaastaga. Ka fotode ja videote puhul on kerkivad esile eetilised küsimused välimuse kui isikuandmete avalikustamisega. Kuna näituse põhiline idee on maastik kui kommunikatiivne tervik, mille välimus viitab muuhulgas inimtegevusele, vältisin üksikisikute esiletoomist visuaalse materjali kaudu. Näitusel videote eksponeerimise võimaluse korral küsin enne materjali avaldamist sellel figureerivatelt isikutelt luba.

Materjali kasutamisega kaasneb isiklikult tajutav filosoofiline eetikaküsimus vastutuse kohta uuritava(te) ees. Intervjueeritava eneseväljendus sõltub sellest, millisena tajub ta kuulaja isikut ja situatsiooni, milles vestlus toimub ning kuidas mõistab talle esitatavaid küsimusi (Metsvahi 2017: 79). Uurija, noor, neiu, maakoduga linlane, tudeng, institutsiooni esindaja ja vahendaja — oma osavõtlikkuses olin korraga inimlik ühenduslüli erinevate ühiskonnagruppide vahel ja samas kaaskodanik, kellelt eeldati poliitilisi seisukohti. Suvise uurimisgrupi institutsionaalne seotus muuseumite ja ülikoolidega ei garanteeritud tõsiseltvõetavust — kuigi intervjuudest ei keeldunud, kaheldi mitmel korral, kas meiega vestlemisest mingit “kasu” on. Skeptiliselt küsiti, mis jagatud mõtetest edasi saab. Võisime vaid lubada, et anname endast parima, et arvamused, soovitusel, nõuded ja palved jõuaksid sinna, kus neist reaalset kasu olla võiks. Etnoloogiatudengina olen nõus, et minu tegutsemisvõimalused on piiratud. Parim, mida teha sain, oli kajastada kohalike kohanemisvõimet ja maastikutaju, kuid looduskaitse- ja turismisümbioosile alternatiivsete narratiivide ja maaelu dualistliku kuvandi vaidlustamine ei garanteeri probleemidele lahendust.

3 Rakendusliku osa tutvustus

Järgnevas peatükis tutvustan magistriprojekti kaht rakenduslikku väljundit. Esimene on populaarteaduslik artikkel „Soomaa rahvuspark: multifunktsionaalne potentsiaal ja marginaliseeritud perspektiivid“ EVM Soomaa-teemalises toimetises. Kuigi kogumik ilmus trükis 2018. aasta oktoobris, saatsin artikli viimase variandi ära 2018. aasta kevadel, ehk kajastamata jäid kõik hilisemad kohtumised seoses Soomaaga. Nendest kohtumistest olen pikemalt kirjutanud magistriprojekti peatükis 2.4 Osalev vaatlus ning retrospektiivsest pilgust endale ja teistele uurijatele peatükis 2.6 Uurimisgrupi välitööpäevikute võrdlus. Magistriprojekti raames oli seega artikli ilmumise näol tegemist ühe vahe-etapi, mitte lõpptulemusega. Teine väljund, mis kajastab maastikus viibimise osalevat vaatlust ja analüüsi, on fotonäituse „Rohelised koridorid“ kavand. Fotograafia oli võimalus Soomaa-kogemus talletada, aga ka allikaid ehk uurimisainest luua. Kindla tellija ja eksponeerimispinnata on keeruline näitust planeerida, seega on siinkirjeldatu puhul tegemist projektiga, mille sisu on kindlaks määratud, kuid tehniline külg oleneb ruumispetsiifikast. Lõplik tulemus võib seetõttu olla kirjeldatust erinev.

Artikkel „Soomaa rahvuspark: multifunktsionaalne potentsiaal ja marginaliseeritud perspektiivid“ on üles laetud EVM Maa-arhitektuuri ajaveebi ning loetav aadressil:
https://drive.google.com/file/d/135t5kYKzZqT8DVFhYdkkD2e_2MUI5bxW/view

Näitus „Rohelised koridorid“ on vormistatud fotoraamatuks, mille eksemplarid on autori valduses ja Etnoloogia osakonnas.

3.1 Artikkel

Soomaa-teemalise toimetise koostamise võttis EVM Maa-arhitektuuri teadurina enda kanda Liis Serk. 2017. aasta oktoobri lõpuks olin talle lubanud, et kirjutan oma Soomaa-kogemusest artikli ning pärast täiendavaid osalusvaatlusi novembris, detsembris ja jaanuaris ning teksti kevadisi redigeerimisi saatsin 21. mail koostajale ja toimetajatele artikli lõpliku versiooni. Kui tavaliselt on EVM toimetiste sarja keskmes maa-arhitektuur ja taluehituspäränd, siis Soomaa-teemalises väljaandes on esindatud erinevad lähtepunktid ja teemad koduloouurimusest päevakajalise regionaalpoliitikani. Seega oli artiklil olemas konkreetne tellija, kuid ülesanne

autorite enda lahendada. 9 artiklist 4 põhinevad suvistel välitöödel: “Paberist Soomaa: ääremaaliste piirkondade planeeringud Eestis” (Kask 2018), “Soomaa rahvuspark: multifunktsionaalne potentsiaal ja marginaliseeritud perspektiivid” (Mildeberg 2018a), “Külaelu dünaamika ja maaelanike suhe loodusega Riisa küla näitel” (Mäekivi 2018) ja “Välitööd Soomaal: kirjanduslik kogumispäevik” (Viisileht 2018).

Kuuldud lugude ja sündmustel osalemise kogemuste tõlgendamiseks tõin artiklis kõigepealt välja Eesti soode kaitsmise ja Soomaa rahvuspargiks kujunemise kronoloogia. Pöörates tähelepanu teiste ja minu elamustele, analüüsisin linna ja looduskeskkonna vastandusest alguse saavat loodust kui sümbolset „teist“ loovat ääremaalembust, mis avaldub mugavusrändes, mitmepaiksuses ja hobitalude tekkes ning on lülitanud Soomaa piirkonna – nagu mitmed teised – seeeläbi linlike tarbimis- ja eluviiside osaks. Enamgi veel, rahvuspargi staatus toimib kohalikus ja globaalses ulatuses, mida saab ära kasutada turismiäris. Mitmel puhul Euroopas on turismiärist saanud päästev õlekõrs, elustusvahend kogukonnale, millel ei ole enam võimalik tegeleda „traditsiooniliste elatusviisidega” nagu põllumajandus ja metsandus. Selline ümberlülitus ei ole aga sugugi üksmeelne ega täielik, nagu illustreerib ka Soomaa näide, sest kogukonda mõistetakse erinevalt – ja ka selle liikmete väärtused on erinevad.

Artikli lõppsõnas avaldasin skeptilisust Soomaal valitseva looduskaitse diskursuse kohta, mis toimib küll paiga elustajana, kuid paneb selle liigselt välistest mõjutajatest sõltuma. Ühest küljest tekitavad seda efekti meetodid – looduskaitse jätkuvalt valitseva „konserveerimise ideoloogia“ raames „kultuurmaastike“ säilitamiseks kehtivad keelud ja toetused või maastike taastamiseks ette võetud eksperimendid, mis ei ühti kohalike elanike tõekspidamistega, kuid suunavad sellest hoolimata drastiliselt nende maakasutust. Teisalt kritiseerisin ka multifunktsionaalsusele ärgitavat kaubanduslikku, tarbijatele orienteeritud turismi, mis kultuurilise ühtlustajana marginaliseerib osa elanikkonnast, kelle maastikutaju ei ühti peavoolu „metsiku looduse” narratiiviga.

EVM toimetises avaldatud artikli juures on märkimata jäänud üks täisviide kasutatud kirjandusele:

Boscoboinik, A. (2018). *Becoming cities, losing paradise? Gentrification in the Swiss Alps*. I. Pardo ja G. B. Prato (toim), *The Palgrave Handbook of Urban Ethnography* (lk 519-536). Berliin: Springer.

3.2 Fotonäituse projekt

Näituseloome on mitmekesise materjali läbimõtlemiss protsess ja korrastatud terviku loomine (Alver ja Taavet 2017: 107). Minu lähtepunktiks näituse teema valikul oli isiklikult kogetud ebakõla, mis tekkis Soomaa rahvuspargis viibides võrreldes piirkonna turismikuvandiga. Fotonäitus on võimalus seda kogemust mõtestada ja jagada. Selleks kombineerisin maastikufotosid Soomaal kuulud tsitaatidega. Kui näitusekoht võimaldab, on plaanis näidata ka videoklippe maastikuvaadetega, soode taastamise retkest ja kohapärimusliku muinasjutu esitamist Soomaa rahvuspargi 25. sünnipäevapidustustel. Magistriprojekti teoreetilise metodoloogilisele osale olen lisanud lühitutvustuse ja näituseplaani.

3.2.1 Kontseptsioon

Fotode valikul keskendusin “metsiku looduse” ideele, mis väljendub vaatajale samastumist pakkuvate inimfiguuride puudumises. Kujutavas kunstis on maastikuvaadetel tugev traditsioon, mille taustaks on esteetiline suhtumine loodusesse. Maastik on korraga žanr ja motiiv — pildi element või teema. Renessansiaja maastikumaalidel kujutati pastoraalset idüllit, kus oli oma koht ka karjastel ja asustusel. Romantistlikel maastikumaalidel asendus inimlik kultuurikiht selle vastandi, müstilise ja aukartustäratava subliimse (vt Kant 1960) ehk üleva taltsutamise, mis sai toimuda ainult maalil kujutatud hetkeks. Inimest ja loodust dualistlikult vastandav romantism oli fotograafia leiutamise ajal valitsev suhtumine. 20. sajandi alguseks, kui sündis kino, oli harras romantism asendunud hooga ja heleda impressionismiga. Soome foto- ja filmikunstnik Katri Lassila on täheldanud, et uute meediumite leiutamise ajal domineerinud kunstivoolud avaldasid hiljemgi mõju sellele, kuidas fotograafiat ja filmikunsti võimalusi maailma vahendada tajuti — pildistamist ja fotot seostati hääbuva jäädvustamise kaudu surmaga, aga filmi selle jätkuvuses eluga (Lassila 2015: 29). Filmi ja foto sellisest fundamentaalsest erinevusest hoolimata täheldab Lassila, et maastikukaadrid on isegi filmides pigem fotograafilised, sest “sündmustest vabastatud ruum” (Lefebvre 2006: 22) suunab vaataja tähelepanu narratiivi järgimise asemel esteetilisele

kogemuse saamisele (Lassila 2015: 30). Seega on just kui paratamatu, et enamasti taandub maastik nii maalil, filmis, fotol kui turisti pilgus vaateväljaks, kus ruum esemestatakse ja alistatakse ideoloogilistesse raamidesse.

Teisalt säilib fotol keskkonna mitmetine tõlgendamisvõimalus. Objektifitseeritud loodusmaastike esteetiline väärtus ei piirne üldinimlike ilukaanonite või inimese ja looduse dualismiga, vaid hõlmab üksikindi või inimrühma kultuurilis-ajaloolise tunnetuse põhjal sümboolset suhestumist. Nii nagu nende kolleegid mujal Euroopas, on eestlastest kunstnikud maastikku kujutanud erinevatel eesmärkidel — isiklike meeolude väljendamiseks kui laiemate ideoloogiate kandjana. Kunstiajaloolane Ingrid Sahl on andnud ülevaate, kuidas näiteks 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi alguses kasutasid eesti kunstnikud maastikku maalil ja graafikas nii reisikogemuste vahendamisel kui rahvusromantismi visuaalse kuvandi loomisel (2005). Aavo Kokk ja Andres Eilart on välja andnud mahuka kunstialbumi, milles on üle 150 Eesti klassikalise ja kaasaegse maastikumaali taasseotud neid inspireerinud kohtadega ja isiklike või kollektiivsete kohalugudega Eesti kaardil (2011). Filmi- ja Kunstiajaloolane Eva Närpea on vaadelnud maastikke nõukogude Eesti filmikunstis, kus montaaži ja maastikute kaudu väljendati nostalgilis-eskapistlikku vastupanu nõukogude olmele ja tegelikkusele (2011).

Dokumentalistikas on maastikufotot uurinud Vahur Puik (2007), kes jaotab maastikufotode tegemise viisid kolmeks: pildilise pärandi loomine, tüpoloogiline dokumentalism ja ülepildistamine (*'rephotography'*). Ülepildistamise ja tüpoloogilise dokumentalismi puhul pakuvad võrdlusemomenti teised fotod. Pildilise pärandi loomisel sõltuvad aga selle tõlgendus ja tähendus erinevatest teguritest. Informatsiooni saamine sõltub nähtuste tajumisest, mis omakorda toetuvad kogemustele ja loogikale, mille taga on isiklikud mälestused ja assotsiatsioonid (Valkola 2015: 43). Seega toimivad elemendid jäädvustustel mälestusi esile kutsuvate orientiiridena. Igapäevaste kogemuste puudumisel on vaataja sunnitud abstraktseks jäävad nähtused mõtestama erinevate trendide ning mälestus- ja teadmiskildude toel.

Näituse pealkiri “Rohelised koridorid” on pärit pikemast tsitaadist ja on kahemõtteline. Tavakasutuses ja looduskaitse perspektiivist on “roheline” koridor või ökoloogiline koridor positiivne nähtus, märkides inimasustuse keskele jäetud looduskoosluse riba, mille kaudu looma- ja taimeliigid saavad levida. Intervjuus viidatakse tervele Soomaale kui roheliste

koridoride kogule, kus kunagise inimasustuse meenutamiseks on tarvis giidi (ERA, DH 1626).

Kui turismibrošüürides nähtu põhineb positiivsel, erilisel ja põnevust tekitaval kuvandil, siis minu jäädvustused võiksid esmapilgul olla vaated ükskõik millisest Eestimaa hajaasustusega maapiirkonnast. Seega taastoodavad teema, pealkirja ja fotode valik ühest küljest ääremaa kuvandi klišeed. Vahur Puik (2007: 13-14) täheldab, et keskkonnadokumentatsiooni puhul aitab sotsiaalselt jagatud kujutelma muuta isiklikku hinnangut andev tekstikommentaar. Piltide tõlgendamist juhendavateks kommentaarideks valisin asjakohased tsitaadid Soomaal tehtud intervjuudest (Lisa 2).

Esiteks maandab tsitaatide kaudu subjektiivsuse lisamine paradoksi fotograafi kohalolekust inimtühjana näivas paigas. Teiseks raamivad inimtegevusele viitavad tsitaadid maastikudetailid kindlatesse ruumi- ja kultuurispetsiifilistesse Soomaa narratiividesse, isegi kui vaataja loogika lubaks erinevaid oletusi. Initsiaal ja sünniaasta tsitaatide juures lisavad tõsiseltvõetavust, hoides samas ajal konkreetsete isikute anonüümsust. Juhuks kui mõni intervjuueeritav peaks keelduma tsitaatide kasutamisest, on paralleelsete tsitaatide valik teadlikult suurem kui näitusel kasutusse minev.

3.2.2 Sihtgrupp

Näitus on suunatud Soomaa kohalikele, rahvuspargi külastajatele, turismiettevõtjatele ja linna- ja maapiirkondade elanikele, kellele võiks fotod ja tsitaadid pakkuda nii äratundmist kui uusi mõtteid. Samuti kultuuriteaduste tudengitele ja teistele, kellel on huvi visuaalse etnograafia väljundite vastu.

3.2.3 Toimumiskoht

Näituse toimumiskoht peaks kontseptsiooni toetama, seega võiks see olla mõni mitteäriline projektiruum või galerii. Nii juhendaja kui uurimuse käigus varemgi abiks olnud Sandra Urvaku (Soomaa kogukonnaaktivist, Keskkonnaameti Lõuna regiooni kultuuripärandi spetsialist ja fotograaf) soovitusel põhjal tahaksin näituse korraldada Kondase Keskuses, mille keskne asukoht Viljandi linnas ja kultuurielus tagaks arvuka publiku. Üheks võimaluseks

oleks Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia kultuurikorralduse õppekava tudengite projektiruum Wimka (aadressil Turu 7). Nii Kondase Keskuse galerii kui tudengite projektiruumi kasutamise puhul on näituse raames võimalik korraldada näituse temaatikaga haakuvaid hariduslikke lisaüritusi, näiteks aruteluringi visuaalsest etnograafiast ja välitöödest.

3.2.4 Kujundus

Näituseruumi kujundamine on kohaspetsiifiline protsess, mille käigus peab arvestama ruumi(de) suuruse, valgustuse, uste ja akende paigutusega, seinte, lae ja põranda värviga. Samuti on oluline kohapeal olemas olev varustus nagu siinid ja konksud.

Näituseplaani (Lisa 2) koostamisel võtsin aluseks Kondase Keskuse kahe aiapoolse galeriiruumi plaani, mis on leitav Keskuse veebilehelt: http://www.kondas.ee/?page_id=207

3.2.5 Näituse teostamise järgmised etapid

Näituse teostamise järgmine etapp on tegeliku näitusepinna leidmine, näituse kestuse kokku leppimine ja kui vaja, siis näitusepinna rendihinna kokku leppimine. Teaduskontekstis kogutud materjali avaliku eksponeerimise soovi puhul tuleb uuritavaid sellest teavitada ning nende nõusolek küsida. Tsitaatide avaldamisest keeldumise puhul on võimalik kasutada erinevatelt informantidelt kogutud sarnase sisuga tsitaate. Näituse koha ja toimumisaja selgumisel saab vormistada näituse tutvustusteksti ja näitusekutsed ning need sihtgrupile, sealhulgas kõigile asjaosalistele (kaasuurijad, tsitaatide autorid) saata. Teavitustegevuse hulka kuulub ka pressiteate koostamine ja levitamine sotsiaalmeedias ja muudes internetipõhistes portaalides, sealhulgas näituse toimumiskoha kasutatavates kanalites.

Näituse ettevalmistused algavad fotode trükiks digitaalse ettevalmistamisega ja trükki saatmisega 10 päeva enne näituse avamist. Fotode trükkimiseks pöördun disainifirma Joon Studio poole. Fotod trükitakse poolmatile paberile A3 ja A2, tekstid A3 suurus. Trükkimisajaks on 5 tööpäeva, pärast mida jääb veel aega ettenägematustega tegelemiseks. Fotod ja tekstid kleebin KAPA-plaatidele. 5 mm paksusel KAPA-plaadil ehk kergel, tugeval ja siledal poliüuretaantahvlil saab fotosid eksponeerida raame kasutamata ning kergesti transportida. Samas ei kannata KAPALE kleebitud paber niiskust ja näitus on seega mõeldud

sisetingimustesse. Näitust saatva teksti koostamiseks ning selle ja tsitaatide printimiseks on ette nähtud üks päev. Galerii ettevalmistusteks kulub poolteist päeva, sealhulgas näituse avamise päev.

3.2.6 Eelarve ja rahastus

Näitusepinna tüür 2 Kondase keskuses 2 nädalaks: **0€**.

12 kinnituskonksu fotodele, tüki hind 0,30€: **3,60€**.

Fotode trükk¹⁶:

Paber: *Epson Semimatt*, kaal 180gsm²

15 A2 mõõdus foto trükk ja kleepimine KAPALE, tüki hind 16,11€: 241,65€

2 A3 mõõdus foto trükk ja kleepimine KAPALE, tüki hind 8,05€: 16,10€

5 A3 mõõdus teksti trükk ja kleepimine KAPALE, tüki hind 8,05€: 40,25€.

Projektori rent videoklippide näitamiseks¹⁷:

Esimesed kolm päeva 25€/päev, edasi -15% soodustus (21,25€/päev): 308,75€

Kokku: 606,75€

Transport Tallinnast Viljandisse ja tagasi:

Kütusekulu: 6 liitrit/100 km;

Tallinn-Viljandi vahemaa: 160 km;

Kütuse hind: 1,40€/liiter

Kokku: 26,88€

Tsitaatide, kutsete, näitusetekstide jms trükk, 1 lehe hind 0,05€: **5€**

Paberkandjal näitusekutsed intervjuueeritutele (saatekulud), 17 kirja: **11,52€**

Reklaam sotsiaalmeedias, internetis: **0€**

Eeldatavad kulud kokku: 653,75€.

¹⁶ Fotoplakat. Materjalid (i.a). <http://www.fotoplakat.ee/materjalid>

¹⁷ Sakala Keskus. Inventari ning tehnika hinnakiri. (i.a) <http://www.sakalakeskus.ee/inventari-ning-tehnika-hinnakiri/>

Rahastust on 90% ulatuses võimalik taotleda Eesti Kultuurkapitali Rahvakultuuri sihtkapitalilt vastavalt viiendale, Projektitoetuste punktile¹⁸. Samuti on Tartu Ülikooli Etnoloogia osakond valmis toetama näitusepinna üüriga, kui näitus toimub TÜVKA projektiruumis.

18 *Eesti Kultuurkapital. Rahvakultuuri sihtkapitali preemiate, stipendiumide ja toetuste määramise kord.* (i.a). Viimati vaadatud 26.05.2019
<https://www.kulka.ee/sihtkapitalid/rahvakultuur/preemiate-stipendiumide-ja-toetuste-maaramise-kord>

4. Refleksioon

Järgnevas peatükis analüüsin magistriprojekti protsessi. Magistriprojekti vältel olen pidanud päevikut, kuhu olen pannud kirja töötunde, tegevusi ja magistriprojekti teemadega seotud tähelepanekuid. Kuna suurem osa päevikust on käsikirjaline ning ülestähendused tehtud kahe aasta jooksul, on lisade all päevikust kokkuvõtte (Lisa 5).

Minu uurimishuvi keskmes on väherahvastatud piirkonnad, kus tulevad esile inimese, looduse ja institutsioonide suhted. Siinkohal on oluline selgitada minu tausta: 1999. aastal kolisin perega pärast 7 aastat Kolga külas hruštšovkas elamist Lahemaa rahvuspargi, Põhja-Kõrvemaa looduskaitseala ja Ohepalu LKA vahelisesse kolmnurka, kuid siiski neist kõigist välja jäävasse väikesesse külasse.

Minu mõlemad vanemad olid üles kasvanud Tallinnas ja ametilt vabakutselised kunstnikud, seega defineeritavad kui linliku taustaga hobitalunikud, kes lasid maasikapõllu sööti kasvada ja ploomipuudel mädaneda, kuid said siiski sõstrapõõsastest, õunasaagist ning kasvama pandud iluaiast rõõmu. Majandusliku sissetulekuga ei olnud hobiaiandusel pistmist ja hoolimata külas tegutsevast näitetrupist jäi ka suurem osa sotsiaalsest suhtlusringkonnast keskuskülla (25 km kaugusele) ja pealinna (65 km), mille kord nädalas külastamiseks kasutatakse tänaseni isiklikku autot, sest ühistransporti usaldades on oht kas mitte kuhugi jõuda või sihtkohta jääda.

Pärast põhikooli lõpetamist aastal 2008 kolisin looduse ja „rahu ja vaikuse“ [troop, mida on uurinud Maarja Kaaristo (2014)] eest pealinna. Samal ajal käis vilgas tegevus ja ehitustöö küla vahetusse naabrusesse kunagise Aegviidu polügooni asemele rajatud Kaitseväe Keskpõlügenil. Esialgu tahtsingi oma magistriprojektis tegeleda 2003. aastast hoogsalt laieneva Kaitseväe Keskpõlügeni ning selle ümbruses olevate külade elanikega, kelle hulka kuuluvad ka mu vanemad. Põlügen teeb lähedalasuvate külade elanikele tuska (lärm, piirangud rekreatiivses maastikukasutuses, looduskaitsealuste liikide eiramine), kuid valmistab ka mõningat rõõmu (asfaltteede rajamine, eeldatavad uued töökohad, kõrgendatud turvatunne) (Vipper 2016). Sellisest meeleolude erinevustest sai alguse minu akadeemiline huvi institutsionaliseeritud maastike ja nendega seotud tegutsejate suhete vastu.

Kui EVM saatis 2017. aasta kevadel välja üleskutse Soomaa rahvusparki rahvapärimust ja taluarhitektuuri talletama tulla, tervitasin võimalust uurida, mida ja miks tajuvad kohalikud maastikus (erilisena) ning kuidas suhestuvad sealjuures erinevate liikide heaolu arvesse võtva institutsionaalse looduskaitse diskursusega. Pärast 2017. aasta suvel Soomaal läbitud etnograafiliste välitööde praktika aruande hindamist soovitas juhendaja jätkata Soomaa uurimisega. Ka Soomaal tehtud intervjuudest oli ilmnenud kohalike ja institutsioonide vahelised konfliktid, lisaks oli mul kergem end Soomaa elanikest emotsionaalselt distantseerida. Samas oli mu huvi Soomaa vastu suur ning suhted nii kohalike kui välitööde väikese uurimisrühmaga head, mis andis julgust teemaga edasi tegeleda, mitmel korral koos väljale naasta ning meetodite ja teooriatega eksperimenteerida.

Võimalus etnoloogia õppekaval rakendusantropoloogiline suund valida ja magistriprojektiga lõpetada on uus nii tudengitele kui nende töö hindajatele ning seni on kaitstud vaid üks magistriprojekt “Muuseuminäituse loomine Eesti Ajaloomuuseumi uue püsinäituse raames” (Saluri 2018). Saluri projekt erineb minu omast, kuna tema kutsuti juba komplekteeritud meeskonda ja talle anti terve protsessi jooksul konkreetseid ülesandeid koos tähtaegadega (2018: 24). Mitmel korral igatsesin, et keegi annaks mulle ülesandeid, mida täita, kuid pärast suvepraktikat pidin uurimissuuna ja -viisid ise otsustama.

Soomaa-teemalises kogumikus avaldatud populaarteadusliku artikli magistriprojekti väljundina heaks kiitmine oli pärast väljundiotsinguid julgustav hetk. Samas kadus Soomaa-teemalise kogumiku ilmumise ja selle esitluse järel 2018. aasta detsembri alguses motivatsioon teemaga edasi tegeleda. Olin kevadel artiklit pikalt viimistlenud ja sügiseks tundsin, et tahaksin teiste projektidega tegeleda, kuid magistriprojekti teoreetilise metodoloogilise osa kirjutamiseks pidin naasma vanade välitöömärkmete ja loetud teoreetiliste tekstide juurde ning neid uuesti läbi töötama. Kirjutamine läks väga vaevaliselt, sest huvitavat ja asjakohast materjali oli palju ja tahtsin kõigest kirjutada. Taipasin, et oleksin erinevate teooriate uurimise, metodoloogia avastamise ja praktikate läbimise kõrval pidanud ka mõnel akadeemilise kirjutamise kursusel osalema.

Samaaegselt kirjaliku osaga kimbatuses olles otsisin ka visuaalse väljundi võimalust. Kuna olen varem õppinud fotograafiat, olin juba etnoloogiat õppima asudes veendunud, et ei taha piirduda akadeemilise tekstiga. Esialgu olin kaalunud visuaalse väljundina dokumentaalfilmi,

sest see tundus põneva väljakutsena ja osakonnast juhendaja leidmine näis kerge. Samas sai õppetöö käigus selgeks, et lisaks spetsiifilistele teadmistele oleks filmi tegemine nõudnud palju enam aega ja raha kui olin võimeline panustama ning tundsin end 2018. aasta kevadeks üpris lootusetus seisus olevat. Soomaa-teemalise artikli ilmumine andis visuaalse osa jaoks vajalikku selgust. Kuna olin kirjalikus analüüsis keskendunud maastikupõhisele lähenemisele, otsustasin sama juhtmõtet kasutada ka välitöödel kogunenud fotomaterjali korrastamisel näituseks. Teooriaid ja intervjuudes kuulnud fotodega seostades oli ka kergem teksti struktureerida ja teistele selgitada, millega tegelen.

Üldiselt oli minu suureks veaks magistriprojekti teoreetilise osa kirjutamise ajal üksi töötada. Nii Soomaalt kui akadeemilisest keskkonnast, kaastudengitest ja õppejõududest eemal viibides kadus perspektiiv nii magistriprojekti raames tehtud töö kui ülikooli lõpetamise vajalikkusest ning teoreetilis-metodoloogilise osa lõputu ümbervormistamine tundus seda enam vaevaline ja igav töö, mille kallal peab lõputult „nokitsema“.

Väljundivabadus, mille puhul julgustatakse lisaks akadeemilisele teoreetilis-metodoloogilisele osale koostama populaarteaduslikke artikleid, kasutama visuaalset etnograafiat, korraldama näitusi jms, on korruga magistriprojekti hea ja halb omadus. Etnoloogia, folkloristika ja rakendusantropoloogia magistriõppesse õppima kandideerimisel ei ole nõutud magistritöö või -projekti kava esitamist, mis on peibutav, kuid iseseisva projekti idee väljatöötamiseks ja elluviimiseks jäi minul kaheaastasest nominaalajast väheks. Isikliku kogemuse põhjal soovitan magistriõppesse astudes kindlustada tagala kas väga piiritletud teema või väga tugevate tehniliste teadmiste ja oskustega.

Rakendusliku töö puhul on oluline on ka tugivõrgustik — meeskond või nõuandjad ja juhendaja(d) nii teooria, välitööde kui väljundi jaoks. Magistriprojektiga tegelemine andis mulle praktilise kogemuse nii erinevate välitööde meetodite kui meeskonnatöö osas. Hindan seda kogemust väga kõrgelt.

5. Kokkuvõte

Eesti etnoloogid on just rahvusparkide näitel uurinud maapiirkondade põliselanike, uustulnukate ja külaliste väärtushinnanguid ning turismiettevõtluse kaudu avanevaid võimalusi, aga ka üleilmastumise ohtlikku mõju kogukondadele ja kohapärimusele. Minu magistriprojekt, mille empiiriline materjal on kogutud Soomaa rahvuspargis aastatel 2017-2019, panustab samasse traditsiooni. Käsitlesin väärtushinnanguid ja toimetulekustrateegiaid, seostades neid maastiku erinevate tõlgendamisvõimalustega. Lisaks uurisin, kuidas suhestub piirkonna elanikkond looduskaitse diskursuse ja sellega kaasnevate protsessidega. Magistriprojekti visuaalses osas jäädvustasin kultuurmaastikku, mis viitab kaasaegsetele väärtustele.

Soomaa rahvuspargis 2017. aastal suvel Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahva Arhiivi ja Eesti Vabaõhumuuseumi Maa-arhitektuuri keskuse korraldatud välitööde esialgne eesmärk oli koguda rahvuspargi alal kohapärimust ja inventeerida taluarhitektuuri. Välitööde käigus koguti 17 intervjuud ja viidi läbi 42 hoonetekompleksi inventeerimine. Juba välitööde algfaasis ilmnis ebakõla Soomaa turunduskuvandi ja kohalike kogemuste vahel ning selgus, et minevikusuunalise pärimuse asemel eelistatakse kõneleda argielust ja arutleda praktiliste probleemide üle. Isiklikult tajutud ebakõlast sai alguse minu huvi uurida Soomaa rahvuspargi ja maapiirkondade üldist kuvandit.

Viisin uurimust läbi maastikupõhise lähenemise kaudu, lähtudes Mats Widgreni käsitlusest maastiku neljast aspektist: välimus, funktsioon, selles toimuvad protsessid ja kontekst, mis seda väljastpoolt mõjutab (Widgren 2004: 461). Empiirilise materjali kogumiseks kasutasin meetoditena ka edaspidi poolstruktureeritud intervjuud ja osalevat vaatlust, lisaks fotograafiat kui visuaalse etnograafia vahendit ning võrdlesin oma märkmeid uurimisgrupi teiste liikmete välitööde kogemusega. Mitmekülgsete välitööde analüüsi vahendamiseks on magistriprojekti väljundid populaarteaduslik artikkel ning fotonäituse kavand.

Populaarteaduslik artikkel Eesti Vabaõhumuuseumi Soomaa-teemalisesse toimetisesse telliti minult 2017. aastal Soomaa rahvuspargis toimunud välitööde järel. 2018. aasta sügisel avaldatud artiklis analüüsisin välitöödekogemuse näitel linna ja looduskeskkonna vastandusel põhinevat loodust kui sümbolset „teist“ loovat ääremaalembust ning selle mõju

maapiirkondadele. Järeldasin, et mugavusränne, mitmepaiksus, hobitalude teke ja turismiärid ei lase kogukondadel tekkida ja lülitavad maapiirkonnad linlike tarbimis- ja eluviiside osaks, ohustades koos institutsionaliseeritud looduskaitse säilituseeskirjade ja taastamistegevusega maapiirkondade muutumist väljastpoolt loodud kuvandi simulaakrumiks.

Kuigi kogumik ilmus trükis 2018. aasta oktoobris, saatsin artikli viimase variandi ära 2018. aasta kevadel, ehk kajastamata jäid kõik hilisemad kohtumised seoses Soomaaga. Seega oli magistriprojekti raames artikli ilmumise näol tegemist ühe vahe-etapi, mitte lõpptulemusega. Fotonäituse kontseptsioon ja teemad on inspireeritud nii intervjuudest, osaleva vaatluse käigus täheldatud ebakõladest kui teiste uurijate artiklitesse pikitud välitööpäevikumärkmetest. Naastes väljale ka mitmeid kordi pärast artikli ilmumist, kasutasin kaamerat märkmete tegemiseks, jäädvustades keskkonda – sündmusi, inimesi, vahelduvat ilma ja aastaaegu. Jätkates maastikupõhise analüüsiga, kombineerisin näitusel maastikufotosid ja videolõike intervjuudest eraldatud tsitaatidega igapäevaelu, külastajate, rahvusparki administratsiooni, loomapidamise, mitmepaiksuse ja kohalikkuse teemadel.

Magistriprojekti teoreetiline osa andis artiklis ja näitusel kajastatule laiemale sotsiaalmajandusliku konteksti, selgitades ka maastiku muutunud funktsiooni ning erinevaid kaasaegseid protsesse, mis rahvusparkis aset leiavad. Paigutades Soomaa rahvusparki laiemasse taustasüsteemi, on tegemist maapiirkonnaga, mida iseloomustavad hõre inimasustus ning institutsionaalselt kõrgendatud tähelepanu looduskeskkonnale.

Kuigi Eesti rahvuslik enesekujutus Eesti Vabariigi iseseisvumise ajal põhines ettevõtlikul maaelanikkonnal, on viimase saja aasta jooksul maapiirkondade roll ühiskonnas vähenenud ja maaelu maine kahjustunud. Ühest küljest on otseselt süüdi riigivõimu ja siseriikliku poliitika prioriteetide vahetumine, teisalt globaalse majanduse ja inimeste elustandardite muutus. Samaaegselt negatiivse kuvandi tekkega toimus maaelu ümberväärtustamine teistel alustel kui põllumajanduslik tootmine. Maapiirkondade funktsioon muutus: need lülitati tarbimisühiskonda kui keskkond, kuhu tulla linnaelu vahelduseks. Kaubastati nii loodus kui erinevad elustiilid. Täna on mitmel puhul Euroopas saanud turismiärist päästev õlekõrs, elustusvahend kogukonnale, millel ei ole enam võimalik tegeleda „traditsiooniliste elatusviisidega” nagu põllumajandus ja metsandus. Samas eeldab keskkonna ja identiteedi

kaubastamine tahtmist, oskusi ja vahendeid seda tarbijate nõuetele vastavalt teha ja ümberlülitus ei ole sugugi üksmeelne ega täielik.

Looduskaitse on etnoloogiliselt suhtunud kui iseenesestmõistetavasse taustajõudu, kuid ka see on pidev protsess, mille ajalugu on jälgitav nii seaduste kui muude ühiskondlike väljundite kaudu. Institutsionaliseeritud looduskaitsega kaasnevad maastikus viibijatele võimalused ja keelud, mis mõjutavad erinevaid huvigruppe enamal või vähemal määral. Looduskaitse diskursust kasutatakse ära ka turismiettevõtluses. Soomaa rahvusparki territooriumil elavatest inimestest tegelevad turismiettevõtlusega üksikud, kuid kokkupuuteid turistidega on küsitletutest olnud kõigil. Külade elanikud on ühest küljest rahvusparki ja turismi sümbioosile tänulikud. Teisalt väärtustatakse turismis ääremaalisi omadusi, mis ei ole igapäevaelu puhul jätkusuutlikud. Külastuskeskuse, vaateplatvormide ja laudteede kõrval avaldab avalike asutuste, teenuste ning transpordi- ja kommunikatsioonisüsteemide kehv ligipääsetavus või puudumine mõju kohalike töö- ja suhtlusvõimalustele ning elustiilivalikutele. Rahvusparki kuvandit kasutavad ära pigem ümberkaudsed ettevõtjad, kes on lisaks matka-, majutus- ja saunateenuste pakkumisele leidnud võimaluse taastada või uuesti luua loomakasvatusel ja maaviljelusel põhinevad talud, kus nüüd kasvatatakse, toodetakse ja tutvustatakse nišikaupu.

Lisaks tulevad Soomaa piirkonnas värvikalt esile maastikutaju esteetiline ja eetiline nüanss. Rahvusparki alal asumine seab maakasutusele piirid, kuid kaasaja looduskaitse ei tähenda passiivset pealtvaatamist. Aktiivse konserveerimise näiteks on soode taastamise projekt ja poollooduslike koosluste hooldamine loomade karjatamisega. Soode taastamine ja metsahooldus on hooajalised projektid, mida viib läbi väline tööjõud ning mis tekitavad kohalikes erinevate väärtuste ja kommunikatsiooniprobleemide tõttu arusaamatust. Poollooduslike koosluste hooldamisel kaasatakse ka kohalikke, sest loomapidamine eeldab pidevalt kohapeal viibimist. Toetuste näol sissetulekuvõimalust pakutakse ka ohustatud tõugu loomade pidajatele. Loomapidamise näol on tegemist eetilise dilemmaga, mille lahendusena on karjatamise kunagine funktsioon ja viisid allutatud maastiku konserveerimise heaks.

Elustandardite ja elatusalade muutus on mõjutanud ka maapiirkondade kogukondi, mida on kaasajal raske defineerida. Registreeritud elanike kahaneva arvu on Soomaa rahvuspark statistiline ääremaa, kuid pikaajalisel osaleval vaatlusel "Soomaa" nime all välja hõigatud

üritustel sai kohalkäijate vaheldust silmitsedes selgeks, et rahvuspargiga seotud huvigrupp koosneb suvitajatest, elanikest, looduskaitseekspertidest, turismiettevõtjatest, puhkajatest, seiklejatest, loodusvaatlejatest, koduloohuvilistest ja paljudest teistest. „Põliste“ ja „uute“ kohalike seas tõusevad esile mitmepaiksed elanikud, kes kasutavad ära mobiilsus- ja kommunikatsioonivõimalusi, et saada osa nii linna- kui maakeskkonna hüvedest. Identiteet on jätkuvalt *paigas*, kuid sõltub indiviidi isiklikest otsustest, sest mitmepaiksus võimaldab uusi materiaalseid ja emotsionaalseid suhteid geograafilise koha ja eneseteotuse vahel.

Muutunud maakasutus ja mitmepaikne kogukond on muutnud ka kohapärimuse tähendust ja sisu. Magistriprojekt sai alguse Soomaale kohapärimust koguma minnes ning lõppeb näitusega, mis kajastab visuaalsete vahendite abil kohalike seas enim kõneainet pakkunud kohti ja sündmusi. Lisaks konfliktsetele vaadetele on näituse üheks eksponaadiks Soomaa rahvuspargi 25. sünnipäevapidustustel kuulnud unenäoline jutustus, mille kaudu mitmepaikne elanik väljendab oma emotsionaalset sidet geograafilisesse kohaga. Seega ilmestavad Soomaa rahvuspargis läbi viidud välitööd, kuidas ühes kohas võivad paralleelselt eksisteerida koduloouurijate eluloolistel allikatel põhinev mälestusmaastik, looduskaitseala, kiireks tarbimiseks loodud turismimaastik ning mitmepaiksete elanike uus muinasjutuline kohapärimus.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Soomaa rahvusparkis 2018. aastal lindistatud video nr 1 ja intervjuu nr 1 on autori valduses.

Eesti Rahvaluule Arhiiv

ERA, DH 1622 2017-06-29

ERA, DH 1624 2017-07-01

ERA, DH 1626 2017-07-02

ERA, DH 1629 2017-07-04

ERA, DH 1631 2017-08-15

ERA, DH 1632 2017-08-15

ERA, DH 1634 2017-08-16

ERA, DH 1636 2017-08-19

ERA, DH 1637 2017-08-20

Kasutatud kirjandus

Alver, M. ja **Taavet, A.** (2017). Etnograafilise uurimismaterjali (re)presenteerimisvõimalustest. *Pro folkloristica XVIII*, lk 104-116.

Annist, A. (2011). *Otsides kogukonda sotsialismijärgses keskuskülas*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.

Annist, A. (2014). Heterotoopiast hegemooniaks. Võim ja kultuur Setomaal. L. Kaljundi ja H. Sooväli-Sepping (toim), *Maastik ja mälu* (418-440). Tallinn: TLÜ Kirjastus.

Arukask, M. (2017). Tunded, kehakogemus ja meeled. M. Metsvahi (toim). *Folkloristlikud välitööd* (lk 280-392). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Bardone, E. (2013). *My farm is my stage: A performance perspective on rural tourism and hospitality services in Estonia*. Doktoritöö. Tartu Ülikool, kultuuriteaduste ja kunstide instituut.

Boscoboinik, A. (2018). Becoming cities, losing paradise? Gentrification in the Swiss Alps. I. Pardo ja G. B. Prato (toim), *The Palgrave Handbook of Urban Ethnography* (lk 519-536). Berliin: Springer.

ELFond: Soode taastamine. (i.a). Viimati vaadatud 26.05.2019 <https://soo.elfond.ee/>

Haud, U. (i.a). Eessõna. Viimati vaadatud 26.05.2019 <http://www.aai.ee/~urmas/aba/abajaf.html>

Haud, U. (2018). Mälestusmaa. E. Lutsepp ja H. Pärdi (toim), *Soomaa. Suurem kui suurvesi: kohanemine ja toimetulek* (lk 23-55). Tallinn: Eesti Vabaõhumuuseum.

Ilomets, M. (1994). Flexible policies in a changing world: 70 years of mire conservation in Estonia. A. Grüning (toim), *Mires and man. Mire conservation in a densely populated country — the Swiss experience* (lk 324-327). Birmensdorf: Swiss Federal Institute for Forest, Snow and Landscape Research.

Jones, M. (1993). Landscape as a resource and the problem of landscape values. C. Rusten ja H. Wøien (toim), *Proceedings of the Workshop on the Politics of Environmental Conservation* (lk 19–33). Trondheim: University of Trondheim.

Jääts, L. (2008). Maaelu ja selle kirjeldused. *Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat, nr 51*, lk 113-142.

Jääts, L. (2010). *Maaelu ideoloogiad ja praktikad Karula rahvuspargi ja sealsete elanike näitel*. Magistritöö. Tartu Ülikool, ajaloo ja arheoloogia instituut.

Kaaristo, M. (2014). The value of silence: mediating aural environments in Estonian rural tourism. *Journal of Tourism and Cultural Change*, 12 (3), 1–13.10.1080/14766825.2014.939366.

Kant, I. (1960). *Observations on the Feeling of the Beautiful and Sublime*. Berkeley, Los Angeles ja London: University of California Press.

Kask, R. (2012). Taluarhitektuuri inventeerimise teoreetilistest probleemidest. H. Pärdi, E. Lutsepp, ja M. Jõks (toim), *Maaarhitektuur ja maastik* (lk 101-120). Tallinn: Eesti Vabaõhumuuseum.

Kask, R. (2018). Paberist Soomaa: ääremaaliste piirkondade planeeringud Eestis. E. Lutsepp ja H. Pärdi (toim), *Soomaa. Suurem kui suurvesi: kohanemine ja toimetulek* (lk 93-130). Tallinn: Eesti Vabaõhumuuseum.

Kindel, M. (2005). *Vaateid kohapärimuse väärtustamisele lähtuvalt Lahemaa turismisituatsioonist*. Magistritöö. Tartu Ülikool, eesti ja võrdleva rahvaluule õppetool.

Keskkonnaamet: *Soomaa rahvuspargi ja Soomaa loodusala kaitsekorralduskava aastateks 2012-2021.* (2011). Viimati vaadatud 26.05.2019 https://www.keskkonnaamet.ee/sites/default/files/soomaa_rp_kkk_2012_2021.pdf

Kohv, K. (2014). *RMK loodusblogi: Soode taastamise programm sai avalöögi*. Viimati vaadatud 26.05.2019 <https://www.rmkk.ee/metsa-majandamine/loodusblogi/soode-taastamise-programm-sai-avalooigi>

Kokk, A. ja Eilart, E. (2011). *Pintsliga tõmmatud Eesti*. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda

Kondase Keskus. *Galerii plaan.* (i.a). Viimati vaadatud 26.05.2019 http://www.kondas.ee/?page_id=207

Korp jt= Korp, L., Lotman, S., Kaisel, M., Haljasorg, M. ja Oro, L. (2018). *Natura 2000 kaitsealadel elavate ja tegutsevate huvipoolte fookusgrupiintervjuude põhijäreldused*. Viimati vaadatud 26.05.2019 <http://media.voog.com/0000/0037/1265/files/AnnexI.pdf>

Korts, T. (2018). Elu Soomaal. E. Lutsepp ja H. Pärdi (toim), *Soomaa. Suurem kui suurvesi: kohanemine ja toimetulek.* (lk 219-224). Tallinn: Eesti Vabaõhumuuseum.

Lefebvre, M. (2006). *Between Setting and Landscape in Cinema in Landscape and Film*. London ja New York: Routledge.

Lindström, K., Kull, K. ja Palang, H. (2011). Semiotic study of landscapes: An overview from semiology to ecosemiotics. *Sign Systems Studies*, 39(2/4), lk 12-36.

Linnap, P. (2006). *Fotoloogia*. Doktoritöö. Tartu Ülikool, semiootika osakond. Viimati vaadatud 26.05.2019 <http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/186/linnappeeter.pdf>

Loodusegakoos.ee: *Soomaa rahvuspark*. (i.a). Viimati vaadatud 26.05.2019 <https://loodusegakoos.ee/kuhuminna/rahvuspargid/soomaa-rahvuspark>

Mildeberg, S. (2018a). Soomaa rahvuspark: multifunktsionaalne potentsiaal ja marginaliseeritud perspektiivid. E. Lutsepp ja H. Pärdi (toim), *Soomaa. Suurem kui suurvesi: kohanemine ja toimetulek*. (lk 155-170). Tallinn: Eesti Vabaõhumuuseum.

Mildeberg, S. (2018b). Taluarhitektuuri inventeerimine Soomaa rahvuspargis. 2017. E. Lutsepp ja H. Pärdi (toim), *Soomaa. Suurem kui suurvesi: kohanemine ja toimetulek*. (lk 227-238). Tallinn: Eesti Vabaõhumuuseum.

Mäekivi, D. (2018). Külaelu dünaamika ja maaelanike suhe loodusega Riisa küla näitel. E. Lutsepp, ja H. Pärdi (toim), *Soomaa. Suurem kui suurvesi: kohanemine ja toimetulek*. (lk 173-185). Tallinn: Eesti Vabaõhumuuseum.

Näripea, E. (2011). *Estonian Cinescapes: Spaces, Places and Sites in Soviet Estonian Cinema (and Beyond) (Eesti filmimaastikud. Ruumid, kohad ja paigad Nõukogude Eesti filmikunstis (ning edaspidi))*. Doktoritöö. Eesti Kunstiakadeemia, Kunstiteaduse ja visuaalkultuuri instituut.

Paal, J. ja Leibak, E. (2011). *Estonian Mires: Inventory of Habitats*. Tartu: Regio.

Peil, T. (2014). Turismimaastikud ja ruumilood. L. Kaljundi ja H. Sooväli-Sepping (toim). *Maastik ja mälu* (lk 399-417). Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.

Perlik, M. (2011). Alpine Gentrification: The Mountain Village as a Metropolitan Neighbourhood. *Revue de Géographie Alpine*, 99(1), lk 118-136.

Plüschke-Altöf, B. (2017). *Images of the Periphery Impeding Rural Development? Discursive Peripheralization of Rural Areas in Post-Socialist Estonia (Ääremaa kuvandid kui takistus maapiirkondade arengule? Maakohtade diskursiivne ääremaastumine postsotsialistlikus Eestis)*. Doktoritöö. Tartu Ülikool, Sotsiaalteaduste valdkond.

Puik, V. (2007). *Maastiku fotograafilise musealiseerimine*. Uurimistöö. Tartu: Tartu Ülikool, Geograafia instituut. Viimati vaadatud 26.05.2019 https://xn--fotoprand-z2a.org.ee/wp/wp-content/uploads/2012/01/Puik_Vahur_GI-IG_kestaste.pdf

Puik, V. (2008). Üllatav üle-pildistamine. *Cheese* 32/08, lk 48-57. Viimati vaadatud 26.05.2019 https://wp1.archaeovision.eu/fotoparand/wp-content/uploads/sites/6/2012/04/refoto_puik_cheese32.pdf

Pungas-Kohv, P. (2015). *Maintaining and sustaining heritage: The examples of Estonian mires and village swings (Pärandi säilimine ja säilitamine maastikus: külakiikede ja soode näitel)*. Doktoritöö. Tartu Ülikool, Ökoloogia ja maateaduste instituut.

Pärdis, H. (2008). Nõukogulikud suurmajandid ja maarahva argielu 1940-1990. A. Viires ja E. Vunder (koost. ja toim.). *Eesti rahvakultuur*. (lk 554-564). Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.

Päll, L. (2017). Tõlgenduslikkusest, dialoogist ja vastutusest kohapärimuslike välitööde kontekstis. M. Metsvahi (toim.). *Folkloristlikud välitööd* (lk 326-331). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Pärna, A. (2004). Tipu enne- ja nüüd Soomaal. Käsikiri.

Riigi Teataja 2010= Isikuandmete kaitse seadus (30.12.2010). *Riigi Teataja I*. Viimati vaadatud 26.05.2019 <https://www.riigiteataja.ee/akt/12909389>

RMK: Soode seisundi parandamine. (i.a). Viimati vaadatud 26.05.2019 <https://www.rmk.ee/organisatsioon/el-fondid-1/uhtekuuluvusfond/soode-seisundi-parandamine>

RMK. Soomaa rahvuspark: 2015. aasta külastajauuringu tulemused. (2015). Viimati vaadatud 26.05.2019

https://media.rmk.ee/files/Soomaa_rahvuspargi_kylastajauuringu_lyhiaruanne_2015pub.pdf

Ruby, J. (1996). Visual Anthropology. D. Levinson ja M. Ember (toim.) *Encyclopedia of Cultural Anthropology* (4) (lk 1345-1351). New York: Henry Holt and Company.

Sahk, I. (2005). *Loodus pildis. Maastikumotiivid eesti kunstis 1890-1919*. Magistritöö. Tartu Ülikool, Filosoofia teaduskond, ajaloo osakond. Viimati vaadatud 26.05.2019
<http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/1017/sahk.pdf?sequence=5&isAllowed=y>

Seljamaa, E.-H. (2017a). Osalusvaatlus. M. Metsvahi (toim). *Folkloristlikud välitööd* (lk 108-125). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Seljamaa, E.-H. (2017b). Välja dokumenteerimine: märkmed ja välitööpäevik M. Metsvahi (toim). *Folkloristlikud välitööd* (lk 130-154). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Serk, L. (2017). *Loneliness Belongs to the Anthropologist: On Rural Aloneness in the Estonian Countryside (Üksildus kuulub antropoloogile: Üksindusest Eesti maakohas)*. Magistritöö. Tallinna Ülikool, Humanitaarteaduste instituut.

Siim, P. M. (2017a). Välja mõiste. M. Metsvahi (toim). *Folkloristlikud välitööd* (lk 54-61). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Siim, P. M. (2017b). Autoetnograafiline lähenemine. M. Metsvahi (toim). *Folkloristlikud välitööd* (lk 184-192). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Soomaa * Jõemaa turismikataloog. (2019). Viimati vaadatud 26.05.2019

https://drive.google.com/file/d/1igfnz5SZ5bYDnyCoHWx9_8wF4siANovJ/view

Tammaru jt= Tammaru, T., Kulu H., ja Kask, I. (2003). Siserände üldsuunad. T. Tammaru ja H. Kulu (toim), *Ränne üleminekuaja Eestis* (lk 5-26). Tallinn: Statistikaamet

Toulouze, E. ja Runnel, P. (2008). Estonian Documentary Films on Northern Peoples at 1980s and 1990. P. Runnel (toim.). *Mediating Culture through Film. Conversations and Reflections on Filmmaking at Tartu Worldfilm Festival* (lk 7-14). Tartu: Eesti Rahva Muuseum.

Urry, J. (1990). *The Tourist Gaze: Leisure and Travel in Contemporary Societies*. London: Sage Publications.

Veski, V. (2016). Vesi metsa alla — kuivendatud metsi muudetakse jälle soodeks. *Eesti mets*, 2016(3), lk 6-13.

Veski, V. (2018). Soode taastamine Soomaal. E. Lutsepp ja H. Pärdi (toim), *Soomaa. Suurem kui suurvesi: kohanemine ja toimetulek*. (lk 155-169). Tallinn: Eesti Vabaõhumuuseum.

Viires, K. (2005). *Joonistatud dokumendid. Mäetagused* 29, lk 91-110. Viimati vaadatud 26.05.2019 <https://www.folklore.ee/tagused/nr29/viires.pdf>

Viisileht, A. (2018). Välitööd Soomaal: kirjalik kogumispäevik. E. Lutsepp ja H. Pärdi (toim), *Soomaa. Suurem kui suurvesi: kohanemine ja toimetulek*. (lk 187-204). Tallinn: Eesti Vabaõhumuuseum.

Vipper, M. (2016). *Kaitseväe harjutusväljade mõjust kohalikule kogukonnale ja looduslikule mitmekesisusele*. Magistritöö. Eesti Maaülikool, Põllumajandus- ja keskkonnainstituut

Võsu, E. ja Kaaristo, M. (2009). An ecological approach to contemporary rural identities: The cases of tourism farms in South-East Estonia. *Journal of Ethnology and Folkloristics*, 3 (1), lk 73–94.

Värnik jt= Värnik, R., Moor, A., Sepp, V., Pöder, A., Prits, M. ja Leetsar, J. (2011). Maa, maalitus ja maapiirkonnad. R. Värnik (toim). *Maaelu arengu aruanne 2011* (lk 11–38). Tartu: EMÜ Majandus- ja sotsiaalinstituut.

Widgren, M. (2004). Can landscapes be read? H. Palang, H. Sooväli, M. Antrop ja G. Setten (toim), *European Rural Landscapes: Persistence and Change in a Globalising Environment* (lk 455-466). Dordrecht: Kluwer.

Summary

„Landscape-based approach to rural stakeholders based on the case study of Soomaa National Park“

The objective of this master's project is to explore contemporary rural life and the variety of landscape perceptions that guide rural inhabitants' values and willingness to adapt to changes. Estonian ethnologists have often used national parks as sites to study the values of rural inhabitants and guests, and to explore the potential and threats of globalisation and tourism industry to local communities and place lore. This current master's project follows the tradition.

This far, environmental protection discourse has often been taken granted in ethnological studies, but this too has a history of development. Every landscape consists of an aesthetic view, a network of memories, habits, traditions and laws, and physical opportunities which may be relevant or not depending on the perceiving individual or collective. Therefore I use an approach to landscapes advocated by Mats Widgren, who suggests taking into account the form or aesthetic appearance of the landscape; its function, the processes that take place in it, and context, or what is happening around the landscape and how that affects it (Widgren 2004: 461). In addition, the objective of this project is to advocate for the usage of visual methods not only as illustrations, but methods of research in applied anthropology.

The initial impulse behind the current master's project was an ethnographic fieldwork experience in Soomaa National Park in the summer of 2017, when I joined a team that had been commissioned to collect place lore and make an inventory of rural architecture in the national park. In the media, Soomaa National Park is known as a place of 'wilderness', with annual floods referred to as 'the fifth season', making it a constant battlefield between nature and humans. However, approaching the community, our team quickly learned that several human powers were competing over the culturally valued landscape: from indigenous population and newcomers to the often abstract officialdom and seasonal tourists. In total, during this fieldwork 17 interviews were conducted and 42 building sites were inventoried, several of which had been abandoned decades ago.

Considering the practical side of the project, the aim of the first chapter is to place the subjects of the research in a broader socio-historical and economical context, where rurality meets environmental protection. I give an overview of the development and image of rural regions in Estonia from the beginning of the 20th century until the second decade of 21st century. Although the course of Estonian history in the 20th century was different from that of Western Europe, contemporary rural areas in Estonia face similar economic problems as those in the West: marginalisation of agricultural production in favour of outward oriented services. The diversifying rural economy has changed the image of rurality and actual communities that are difficult to define. Based on the background of contemporary rural inhabitants, Liisi Jääts (2008) has distinguished 'old-timers'¹⁹ and 'newcomers', from which the latter have an urban background and have therefore the advantage of experience in the new consumer society. However, multilocal dwellers are making this distinction and local identities questionable.

In addition, I bring a parallel the development of rural regions to the development of nature protection in Estonia, focusing on the protection of wetlands, the main enhanced value of Soomaa (literally 'swamp land'), which was established as a national park in 1993. I also analyse the various attitudes towards the activities of the national park. Soomaa's national park status has also enhanced the tourism potential of its surrounding area. However, touristic logic demands changes in the infrastructure – adding elements such as boardwalks and a visitor centre – creating a 'tourism landscape', a phenomenon that Tiina Peil (2014) and Helena Ruotsala (2014) have elaborated on.

Although very few people in the area of Soomaa National Park are involved in tourism, and the basic infrastructure for everyday life is lacking, tourism development is seen as a possibility for reviving the area. However, a conflict arises from the ethical and aesthetical dilemma of which version of the landscape to preserve. In Soomaa, projects creating conflict include the restoration of wetlands and the preservation of semi-natural habitats. Preserving semi-natural landscape using grazing livestock is done with the help of local farmers who are financially and materially supported in turn. However, although the appearance of the landscape is preserved, the function of domesticated animals changes, and therefore also the relationship between humans and animals.

¹⁹ The term 'old-timers' has been preferred by Jääts over any other.

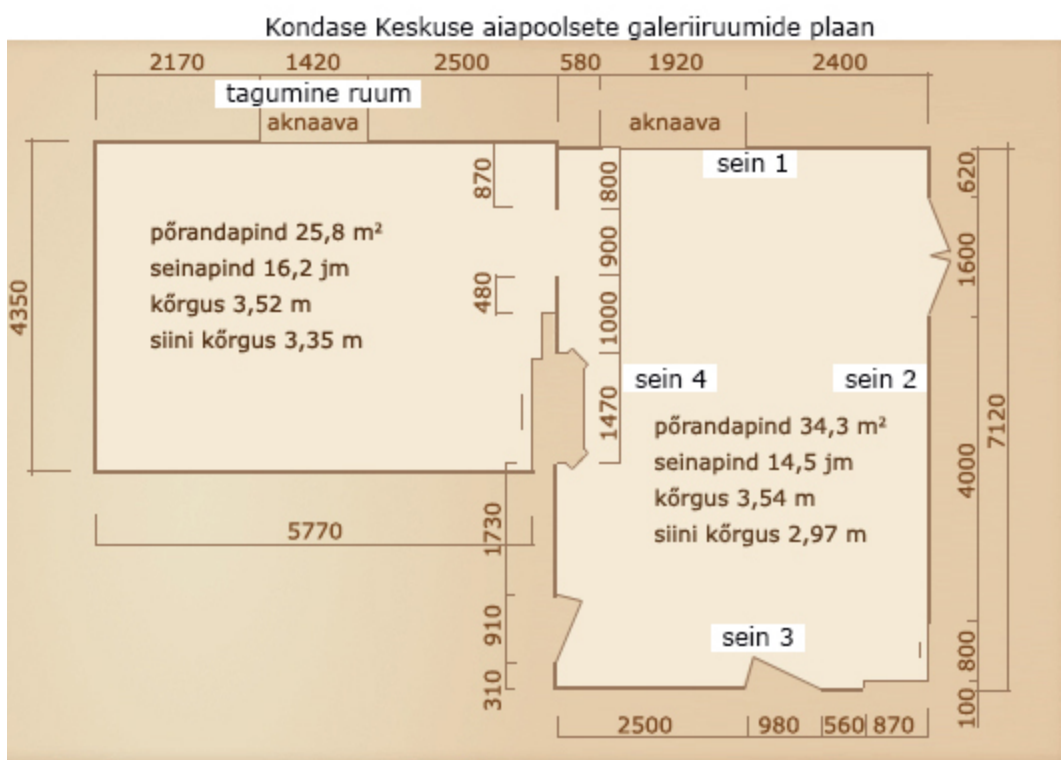
In the second chapter, I give an overview of the methods I used to collect empirical data among the inhabitants of Soomaa National Park. These include conducting semi-structured interviews and participant observation, inventorying rural architecture, photography, and comparing fieldwork notes with fellow researchers. In addition, I shed light on the ethical aspects of collecting and publishing such data.

In the third chapter, I introduce the applied outcomes of my research: the article ‘Soomaa National Park: Multifunctional potential and marginalised perspectives’ in the book ‘Soomaa. Greater Than Flood: Adaption and Survival’ (2018) and a draft for the ethnographic photography exhibition ‘Green Corridors’ (TBA).

The article elaborates on the different representations of rural life, and on the relationship between agriculture, tourism and environmental protection. I shed light on the marginalisation narrative, which claims that environmental protects nature rather than the people. I explore, who are the 'people', and the various versions of Soomaa that locals describe, based on their experience, knowledge, values, and resources available to them. This variety makes it difficult to describe a uniform community. Finally, I take a sceptical stance towards the tourism industry, which further marginalises local inhabitants. The final version of the article was submitted in May 2018 and published in October 2018.

The exhibition concept titled ‘Green Corridors’ is comprised of photographs and video materials, as well as excerpts of interviews collected in 2017-2018. Continuing with the landscape-centred approach, landscape photographs take a centre stage in the imagery. The title is derived from an interview and its double meaning introduces the starting point of the exhibition. In common usage, the term 'green corridor', a wildlife corridor or habitat corridor, is referred to as a positive nature preservation establishment. In the interview, the whole area of Soomaa is introduced as a collection of green corridors where a guide is needed to retrieve the memory of former villages (ERA, DH 1626). The intent of photographs and videos is to give the viewer a perspective on Soomaa beyond the tourist season. The texts that guide the viewer through the landscape are quotes from locals, introducing the variety of landscape perceptions and perspectives on rural life.

Lisa 2 – Näituse „Rohelised koridorid“ kavand

Allikas: Kondase Keskus. Galerii plaan. (i.a). Viimati vaadatud 26.05.2019

http://www.kondas.ee/?page_id=207

sein 1

580	1920	2400
	aknaava	
800		foto 1 foto3 foto2 foto4 tekst

foto 3

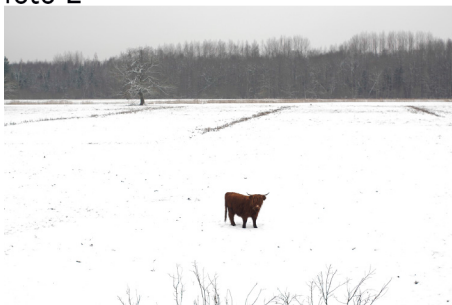
foto 1

foto 4

foto 2

1. seina tekst:

“Oot’, sa ütlesid, et talvel ei peetud väljas neid, või mis?”

“Vanasti ei pidanud keegi - vanasti tegi tööd ja käis nii palju väljas, kui ainult töö aeg oli. Kes siis sedasi - nüüd aetakse välja. Muidu see seisaks mitu kuud tallis, aga...”

“Oota, aga mis seadus see on? Kes see ütleb, et hoidke nüüd väljas?”

“No... Päris PRIA nõue on, et sa ei tohi päris väljas hoida, et peaks laudas ka olema. Ka suvel ei tohi päris lageda põllu peal olla. Loomal peab olema, kuhu varjuda. Seda enam peab olema tal võimalus ka varjuda talvel - kas või siis mingisugune kuurialune, ulualune, katusealune, kus ta saab tuule ja saju eest varju. Ikka öösi peaks tallis olema ja päeval välja jalutama saama.”

“Sellised inimlooma õigused.”

“Oi, ega’s tänapäeval polegi - tänapäeval on kõik loomad lemmikloomad.”

U. (snd 1957) (intervjuu nr 1)

“Tegin siis siia korralikud võrkaiad ümber. Järgmisel aastal tulid kevadel siia, nii kui rohi roheliseks läks. Mõtlesin, et siit ei saa neid kätte, siit neid ei varastata. Kurat - siis tulid hundid, murdsid maha. Mul on... Kolm korda murtud vist. Aga see oli oma viga ka - polnud ju loomadega tegelenud üldse ja nädala sees siin ei olnud.

Esimene laps hakkas kooli minema ja siis tuli võtta vastu otsus: kus siis? Siin juba hakkas majapidamine looma midagi ja sai selgeks, et kui ise siin ei ole, siis ikka sellest lambapidamisest suurt midagi välja ei tule. Lihtsalt süüakse ära siin. Metslooma pole mõtet toita.

See oli üks asi, ja teine asi oli- Keskkonnaametil oli mingi programm, et toodi Šoti mägiveiseid. Noh, ja ma mõtlesin, et hea küll, suured loomad, neid vähemasti hunt ei murra maha. Ja küsisin neli tükki. Tegin taotluse nelja peale. Aga veiseid tuli rohkem ja siis pakuti mulle kümmet. Kümme võtsin ja üheteistkümnes tuli ise.

Kui kõrval teist sissetulekut ei ole, siis ei saaks hakkama. See põllumajanduse elu on väga kallis hobi. Tuleb kõvasti peale maksta, et püsiks.”

M. (snd 1962) (ERA, DH 1634)

foto 5

foto 10

fotod 6-9:
kuvatõmmised videoklipist.
üksik auto sõidab läbi
talvise maastiku, taga
tõuseb tolmupilv

foto 11

fotod 12-15:
kuvatõmmised videoklipist.
soode taastamise õpper-
etk. muda, kännud, vesi.
inimesed vaidlemas

foto17

foto 16

t e k s t

sein 2

2. seinatext:

“Aga need Läti luhad - kui kaob PRIA toetus, Eurotoetus kaob ära - neid heinamaid ei tule keegi siia kasutama ega tegema, sest ta on nii väärtusetu, see kõnts, mis seal kasvab. Sellega looma ei toida. Inimene peab kohapeal elama, tal on loom, kaks-kolm kas või, siis tal on vajadus seda heina teha, hooldada seda maad. Aga niimoodi raha eest hooldada, mh, vaat', sealt see asi hakkab. Siis inimene katsub petta.

Tal ei ole teda ju otseselt vaja, tal on vaja ainult see raha kätte saada.
Aga kui on loom - loomale on heina vaja.

Aga noh, mis sellest poliitikast ikka rääkida. Maaelu pole neile vaja. Neil on ju sisse tuua odavam. Igasugu tollimaksud annavad riigile rohkem kui maainimese lehmapidamine.”

U. (snd 1957) (intervjuu nr 1)

“Oli meil siin Tipu metskond ja kõik kohalikud metsatöötajad - oli ta siis raietöoline või metsavaht - kõik toksisid kirvega, raiusid kõik võsa ära ja oli lage. Sihukest padrikut kui nüüd metsas on, nõukogude ajal ei olnud. Nõukogude ajal oli ikka... Viisakas.”

U. (snd 1957) (intervjuu nr 1)

“Kui nad siin turismi soodustamiseks kõiki neid rabasid korrast hoiavad ja neid teid teevad ja seda osa hoiavad, siis see on minu arust väga super. Muidu oleks täiesti väljasurnud koht.”

K. (snd 1979) (ERA, DH 1636)

“Näe, nüüd targad vot avastasid, et oi, sood on vaja taastada, kraavid vaja kinni ajada. Noh, just nagu sood veel vähe oleks! Aastakümneid, võib-olla juba sadu on olnud ta nii, nagu on, pole need kraavid seda sood ära kuivendanud. Aga nüüd vaja need kinni veel ajada.”

T. (snd 1941) (ERA, DH 1626)

foto 20

foto 21

t e k s t

fotod 22-25:

kuvatõmmised videoklipist.
talv. basseiniga rehielamu,
raagus puud, sulav lumi

sein 3

3. seina tekst

“Aga kui palju sul näiteks külalisi käib, ütleme, mingitest vanadest aegadest kuskilt mujalt?”

“Ei saa ju autoga juurde ja inimesed jala ei... Ei ole käijat enam vanemast inimesest. Nii ta on, et ega eriti ei käi. Just see suguseltsi-asi on ka välja surnud. Ikka vähevähe. Oleks olemas, et sõidab autoga ukse ette, kõpsti, ja paar tundi ajab juttu, sõidab ära - no vaata, siis veel inimene tuleb, aga juba see metsavahetee on ju selline, et ei tea, milline ta on. Nüüd ta siin tehti paar aastat tagasi, on sihuke sõidetav. Aga enne oli ta nii hirmus auklik! Ja on hõõveldatud nii, et on suured kivid.

Tänapäeva moodsad masinad - kiiksti siitpoolt, keeksti sealt - inimene ei julgegi tulla, lõhub oma auto ära. Sellepärast ka ei... Ei käi.”

U. (snd 1957) (intervjuu nr 1)

“Kas te igapäevaselt üldse tajute seda, et te elate rahvusparki alal, tuleb see kuidagi esile või ei tule? Käib äkki turistide ringi?”

“Ei, meie juures... no mõni tuleb, küsib, kas või vett, või kuhu minna. Või bussijaamas küsib, et... No inglise keeles ma ei mõista, ja siis bussijuhid mõnikord seletavad. Aga - hehe - mina ei oska siin midagi seletada. Aga kui tulevad, siis näitad, kus vesi on, või ise tood vett, annad.”

“Lahkesti annate, ei häiri, et vahepeal käivad?”

“Oh, ei. Siin mõni kaks-kolm tükki tuleb ja siis küsivad, kuhu poole minna ja kus kanuud-värgid on. Jah, niimoodi nagu.”

T. (snd 1954) (ERA, DH 1631)

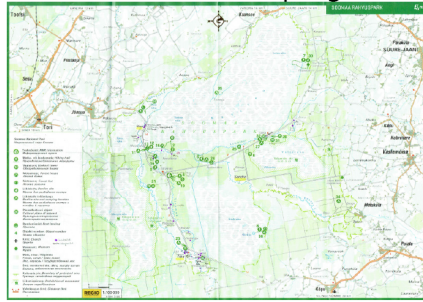
“Algul, kui siia see rahvuspark tuli, siis ju räägiti, oi me saame tööd ja leiba ja umbes nii, et turistihordid hakkavad siin ringi käima ja üks tehku majutust ja teine tehku toitlustust ja kolmas mingi rappa ja neljas ei tea, millega tegeleb. Aga me ei jõudnud kuskile. Eks siin katsusid ka mõned inimesed oma majutusega, aga siis tulid hirmus suured kontrollid ja leiti, et ei ole mitmel tualetti, ja mis nõuded seal kellelgi olid.”

U. (snd 1957) (ERA, DH 1629)

“Kõrvaline koht, igal pool tuntud ooma viienda aastaajaga. Talvel on siin, jah, ikka päris igavus.”

S. (snd 1949) (ERA, DH 1637)

RMK Soomaa rahvusparki kaart

sein 4

foto 18

foto 19

4. seinatext

“Basseini lugu algas sellest, et ma tahtsin majja vett. Aga see sajabase karjalauda suurkaevu vesi jooksis mul siit õuest läbi. Mina vaatasin, et ma panen siia need torud sisse ja viisingi torudest sinna basseini vee.

Üle 20 aasta on kõik okei olnud. Aga seal jäid plaadid lõpuni panemata. Plaadid on olemas, segu on olemas, mõtlesin, et tulen ja teen ära, aga noh, pooleli jäi. Maailm on üldse üks pooleli asi.”

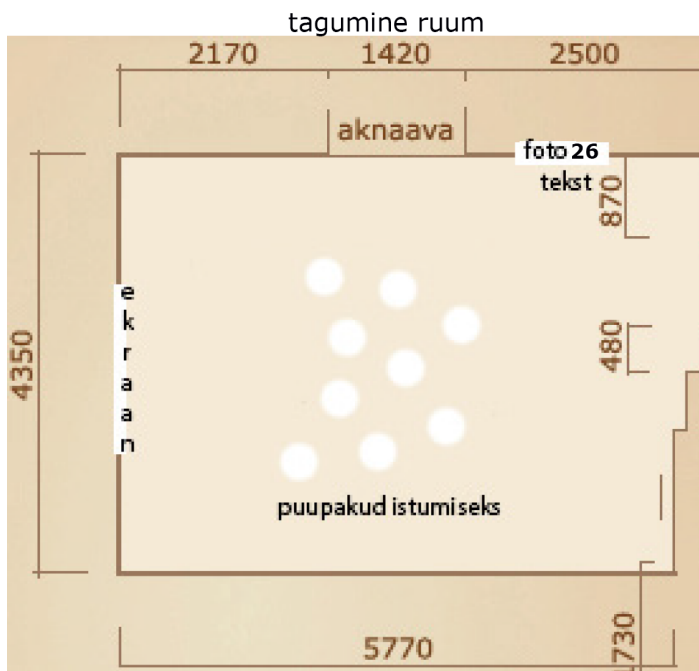
K. (snd 1940) (ERA, DH 1624)

“Mina pean ennast püsielanikuks. Ma olen siin kogu oma vaba aja, ja kui ma siin ei ole, siis ma olen tööl või reisimas.

Mis see püsielaniku tunnus on? Sisse kirjutatud olin ma kohe, kui ma siia kolisin, aga noh, töö o... Täna sa ei saa enam nii nagu 10 või 15 aastat tagasi. Täna on nagu siis, kui Ilves president oli. No kus ta siis elas? Sissekirjutus “Kadrioru loss”? Mul on samuti. Tallinnas elan hotellis. Ma ei saa hotelli sissekirjutust. 3 ööd siin, 4 Tallinnas. Kus ma siis elan? Seal ma olen nagu töökomandeeringus.

Paljudel inimestel ongi nii, et neil, kes talu peavad, on identiteet seal.”

T. (snd 1963) (ERA, DH 1626)

Tekst: muinasjutt*.

VÕIMALUSEL:

Tagumise ruumi kirjeldus:

Akna ees on kardin, tuba on hämar. Toa keskel on istumiseks 9 (võib ka rohkem või vähem) puupakku. Ekraanil/seinale projitseeritud videoklipid.

Videoklippide kirjeldus:

Kokku 6 klippi, pikkus 21 minutit ja 12 sekundit.

1. Pikkus: 35 sek. Pilt: Kaks hobust talvises koplis.

Heli: "Mobiiltelefon, millele te helistate, ei ole sisse lülitatud või asub väljaspool võrgu teeninduspiirkonda." Eesti, vene ja inglise keeles.

2. Pikkus: 1 min 0 sek. Pilt: Üksik auto sõidab läbi talvise maastiku, taga tõuseb tolmupilv.

3. Pikkus: 2 min 0 sek. Pilt: Soode taastamise õpperetk. Mets. Päike paistab. Jõutakse segi pööratud maastikuni: muda, kännutüükad, oksarisu, vesi. Kaks meest tõusevad kordamööda kännule kõnelema. Heli: Inimeste arupärimised ja vaidlus.

4. Pikkus: 2 min 15 sek. Sama stseen jätkub.

5. Pikkus: 19 sek. Pilt: Šoti mägiveised lumises maastikus. Üks neist seisab karjast mõned meetrid eemal, sügab sarvi vastu metallist posti.

Heli: Veise sarvede kolksumine ja hõõrdumine vastu metalli.

6. Pikkus: 15 min 12 sek. Soomaa rahvuspargi 25. sünnipäeva pidustused RMK Kõrtsi-Tõramaa külastuskeskuses. Noor mees räägib, publik istub laudade ääres, mõned söövad, mõned muhelevad jutu peale. Hiljem laulavad naisega regilaulu kaasa.

Heli: Noor mees räägib muinasjutu*, hiljem laulab tema viimast kuud rase naine regilaulu.

***Muinasjutu tekst/heli:**

“Ma palun korraks vaikust.

Ma palun vaikust, muidu ma hakkam teist lihtsalt üle rääkima. Ma tahtsin teile rääkida ühe tõsielulise loo. Lapsed! Kuulake ka, päris lugu on.

Muidu me räägime igast muinasjutte ja mingis vanas ajas lõppevad muinasjutud ära ja neid ei ole enam nagu olemas. Aga sel sügisel juhtus minuga Soomaal päris muinasjutuline lugu. Ma olen ise lugenud hästi palju muinasjutte ja see oli siis niimoodi:

Ma olin Tallinnas korteris, kus me sel ajal Annaga elasime, ja peaaegu juba magasin. Teate seda seisundit, kui sa juba magad, ja sa enam ei saa aru, kas sa oled ärkvel või näed und? Ja järsku olin ma Soomaal.

Kuna oli öö, oli ka Soomaal öö. Ma olin kuskil siin Tõramaa luhal - teate, kus on see muinasküla ja Meiekose, kuskil seal luha ääres olin. Kuu paistis ja täitsa valge oli. Noh, mitte nagu päeval, aga ikkagi üsna valge. Udu voogas, nii nagu suvel või sügisel seal udu voolab. Ja teate - mõni teist võib-olla teab - seal Meiekose ja selle jõe ääres on üks suur tamm.

Tavaliselt ma selle tamme juurde ei lähe, aga seekord ma olin päris lähedal sellele tammele, ja minule üllatuseks oli selle tamme sees uks. Päriselt. Selle luha peal tammes oli uks, väike madal uks. Ma läksin selle ukse juurde muidugi, julge nagu ma olen, koputasin sellele uksele ja lükkasin ukse lahti.

Ega ma ei jäänud ootama, kas keegi lubab mul sisse tulla, astun sisse, ja selle tamme sees on tuba. Väike tuba, suurem kui see tamm - aga kuulge, ma olen ikkagi muinasjutus praegu. Ma vaatan seal toas ringi ja kohe ukse kõrval on suur tammest

laud, väga rustikaalsel viisil tehtud.

Toas on hästi hämar, aga ma näen, et selle laua peal oleks nagu mündid - nagu oleks laud müntidega kaetud. Mõtlen, mis imelikud mündid need on? Need ei hiilga. Mõtlen, mis asja mul nendest müntidest? Ei ole minu raha see. Ja astun tuppa sisse.

Toas paremal, laua taga on väike urg, mis läheb maa alla. Vasakul pool on kellegi ase, si'uke väike, mitte inimese oma. Ja siis on maast peaaegu laeni si'uke suur tammest kolle, natuke nagu söestunud. Seal on pisikene lõke, ja selle lõkke ääres on pakk, ja sellel pakul istub väike mees. Kõik on päriselt.

Kõik on päriselt ja toimub Soomaal. Istub väike mees ja kohendab lõket. Minul ei ole kuhugi istuda, sest toas ei ole mingit pinki, sel' väiksel vanal mehel on see üksainus pakk. Ma lähen tema kõrale ja põlvitan tema ette maha, selle pisikese tule juurde. See mees on mässitud ni'uksesse tumedasse mütsi või kuube, natukene puukoore moodi, aga ka natuke nagu sambla moodi. Ma saan aru, et see mees on Tammevana. Ma olen Soomaa Tammevana juures.

Ma ei karda teda üldse, sest ta on kuidagi heatahtlik. Ta ei räägi midagi, aga vaatab mu poole. Tal on paksud tihedad kulmud - kellelgi ei ole nii tihedaid kulme kui sellel Tammevanal. Ikka päris jõhkrad kulmud on, ja kongus pikk nina, ja mulle tundub sel hetkel, et ta võib olla kolmesaja aasta vanune. Hirmus vana, aga ta ei näe üldse vanaldane välja. Temas on kuidagi si'ukest jõudu ja sitkust ja kiirust. Järsku ulatab ta mulle midagi.

Ma võtan selle vastu. Teen peo lahti ja mu käes on neljaleheline ristik. Ma vaatan seda tule paistel ja näen, et närtsin'd teine juba. Mitte kuivanud, aga närtsinud. Saan aru, et ta on mulle andnud õnne märgi. Ja kohe saan aru, et näe, õnn kuhtub kiiresti, närtsib ära. Panen peo uuesti kinni.

Teen peo uuesti lahti ja mul on pihus sulaselge kuldmünt. Siis ma mõtlen, et ohhoo, vahi! See juba on midagi, onju. Kohe kui ma olen seda mõelnud, hakkab terve nägemus laiali valguma. Ma hakkas sellest nagu välja vajuma. Saan aru, et ei-ei-ei, mis mul selle vana kuldmündiga teha - kullal võib ju mingi väärtus olla, aga ma ei saa selle kuldmündiga maksta.

Ja järgmine hetk, hops! Nägemus läheb edasi. Munasjutt jätkub. Ma panen peo uuesti kinni. Teen peo lahti ja mu peos on tammetõru. Tammetõru. Vaat' see on juba midagi. Sellest saab juba midagi kasvatada.

Kohe kui ma jõuan nii mõelda, hakkab kõik see mu ümbert ära kaduma. Ma olen järsku sellest tammest väljas ja ustki ei ole enam. Aga mul on see tõru peos ja ma vaatan seda tamme. Vaatan seda luhta. On udu, kuu paistab, jõgi voolab. Ma mõistan, et see ruum, mis seal on, ei oleks mitte mingi koht, kui seda tamme seal ei kasvaks.

Järgmisel hetkel olen ma tagasi oma voodis, aga mul on Soomaalt toodud tammetõru ikka peos. Ma tunnen, et ta on mul peos, ja mõtlen, et no kui ma nüüd selle peo lahti teen, kas ma näeksin seda tammetõru, mis ma sealt muinasjutumaalt tõin?

Ei, ma ei suuda pihku lahti teha, sest kui ma teen, siis ta kaob ära - ta ei ole ju siit maailmast.

Ma olen päris plindris. Olen voodis, mul on tammetõru pihus ja mul ei ole seda tammetõru kuhugi panna ega kellelegi näidata, sest ega keegi ju ei usuks si'ukest lugu.

Aga siis ma mõtlen välja, et on olemas üks koht, kuhu saab panna si'uksed tammetõrud.

Ma panen selle oma südamesse.

See tammetõru läheb mu südamesse. Hakkab seal kasvama ja hakkab uusi tammetõrusid tegema.

Vot si'uke lugu.”

I. (snd 1980) (video nr 1)

Lisa 3 – 2017. aasta suvel välitöödel kasutatud materjalid

Lisa 3.1 Rahvusparkide mälumaastike projekti tutvustus/Taotlus Keskkonnainvesteeringute Keskusele

Projekt: Karula ja Soomaa rahvusparkide kaitsekorralduslik alusuuring

Esitaja: Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Rahvaluule Arhiiv, kohapärimuse töörühm (Lona Päll, Mari-Ann Remmel, Valdo Valper, Jüri Metssalu)

Rahvusparkide mälumaastike projekti eesmärgiks on kohaliku kogukonna kaasabil rahvusparkide vaimse pärandi ja külade ajaloolis-kultuuriliste paikade kaardistamine. Projekti toimumise ajaks on plaanitud 2017 sügis kuni 2019 kevad.

Praegune seis

Rahvusparkide mälumaastike projekti esimene etapp toimus Keskkonnaameti ja Kirjandusmuuseumi koostöös ajavahemikul 2006-2009, kui vaadati läbi varasemat arhiivimaterjali ja tehti välitöid Soomaa, Karula ja Lahemaa rahvusparkides. Projekti tulemusel koondati leheküljele www.maastikud.ee rahvusparkide kohapärimuslikku infot. Nüüdseks on need andmed koos Vilsandi ja Matsalu rahvusparkidest kogutuga (projektid teostatud ERA kohapärimuse töörühma poolt 2012-2014 ja jätkuprojekt 2015-2017) ja Lahemaal toimunud välitööde tulemustega viidud maa-ameti kaardiserverisse X-GIS rahvusparkide mälumaastike rakendusena: <http://geoportaal.maaamet.ee/est/Teenused/Kaardirakendused/Rahvusparkide-malumaastikud-p474.html>

Kõikides rahvusparkides peale Karula ja Soomaa on jätkuprojektid toimunud või toimumas. Kevadeks 2017 on koostöös Maa-ametiga rahvusparkide mälumaastiku rakendusele loodud ka mitteavalik kaardikiht, mis võimaldab kaardil kuvada arheoloogiliselt tundlikku infot, millest võiks olla kasu näiteks planeeringute ja kultuuripärandiga tegelevatele inimestele ja uurijatele. Soomaa ja Karula osas ei ole vajalikku, ent tundlikku infot kaardile seni lisatud.

Kavandatavad tööd

Soomaa osas on kaardirakenduses enamik kohapunkte ainult nimena ja ilma lisamaterjalita (389 punktist on teksti ja/või fotoga varustatud vaid 68 kohapunkti), plaanis on talude ja kohanimedega siduda ka illustreerivat materjali (video, foto). Samuti on plaanis lisada rakendusse senisest enam narratiivset pärimust. Soomaa jääb nelja kihelkonna piirialale, mistõttu on arusaadavalt varasema projekti puhul erinevate rahvaluule-, kohanime-, ja arheoloogiakogude üle vaatamine olnud pigem lünklikum, kogude süsteemsem läbi töötamine võimaldab lisada enam elatusaladega, kommetega, isikutega jm. teemadega seotud lokaliseeritavat pärimust.

Karula osas (109 kohta kaardil) on plaanis lisada senisest enam kohanimedid ja tekste varem läbi vaatamata materjali seast. Näiteks kohapärimuse andmebaasis Koobas on 352 Karulast pärit kohakeskset pärimusteadet. Teiseks eesmärgiks on kohapunktide mitmekesistamine – varasemate projektide puhul on olnud põhitähelepanu vanemal kihistusel. Plaanime lisada

kohakeskset pärimust ka nõukogude perioodist ja hilisemast ajast. Samuti lisada helinäiteid ja videomaterjali, vanu ja uusi fotosid.

Kavandatava projekti raames on plaanis varasemalt kogutud andmete täpsustamine, täiendamine ja andmekogusse sisestamine ning kaardirakendusega sidumine. Kavas on süsteemselt läbi vaadata Eesti Rahvaluule Arhiivi kogud, eriti Soomaa osas, mis jääb nelja kihelkonna piirile ja kus varasemalt on eeltööd olnud episoodilisemad. Samuti on plaanis läbi vaadata Eesti Keele Instituudi kohanimekartoteegid, mis varasemate kogumisaktsioonide ajal veel digiteeritud ei olnud, ja lisaks ka arheoloogia kogud ja andmebaasid. Plaanis on vaadata läbi ERA ja võimalusel ka ERM-i ning teiste muuseumide fotokogusid ja Soomaa osas lisaks teha koostööd ka kohalikega, kes on vanu fotosid kogunud ja kirjeldanud, et need fotod jõuaksid kaardile.

Plaanis on vajadusel litereerida ja kaardirakendusega liita tekstilõike 2002. aastal Merili Metsvahi eestvõttel Karulas toimunud folkloristika tudengite ja kohalike osalusel toimunud välitööde materjalist. Seni on seda tehtud vähesel määral ja varasema pärimuse osas. Samuti on Karulas (2004?) käinud TÜ etnoloogia osakonna tudengid, kelle materjal on korrastatud ja võimalusel saaks sealt lisainfot, eeskätt maakasutuse ja elatusalade osas.

Lisaks eelnevale on kavas teha 2017-2018 põgusad välitööd, et täpsustada kohaandmeid maastikul ja intervjuuerida kohalikke. Intervjuud puudutavad peamiselt Soomaa osas neid, keda veel pole küsitletud (näiteks seetõttu, et nad ei ela enam piirkonnas). Samuti on kavas intervjuuerida Karula ja Soomaa piirkonna uuemaid elanikke, et hõlmata ka nende kogemust. Välitöö plaanime läbi viia kohalike elanike abi ja juhendamise ning nende osalusel.

Oodatavad tulemused

Projekti tulemusel täiendatakse rahvusparkide mälumaastike kaardirakendust uue teksti, video, heli ja fotomaterjaliga, seni on Karula ja Soomaa osas kaardil vaid kohanimed, tekstid ja vähesel määral fotosid. Looduskaitse, kultuuripärandi ja kohalike kogukondadega tegelevatele huvilistele ja piirkonna elanikele on kavas projekti teises faasis korraldada koolitus-teabepäev, kus anname tagasisidet tehtud töödest, salvestatud materjalidest ja juhendada kaardirakenduse kasutamise osas.

Projekti raames salvestatud materjali antakse üle Keskkonnaametile, et seda võiks kasutada kaitsekorralduslike eesmärkide täitmisel: kultuuripärandi uurimisel, kaardistamisel jm. Täienev kaardirakendus on avalik ja mõeldud kasutamiseks keskkonna ja kultuuripärandiga tegelevatele ametnikele, kohalikele elanikele ja huvilistele, kohalikele (turismi)ettevõtjatele ja piirkonna külastajatele. Otsene kasu võiks olla näiteks planeeringutega tegelevatele ametnikele, et teada, missuguseid pärimusega seotud paiku ja kultuuripärandi objekte (k.a vanad taluasemed, ahjukohad, linalaoaugud jm) piirkonnas asub.

Välitööd aktiveerivad kohalikke elanikke, soodustades suhtlust ning piirkonna eripärade mõtestamist. Samuti on projekt heaks võimaluseks kohalike poolt varem salvestatud materjali üle andmiseks arhiivile ja integreerumiseks kaardirakendusega. Soomaa ja Karula huvilistel ja kohalikel oleks võimalus välitöödel meiega ühineda, kui on soov uurida ja kvaliteetselt salvestada mõnd haakuvat teemat (maakasutuse ja maastike ilme muutumine, pärimus, ajalugu vm). Turismiettevõtjatele võiks kaardirakendusest kasu olla näiteks matkaradade ja matkatrajektooride ning erinevate puhketegevuste planeerimiseks, piirkonna turundamiseks ja uute turismitoodete välja töötamiseks, voldikute, kodulehtede jm. materjali koostamiseks.

Lisa 3.2 – Soomaa välitööde algne küsitluskava

Metaandmesitlik
rääkija sünniaasta/vanus
sünnikoht, elukoht, kontakt
neiupeetaja nimi, varasem nimi
intervju aeg ja koht, intervjuueenija nimi
kasutuspiirangud

Küsitluskava kohapärimusliku intervjuu tarvis
Koostas: Jüri Metssalu, Lona Päll

I ALUSTAMINE, KÕIGE ÜLDISEMAD KÜSIMUSED

1) Millised on Teie koduümbruse (nii koduküla kui ka kaugema ümbruse) maastiku/looduse olulisemad/huvitavamad/erilisemad kohad/paigad? Millised paigad eristuvad/kerkivad esile võrreldes muu maastikuga?

2) Millistel looduslikel paikadel on omaette (iselaadne/huvitav/eriline/ebatavaline) nimi? Kuidas paik sellise nime on saanud?

3) Millised on lugudega seotud paigad Teie koduümbruses? Milliste paikade kohta räägib külarahvas või on vanasti rääkinud iseäralikke lugusid või jutte? Millised kohad on *legendidega* seotud? Mida vastava paiga kohta räägitakse/on räägitud? Kes rääkis? Millal rääkis?
kuulsa nimisid?

II KÜSIMUSED

1) Millistes paikades siin küla ümbruses käivad külaelanikud ise (mitte turistid) puhkamas, meelt lahutamas/rahustamas, jõudu kogumas?

2) Kus on külarahva kogunemiskoht? Kus vanasti oli külarahva kogunemiskoht? Kas see on muutunud? Miks? Mis selles paigas tehti/tehakse?

3) Kus käiakse praegu ja kus käidi vanasti tantsimas/pidu pidamas? Millal (aeg nii laiemas mõistes kui ka nädalapäeva, kuufaasi, aastaaja, tähtpäeva mõistes)? Millised need peod olid - mida tantsiti, lauldi, millised olid kombed?

4) Kas maastikul on paiku, kus käiakse/käidi kindlatel rahvakalendri tähtpäevadel? Millised need kohad on? Millistel tähtpäevadel käidi ja mida tehti? Miks?

5) Kus käiakse/käidi tuld tegemas, peol või kiikumas? Millal tuld tehakse/tehti (aeg nii laiemas mõistes kui ka nädalapäeva, kuufaasi, aastaaja, tähtpäeva mõistes)? Millised kombed tuletegemisega seotud on/olid?

6) Millistest paikadest kõneldakse/on kõneldud seoses mõne vägilase või hiiglasega? Mida sellest paigast räägiti/räägitakse? (Vanapagan, Kalevipoeg, Suur Tõll, Leiger, Petseri vägimees)

7) Kas mõne paigaga on olnud seotud kindlad keelud või käsud? Millised need paigad on? Millised on need keelud või käsud? Kas on teada lugusid selle kohta, mis juhtub siis, kui keelust või käsust pole kinni peetud?

8) Kas kusagil Teie koduümbruses on mõnes kindlas kohas end ravimas käidud (näiteks silmi või paiseid või nahahaigusi - näide tuua siis, kui lihtsalt ravimise kohta küsides vastust ei tule)? Kus? Millal (aeg nii laiemas mõistes kui ka nädalapäeva, kuufaasi, aastaaja mõistes)? Kes rääkis? Millal rääkis? Kuidas raviti?

9) Milliseid kohti maastikul on kardetud, iseäranis pimedas? Miks?

10) Millistes kohtades on kokku puutunud kummaliste nähtuste või olenditega? (hääled, valgus, tuled, vaimud, hinged, haldjad, näkid, kratid, nõiad, jumalad, eksimine/eksitaja, kummitavad paigad)
glööbimilise olenditega, paranormaalse nähtustega - piirkondlik või isiklik?

11) Millist kohta Teie koduümbruses on pühaks või puutumatuks peetud? Miks?

12) Kas kusagile on ande viidud/kas kusagil on ohverdatud? Kus? Millal (aeg nii laiemas mõistes kui ka nädalapäeva, kuufaasi, aastaaja, tähtpäeva mõistes)? Kuidas ande viidi? Kellele? Miks?

13) Kas on teada, et mõni paik maastikul on olnud seotud nõidumisega? Milline? Mida see nõidumine endast kujutas? Kes käis nõidumas? Millal? Miks?
mõnede tegumise, nõudel inimesel rasket kontakti leida?

14) Kas kusagil on põlluharimisel või kruusa kaevamisel või kartulikoobaste loomisel või maaparanduse käigus või kraavitamisel leitud inimluid või vanu asju või metallraha või ehteid, relvi jms? Kust? Mida? Paik

täpselt kaardile! Kas leiud on alles? Kui on alles, siis pildistada. Kui ei, siis kuhu said.

15) Millistes paikades on käidud varandust otsimas? Miks?

16) Kas mõne paiga kohta on räägitud, et see on rännanud/lennanud (järve rändamine) või seda on teise kohta veetud? Millise paiga kohta? Mida räägiti?

17) Kas ja mida on kõneldud veekogudest? Kas on vees kohti, mis eriti ohtlikud (näiteks suplemisel)? Kuidas seda seletatakse?

**18) Muutused. Kas piirkond on aja jooksul muutunud? Maaparandustööd, kuidas neid tehti, nende mõju kohalikule elule, inimestele (jõgede, ojade sirgeksajamine, kuivendustööd jne)
Eluslooduse muutumine (loomad, linnud, kalad jm). Hunded, ussid jm
Kodukoha taimestik, selle muutumine
Kommete püsimine ja muutumine (pühade, tähtpäevade, sh sünd, pulmad, surm tähistamine)**

19) Suurvesi ja üleujutused. Kuidas suurvee ajal liigeldi? Kas meenub mõnd lugu suurvee ajast? Kuidas liikuma pääseti?

20) Soos/rabas liikumine. Kas olete soos/rabas eksinud? Kuidas vältida rabas eksimist? Mille järgi orienteeruda? Kas teate /olete kuulnud mõnd eksimise lugu?

III PAIGALIIGID, MILLE KOHTA VÕIB KÜSIDA

iseäraliku nime või tähendusega paigad

puud
metsasalud
metsad

lohkudega/jälgedega/kirjadega kivi
ravikivi/tohtrikivi/arstikivi/
ohvrikivi
nõiakivi
liukivi
hiiekivi

VEEKOGUD

Allikad, kaevud
Jõesed, ojad, järved
hauakohad/koolmekohad jões
vee neelukohad, jõehauad
sillad, paisud
maa-alused veed ja käigud, augud

PINNAVORMID

augud (nõgu, org, urge)
kaev

mäed/künkad/kõrgendikud

koobas/koopad
kivivared, kivikülv

PÜHAKOHAD

kabelimägi, kabeliase
kloostriase
kirikuase
kirikud

lugu kiriku ehitamisest, kirikule koha otsimisest
kuidas kirik nime sai?
kes kiriku ehitas?
lugu inimese sisseüürimisest
lugu kirikukellade peitmisest

kalmed
surnuaiad

rahaauk
rahaaugu tuli
varanduse peidukoht

SOOD
soo, raba, märgala, laugas, soosaar
Sood, soosaared, pelgupaigad, soolaukad
sooteed (pakkteed, taliteed)

vanad sõjad (Põhja sõda, Rootsi sõda, Poola sõda, Vene sõda)
lahingupaigad
varjupaigad/pelgupaigad
laagripaigad
vanad sõjateed

EHITISED
mõisad
mõisarehed
magasiidad
kõrtsid
veskid
iseäralike nimede või tähendusega hoonete varemed
maa-alused teed
Koolimajad
Palvemajad, kirikud
Muud ühiskondlikud hooned (vallamaja, vaestemaja, kauplus, pritsimaja jne)
Laadakohad
Kõrtsid
Lubjaahjud, tõrvaahjud
Veskiasemed

aed, ohvriaed (pelli aed)

KÜLAD, ASUSTUS
Külad, endised külad, külaasemed
kuidas küla tekkis? kes olid esimesed elanikud? kust elanikud tulid?
Missuguseid talusid peetakse ümbruskonnas kõige vanemaks? Missugused talud või külad on hävinud ja
mispärast? Kus need on asetsenud?

Vanad teed, pakkteed, taliteed, sõjateed, koolis ja kirikuskäimise teed jne

KOHANIMED
Kõik nimedega kohad, maastikuterminid (karjamaad, heinamaad, sooned, sõerud, kuristikud, väljad, arud,
võhmad jne)

Lisa 3.3 – Soomaa välitööde uus küsitluskava

Küsitluskava kohapärimusliku intervjuu tarvis

Vastaja nimi:

Vastaja vanus:

Intervjuu aeg ja koht:

Piirangud andmete kasutusele:

I ALUSTAMINE, KÕIGE ÜLDISEMAD KÜSIMUSED

- 1) Talukoha ajalugu (eeldusel, et intervjuueeritav elab Soomaal või tal on siin kinnisvara) –
 - a. kes rajas koha;
 - b. kes on ehitanud praegused hooned;
 - c. mis hooned on siin veel olnud;
 - d. millised on ehitusjärgud
 - e. millised ehitustööd on kavas/millised on plaanid hoonetega?
- 2) Küla
 - a. millised on ümbritsevad talud ja nende lood;
 - b. millised on hävinud talud;
 - c. kas teate vanu külateid? Taliteid?
 - d. Kus olid vanad karjamaad ja põllumaad?
- 3) Millised on Teie koduümbruse (nii koduküla kui ka kaugema ümbruse) maastiku/looduse olulisemad/huvitavamad/erilisemad kohad/paigad? Millised paigad eristuvad/kerkivad esile võrreldes muu maastikuga?
- 4) Millistel looduslikel paikadel on omaette (iselaadne/huvitav/eriline/ebatavaline) nimi? Kuidas paik sellise nime on saanud?
- 5) Millised on olnud kokkupuuted kohaliku omavalitsuse/rahvuspargi/RMKga?
 - a. Millist mõju nad on avaldanud kohalikule arengule viimase 10 aasta jooksul?
 - b. Kas nende kohalolu ja mõju on tuntavad igapäevases elus? Milles see mõju avaldub?
 - c. Kui on olnud asjaajamisi, siis kas need on sujunud hästi või on esinenud ka konflikte asutustega? Milliseid?
- 6) Kas te käite tihti looduses? Mis asju ajamas – matkamas, jahil, marju korjamas?
 - a. **Jahil** – mida kütitakse, kes on jahimehed (kas kohalikud või nt jahituristid); millist toitu saakloomast tehakse
 - b. **Marjul** – milliseid marju korjatakse, kes on korjajad, mida korjatud marjadega tehakse, kas on kokkuostjaid, kuidas marjul käiakse – kas üksi või kambakesi, kas sugulastega või külarahvaga, kuidas on muutunud marjade hulk,
 - c. **muu korilus** – nt turbasambla korjamine – mida sellega tehakse, sootaimede korjamine ravimtaimedena või nt dekoratiivtaimedena
 - d. **kohalike pakutud giiditeenus** nii praegu kui minevikus – kas seda on soost läbijuhutamisel ka varem pakutud, mitte ainult turismi eesmärgil, vaid nn turvalisuse kaalutlustel
- 7) Millised on olnud muutused maastikus (EW ajal kuidas oli (lood, kuuldu)/NL tulek/kolhooside aeg/Vabariigi taastamine/tänapäev)?
 - a. Maaparandustööd, kuidas neid tehti, nende mõju kohalikule loodusele, inimestele (jõgede, ojade sirgeksajamine, kuivendustööd jne)
 - b. Rahvuspargi loomine kohaliku eluolu kujundajana
- 8) Kust algab ja lõpeb Soomaa? Mis asi see Soomaa üldse on?
- 9) Mis on Teie jaoks üldse soo?
 - a. Kas soid on erinevaid? Nt raba, soonik vms
 - b. kas soo on pelgalt vesine lage väli või on seal mingeid erisusi?
- 10) **Suurvesi ja üleujutused.**
 - a. **Kaugele suurveeajal vesi tuleb siin talus?**
 - b. **Kuidas suurvee ajal liigeldi?**
 - c. **Mida tähendab suurvesi igapäevases elukorralduses?**

- 11) Milliseid küla üritusi ja ühiseid ettevõtmisi tuli ette vanasti/korraldatakse praegu? Kus need toimuvad?
- 12) Millised on mõne paiga või kohaga seotud tavad/kombed/käitumisreeglid?
- a. Raba
 - b. Soo
 - c. Mets
- 13) Kas olete soos/rabas eksinud? Kuidas vältida rabas eksimist? Mille järgi orienteeruda? Kas teate /olete kuulnud mõnd eksimise/uppumise lugu?
- 14) Kas kusagil Teie koduümbruses on mõnes kindlas kohas end ravimas käidud? Kus? Millal (aeg nii laiemas mõistes kui ka nädalapäeva, kuufaasi, aastaaja mõistes)? Kuidas raviti?
- 15) Milliseid kohti maastikul on kardetud? Kas on ohtlikke veekogusid? Miks?
- 16) Millist kohta Teie koduümbruses on pühaks või puutumatuks peetud? Miks ja milles see väljendub?

Lisa 3.4 – Inventeerimisankeet ja abijoonis

Inventeerija(d)	<input type="text"/>	Inventeerimise aeg	<input type="text"/>
Talu nimi	<input type="text"/>	Küla	<input type="text"/>
Omanik	<input type="text"/>	Intervjueeritav(ad)	<input type="text"/>
Kontakt	<input type="text"/>		

Taluõu

Talu ajalugu

Kes talukoha rajas, kes on eelmised omanikud olnud, hävinud kõrvalhooned

Taluõu/
ümbrus

Haljastus (hekid, põlispuid jne.), liikumisteed, kaev, tarastus, külamaastik

Elamu

Seisukord

<input type="text"/>	Ehitusaeg	<input type="text"/>
----------------------	-----------	----------------------

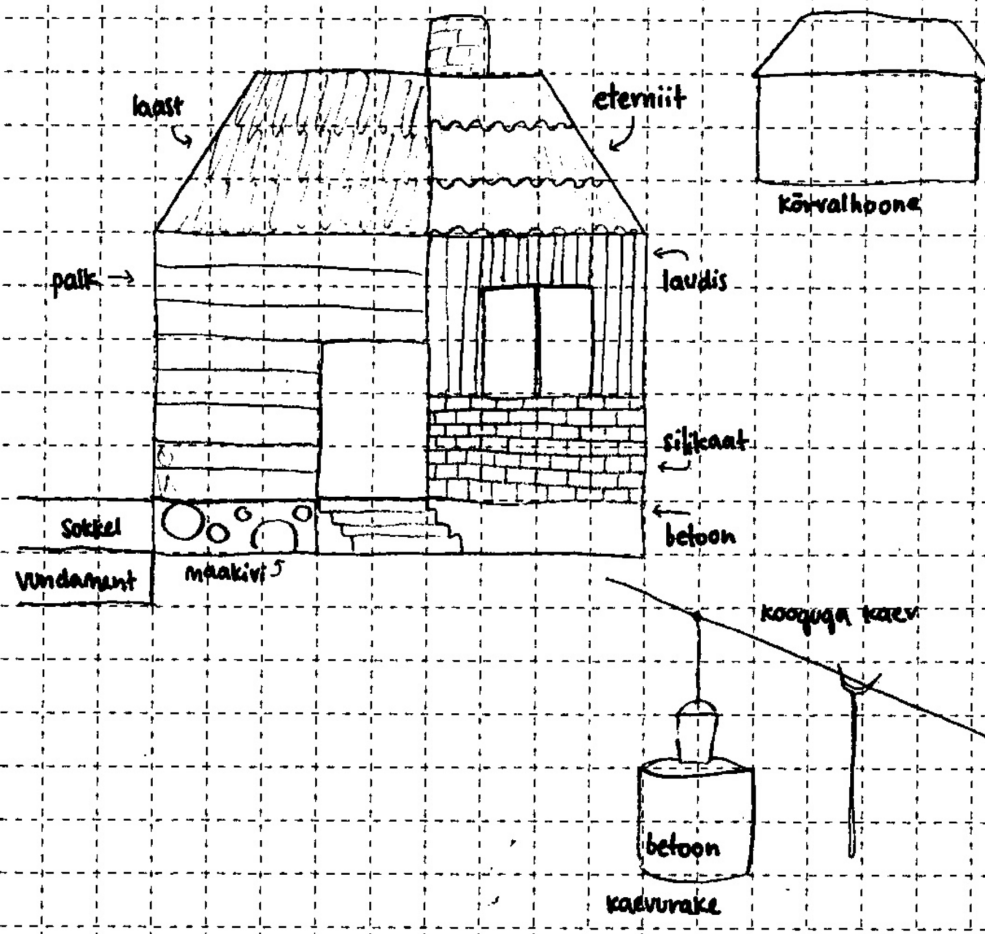
Kirjeldus

Vundamendi (sokli), välisseinte, akende/uste ja katuse konstruktsioonid ja materjalid

Tähelepanuväärsed detailid

Kõrvalhooned

Hoone I	<input type="text"/>	Ehitusaeg	<input type="text"/>	Seisukord	<input type="text"/>
Kirjeldus	<input type="text"/> Vundamendi (sokli), välisseinte, akende/uste ja katuse konstruktsioonid ja materjalid				
Hoone II	<input type="text"/>	Ehitusaeg	<input type="text"/>	Seisukord	<input type="text"/>
Kirjeldus	<input type="text"/>				
Hoone III	<input type="text"/>	Ehitusaeg	<input type="text"/>	Seisukord	<input type="text"/>
Kirjeldus	<input type="text"/>				
Hoone IV	<input type="text"/>	Ehitusaeg	<input type="text"/>	Seisukord	<input type="text"/>
Kirjeldus	<input type="text"/>				
Hoone V	<input type="text"/>	Ehitusaeg	<input type="text"/>	Seisukord	<input type="text"/>
Kirjeldus	<input type="text"/>				
Hoone VI	<input type="text"/>	Ehitusaeg	<input type="text"/>	Seisukord	<input type="text"/>
Kirjeldus	<input type="text"/>				

Lisa 3.5 – Asutusepoolse juhendaja tagaside

Tartu Ülikooli

etnoloogia, folkloristika ja rakendusantropoloogia õppekava üliõpilase magistrip projekti tegevuste hindamisleht

Üliõpilase nimi: Saara Mildeberg

Juhendaja/d nimi ja ametikoht: Rasmus Kask, SA Eesti Vabaõhumuuseum, maaarhitektuuri keskus, teadur

Tegevuskoha nimetus: Soomaa rahvuspark

Tegevuste toimumise aeg: 26.06-05.07 ja 12-25.08

Kas üliõpilase teoreetiline ja praktiline ettevalmistus olid piisavad tööülesannetega toimetulekuks?

Tegemist oli kahest erinevast tegevusest koosnevate välitöödega – taluarhitektuuri inventeerimine rahvusparki kaitsekorralduskava jaoks ning kohapärimuse kogumine Eesti Kirjandusmuuseumile. Tööde iseloom oli mitmekesine (andmete kogumine, töötlemine, sisestamine, vormistamine) ning esitas tudengitele omajagu väljakutseid. Raske öelda, mil määral just ülikoolipoolne ettevalmistus seda tingis, kuid keerulistest ja muutuvatest oludest hoolimata sai Saara talle antud ülesannetega väga hästi hakkama. Välitöödel osalemiseks vajalik teoreetiline ettevalmistus (üldine arusaam empiiriliste andmete rollist etnoloogias ja kogumispõhimõtetest) tundus olevat piisav ning praktilised oskused andmete töötlemisel tagasid kvaliteetse lõpptulemuse arhiivimaterjalide näol.

Ettevalmistuse tugevad küljed?

Saara puhul oli väga palju kasu tema organisatorsetest oskustest, mis aitasid vähendada minu enda korralduskoormust, ning fotograafiaalastest oskustest, mis tõstsid märgatavalt kogutud pildimaterjali kvaliteeti. Intervjuu-situatsiooniga tuli Saara väga hästi toime hoolimata kohati äärmiselt valdkonnaspetsiifilisest küsitluskavast.

Ettevalmistuse nõrgad küljed?

Erialased süvateadmisi taluarhitektuurist, mis oleks antud välitööde juures kasuks tulnud, olekski vast natukene palju oodata kaasaegselt õppekavalt.

Palun andke hinnang üliõpilase tegevusele

Hinnatav tegevus	Hinnangu tulemus				
	suurepärase	väga hea	hea	rahuldav	Kasin
...suhtub tõsiselt tööülesannete täitmisel	x				
...oskab töötada meeskonnas	x				
...oskab moodustada tegusat meeskonda	x				
...esitab oma ideid tegevuste parendamiseks (täiustamiseks)	x				
...täidab kokkulepitud kohustused	x				
...kohaneb hästi välitööde nõudliku keskkonna ja oludega	x				

Palun tooge paar konkreetset näidet olukordadest...:

a)...kui üliõpilane tuli oma tööga suurepäraselt toime

Olles ise välitööde toitlustamise osas vähe kogenud, tuli Saara koheselt appi ning oli valmis peale välitöödega kaasnevate sisuliste tööülesannete lahendamaks korralduslikke küsimusi. Valmidus teha enamat ja paremini kui nõutud, iseloomustab Saarat hästi.

b)...kui midagi jäi vajaka

Ma ei mäleta ühtegi episoodi välitöödelt, mil Saara poleks millegagi hakkama saanud või tööde kvaliteedis järeleandmisi teinud.

Täiendavad kommentaarid üliõpilase töö kohta:

Saara suhtub empaatiliselt intervjuueeritavatesse, mõtestab oma tegevusi teoreetilisel tasandil ning on töökas ja uudishimulik. Ta suhtub oma töösse väga tõsiselt ning on valmis iseseisvateks välitöödeks etnoloogia vallas.

Hinnangulehe täitja nimi: Rasmus Kask

Allkiri: //allkirjastatud digitaalselt//

Kuupäev: 10.12.2018

Lisa 4 – Soomaa rahvusparkis toimunud üritused

Lisa 4.1 – 14.11.2017 Soode taastamise õppekäigu kava

17/12/2018

Soo taastamise projekti tutvustav õppekäik

facebook [Registrieren](#)

Tritt Facebook bei oder melde dich an

Deutsche
Español

E-Mail-Adresse oder Handynummer
Passwort

[Konto vergessen?](#)

[Anmelden](#)

Möchtest du Facebook beitreten?
[Registrieren](#)

17 **Veranstaltungen**

Veranstaltungen

+ [Veranstaltung erst...](#)

NOV 14 **Soo taastamise projekti tutvustav õppekäik**
Öffentlich · Gastgeber: [Soomaa rahvuspark](#)

★ [Interessiert](#)

Dienstag, 14. November 2017 von 10:30 bis 16:00 UTC+02
Vor über einem Jahr

[Soomaa rahvuspark](#)
Kõrtsi-Tõramaa, Kõpu, Viljandimaa, Estonia [Karte anzeigen](#)

11 haben teilgenommen · 71 sind interessiert
Teile diese Veranstaltung mit deinen Freunden

Details

RMK looduskaitse spetsialist Priit Voolaid tutvustab soode taastamisega seotud töid Soomaa rahvusparkis.

Soomaal liigume objektide vahel ühise transpordiga. Kogunemine ja start kell 10.30 Kõrtsi-Tõramaal Soomaa rahvusparki keskuse juures. Kavas on ringsõit, mille käigus saame näha erinevas valmimisjärgus taastamistöid ning vahetada mõtteid soode taastamisprojekti eesmärkide, probleemide ja tulemuste teemadel. Selga-jalga ilmastikule vastav riietus ja jalanõud! Lõunapausi peame Soomaa keskus - kaasa oma leivakott, tee keedame kohapeal.

Üritusele on kohustuslik registreerimine (vajalik bussi tellimiseks) hiljemalt 1. novembriks!

PS! Levita ürituse infot võimalike huviliste seas, kelleni käesolev kiri ei jõua, et üritusest võimalikult paljudele kasu oleks! Kõik osalejad palun registreerida - kui üks inimene registreerib mitu, siis lisada registreerunute arv lisainfo lahtrisse.

Link: <https://goo.gl/forms/kIDgwOyP8148QlgG3>

Lisainfo: Pille Saarnits (KeA kultuuripärandi spetsialist), pille.saarnits@keskkonnaamet.ee

[Weniger anzeigen](#)

Über den Veranstaltungsort

Soomaa rahvuspark
Outdoor-Sport · Gefällt 451 Mal

<https://www.facebook.com/events/soo-taastamise-projekti-tutvustav-%C3%B5ppek%C3%A4ik/274470619741270/>

1/2

Lisa 4.2 – 4.12.2017 Väljavõte Soomaa rahvuspargi koostöökogu ja kogukonna koosoleku protokollist: päevakava ja kokkuvõte Rasmus Kase ettekandest „Kokkuvõte 2017. a. Välitööde tulemustest Soomaa rahvuspargis“

SOOMAA RAHVUSPARGI KOOSTÖÖKOGU JA KOGUKONNA KOOSOLEKU PROTOKOLL

Kõrtsi-Tõramaa, Viljandimaa

04. detsember 2017

Algus kell 15.00, lõpp kell 17.15

Juhatas: Pille Saarnits

Protokollis: Kaili Viilma

Osalejate nimekiri lisas 1

PÄEVAKORD

1. Kokkuvõtte 2017.a. välitööde tulemustest Soomaa rahvuspargis - Rasmus Kask, Eesti Vabaõhumuuseum
2. Rahvuspargi piiranguvööndi metsade tsoneeringu muudatuste ettepanekud - Meelis Suurkask, Keskkonnaamet
3. Ülevaate soode taastamise projekti seisust Soomaa rahvuspargis - Priit Voolaid, RMK
4. Soode taastamise projekti eesmärkidest Soomaa rahvuspargis - Kaili Viilma, Keskkonnaamet
5. RMK külastuskorralduse valdkonna tegemised Soomaa rahvuspargis 2017/2018 - Riho Männik, RMK
6. RMK raietest Soomaa piirkonnas - Herkki Kauts, RMK
7. Soomaa rahvuspargi uus koduleht ja keskkonnahariduse valdkonna tegemised ja plaanid - Krista Kingumets, Keskkonnaamet
8. Kokkuvõtte Rahvusparkide kultuuripärandi projekti raames toimunud koolitustest ning kultuuripärandi valdkonna plaanid - Pille Saarnits, Keskkonnaamet.
9. Ülevaate Tipu looduskooli tegemistest ja plaanidest - Mari Tenisson, Tipu looduskool
10. Kohapeal algatatud küsimused

1. Kokkuvõtte 2017. a. välitööde tulemustest Soomaa rahvuspargis - Rasmus Kask ETTEKANNE

2017. aastal viidi läbi ehitiste inventuuri 1. etapp Tipu külas ja 2. Riisa külas (ettekandja ja 2 tudengit) ning 3. etapp Sandra küla jäi teha Keskkonnaametile koostöös Sandra Urvakuga. Suvel on plaanis välja anda artiklite kogumik Soomaal kogutud materjalist (Eesti vabaõhumuuseumi toimetised nr. 6).

Soomaa kultuurikihistus on väga paks, seetõttu piiritlesime oma ettevalmistusi välitöödeks lähtudes vajadusest kaardistada olemasolevat hoonestust. Soomaal on kõik erinevad hoonetüübid esindatud, mis vabaõhumuuseumiski, ja rohkemgi. Teisalt on väga palju sellist, mis on kunagi olemas olnud, aga juba kadumas. Inventuuri andmed on kokku pandud ja Keskkonnaametile üle antud.

Tehtud sai alles praeguse olukorra osaline kaardistus, kuid vaja oleks teha põhjalik ajalooline analüüs kunagise ehituspärandi ja selle muutuste kohta. Lahemaa RP-s on varasemalt mindud seda teed, et ehitustegevusele on pandud konkreetsed piirangud (katusekalle, ehituskoht, viimistlusmaterjalid jms.), kuid vabaõhumuuseum ei toeta selliste jäikade piirangute seadmist, kuna selle all võib kannatada olemasolev kultuuripärand. Mingid väga üldised piirangud võiks paigas olla, aga mitte väga detailsed. Rõhuasetus peaks olema koolitustel ja teadvustamisel ja koostööl, mitte keeldudel ja tingimuste seadmisel. Soosida ja soovitada tuleks vana korrastamist ja kasutamist, kuid see ei tohiks välistada uue rajamist.

Soomaa piirkonna planeeringutest tehakse artikkel „Paberist Soomaa“. Soomaa teemaplaneeringus on plaan, et olemasolevatesse talukohtadesse võiks ehitada ilma detailplaneeringut algatamata. Ettekandja ei saanud planeeringuid kommenteerida, kuna ta ei olnud jõudnud sellesse teemasse veel süveneda.

Ulvi Rosenberg: Soomaal pole teid ja elektrit ning see paneb ehitustegevusele piirangud; ilma juurdepääsude ja elektrita kohtadesse tänapäeval ei ehitata.

Rasmus Kask: Seda enam tuleks kõigile, kes üldse tahaks ehitada, võimalikult vähe takistusi seada.

Lisa 4.3 – 27.-29.09.2018 Aastaseminari „Soomaa rahvuspark 25“ kava

Aastaseminar "Soomaa rahvuspark 25"

Soomaa rahvuspark saab sel aastal 25 aastaseks. Juubelile pühendatud aastaseminaril soovime analüüsida kaitseala seniseid arenguid ja tehtud tööd ning luua uut ühist tulevikuvisioni. Aastaseminar toimub 27.-28. septembril 2018 Suure-Jaani kultuurimajas.

Päevakava:

Neljapäev, 27. September

10:00-10:30 Tervituskohv

10:30-11:00 Tervitussõnad, konverentsi sissejuhatus

11:00-12:00 Soomaa rahvuspargis algusest tänaseni – Meelis Suurkask, Keskkonnamet

12:00-12.30 Soomaa turismikorraldusest algusest kuni tänaseni – Aivar Ruukel, MTÜ Soomaa Turism

12:30-13:00 Soode kaitse ajaloost meil ja mujal, rahvusvahelised kohustused ja võimalused - Hanno Zingel, Keskkonnaministeerium

13:00-14:00 Lõunasöök

14:30-15:00 Soomaa luhtade kaitse korraldamise lugu – ausalt taastamisest, niitmisest ja loomadest – Gunnar Sein, Keskkonnaamet

15:30-16:00 Soomaa rabade taastamisest, Priit Voolaid, RMK

16:00-16:30 Kohvipaus

16:30-17:00 Muutuv maaelu rahvusmaastiku tandril: Soomaa rahvuspargi näide – Saara Mildeberg

17:00-17:30 Kuidas läheb Soomaa? Kogukonnast ja kultuuripärandi hoidmisest - Sandra Urvak

17:30-17:45 Päeva lõpusõnad

Reede, 28. september

09:30-10:00 Tervituskohv

10:00-13:00 Maailmakohviku arutelu – juhendajad Ivika Nõgel ja Margus Timmo

13:30-14:30 Lõunasöök

14:30-16:00 Maailmakohviku kokkuvõtte

16:00-16:15 Lõpusõnad

16:15-16:45 Sünnipäevatordi söömine

Toetajad:

Siseministeerium Kohaliku Omaalgatuse Programmi vahenditega, SA
Keskkonnainvesteeringute Keskus, Põhja-Sakala vald, Roheline Jõemaa Koostöökogu

Lisa 4.4 – 8.12.2018 Soomaa rahvusparki 25. sünnipäevapeo kava

KESKKONNAAMET

SOOMAA
RAHVUSPARK

Soomaa rahvusparki 25. sünnipäeva tähistamine 8. detsembril 2018 külastuskeskuses, Kõrtsi-Tõramaal

Kava

- 12.00 – matk ajaloolisesse Tõramaa külla (kogunemine Meiekose matkaraja Tõramaa poolses parklas)
- 15.00 - pidustuste algus Soomaa külastuskeskuses Kõrtsi-Tõramaal
edasisised kellaajad on ligikaudsed

lõunasöök (laua katame ühiselt, igäüks võib midagi meelepärast kaasa tuua);
- 16.00 Eesti Vabaõhumuuseum esitleb EVMi toimetisena ilmunud raamatut „Soomaa. Suurem kui suurvesi: kohanemine ja toimetulek“
- 16.30 esineb Soomaa segaansambel
- 17.00 vestlusring Soomaa piirkonna ajaloost, Heljo Saarla ja teised Soomaa põliselanikud
- 17.30 musitseerib pärimusmuusik Piret Aus, kooslaulmine
- 18.00 pidulik tordisöömine

Avatud fotonäitus Soomaa piirkonna ajaloost ning Soomaa käsitööringi käsitöönäitus

Kõrtsi-Tõramaal toimuva peo järel soovijatele saun Karuskose metsavahi saunas

Täpsem info ja registreerumine:
sandra.urvak@keskkonnaamet.ee, tel. 5527726

Lisa 5 – Ülevaatlik dokumentatsioon magistriprojekti praktilise töö protsessist

Kuupäev	Tegevus	Töötunnid	Kommentaar
1.3.17	Registreerumine suvistele välitöödele Soomaal		
29.3.17	Info välitööde kohta		
29.5.17	Välitööde esialgse tegevusplaani selginemine		
Juuni-juuli	Soomaa välitööde esimene etapp		
27.6.17	Soomaa RP ja etnoloogiliste välitööde teoreetiline sissejuhatus	7	
28.6.17	Tutvumine piirkonnaga	5	
29.6.17	Hoovi talu inventeerimine ja intervjuu omanikuga. Informantide otsimine. Kaasiku, Sadama, Pauna ja Halliste talu inventeerimine.	13	
30.6.17	Väike-Ärma ja Suur-Ärma inventeerimine. Osalusvaatlus: krohvikoolitus Oksa talus ja haabjafilmiõhtu Tipu koolimajas.	10	Esimesed kokkupuuted informantidega.
1.7.17	Tipu talu inventeerimine ja intervjuu omanikuga. Osalusvaatlus: Soomaa Vikatimees 2017 Sonni talus.	8	
2.7.17	Sonni ja Karuskose talu inventeerimine ja intervjuu omanikega	8	
3.7.17	Oksa talu inventeerimine ja intervjuu omanikuga. Refleksioon seni tehtud välitööde kohta.	6	
4.7.17	Uue-Hoovi talu inventeerimine ja intervjuu elanikuga (üüriline). Halliste-Jaani talu inventeerimine ja intervjuu omanikuga.	8	
16.7.17	Info välitööde II etapi kohta		
26.7.17	Välitööde info ja esialgne tegevusplaan		
August	Soomaa välitööde teine etapp		
14.8.17	Kohtumine Riisa küla elanikega. Möldre talu otsimine.	5	Intervjuude kokku leppimine.
15.8.17	Roostalu, Möldre oja ja Veski talude inventeerimine ja intervjuud omanikega	10	
16.8.17	Kangru-Pargi talu inventeerimine ja intervjuu omanikuga	3	
8.9.17	Kirjutasin ja saatsin juhendajale Soomaa praktika aruande	10	
13.9.17	Juhendaja soovitas magistriprojekti teha Soomaa välitööde põhjal		Nõus.
September	Lugesin maastikusemiootika teooriat, valmistusin	14	

	sügiskooli ettekandeks		
24.9.17	Soomaa kogukonna ja välitööde-teemalise ettekanne „Searching for Soomaa: Notes from a National Park“ Nefa sügiskoolis	0,5	
14.11.17	Osalusvaatlus: soode taastamise õppekäik	6	
15.11.17	Liis Sergile 3-lauseline kokkuvõtte tulevase Soomaa artikli sisust		
20.11.17	Valmistusin sügiskooli ettekandeks	4	
22.11.17	Välitööde intervjuud kanti ERAsse		
23.11.17	Ettekanne „Muutuv maaelu rahvusmaastiku tandril: Soomaa rahvuspargi näide“ AKK sügiskoolis	0,5	
2.12.17	Vaatasin filmi „Loodus võtab tagasi: elu hüljatud maadel“ („The New Wild“) 2017, rež: Christopher Thomson	1,5	
4.12.17	Osalusvaatlus: Soomaa rahvuspargi koostöökogu ja kogukonna koosolek RMK Soomaa külastuskeskuses	12	
Detsember	Kirjavahetus juhendajaga		Edasise plaani ja rakendusliku väljundi arutelu.
22.12.17	Kirjutasin esialgse ülevaate magistriprojektist	13	
3.1.18	Koostas ja saatsin ära magistriprojekti kavandi	7	Tagasiside: uurimuse fookus ähmane.
12.1.18	Kohtumine juhendajaga	1	Üks väljund võiks olla trükis?
15.-19.01.2018	Lugemis- ja kirjutamislaager Soomaal	26	Lisaks rännak ja intervjuu U-ga.
5.2.18	Kohtumine juhendajaga	2	Magistriprojekti osad on omavahel seostamata.
18.2.18	Kiri Soomaa külastuskeskusesse Soomaa-teemalise toimetise esitlemiseks		Takistus: toimetise teadmata ilmumiskuupäev
Veebruar-märts	Kirjavahetus juhendajaga		Magistriprojekti mitmeväljundilises sai heakskiidu.
20.03-19.07.2018	Vahetusõpingud Gruusias		
30.3.18	Kirjutasin artiklit	7	
31.3.18	Kirjutasin artiklit	9	

2.4.18	Saatsin Liisile ja juhendajale artikli esimese versiooni		
13.4.18	Redigeerisin artiklit	6	Vähem üldist teooriat.
14.4.18	Täiendasin artiklit	10	Rohkem Soomaad.
15.4.18	Saatsin Liisile ja juhendajale artikli teise versiooni		Väga erinev tagasiside.
Mai	Kirjavahetus juhendajaga		
22.5.18	Kiri Liisilt		Kogumiku ilmumisaeg aug-sept.
31.5.18	Saatsin artikli teesid 5. Ökoturismi konverentsile Gruusias.		
9.7.18	Sain Liisilt tagasi keeletoimetatud artikli		
15.7.18	Täiendasin artiklit	4	
16.7.18	Saatsin Liisile artikli lõpliku versiooni		
14.8.18	Saatsin artikli ingliskeelse versiooni 5. Ökoturismi konverentsile.		
9.9.18	Valmistumine ettekandeks	7	
10.9.18	Ettekanne „Exploring Soomaa: the multifunctional and marginalized“ 5. Euroopa ökoturismil konverentsil Tbilisis	0,5	Tagasiside: huvitav lähenemisnurk, teisalt kaheldi informantide aususes.
21.9.18	Kohtumine juhendajaga	1	
25.9.18	Valmistusin ettekandeks	5	
27.9.18	Osalusvaatlus ja ettekanne „Muutuv maaelu rahvusmaastiku tandril: Soomaa rahvusparki näide“ aastaseminaril „Soomaa rahvuspark 25“ Suure-Jaani kultuurimajas	7,5	
15.10.18	EVM Maa-arhitektuuri keskuse Soomaa-teemalise toimetise „Soomaa. Suurem kui suurvesi: kohanemine ja toimetulek“ ilmumine		
Oktoober	Kirjavahetus Sandra Urvakuga Soomaal raamatu esitlemise asjus		
2.11.18	Projektiruumis Wimka näituse kokku leppimine		15.-29.01.2019, 70€
10.11.18	Lugesin materjale, kirjutasin magistriprojekti	7	

	teoreetilist osa.		
11.11.18	Lugesin materjale, kirjutasin magistriprojekti teoreetilist osa.	9	
15.11.18	Lugesin materjale, kirjutasin magistriprojekti teoreetilist osa.	3	
November-detsember	Kirjavahetus juhendajaga		Näitusest ja kogukonna-üritusest, eelkaitsmisest.
4.12.18	Saatsin juhendajale magistriprojekti teoreetilismetodoloogilise osa.		Tagasiside: halb struktuur, vähe konkreetsust, kehv sõnastus.
4.12.18	Koostas ja saatsin kutsed kõigile 2017. aasta suvel välitöödel intervjueritutele.	2	
8.12.18	„Soomaa rahvuspark 25“ pidu Soomaa külastuskeskuses Kõrtsi-Tõramaal		EVM toimetise esitlus, 30 min. Positiivne vastukaja.
10.12.18	Videomaterjali korrastamine ja fotode järeltöötlus	6	
12.12.18	Saatsin pärast lühikest täiendust projekti teoreetilismetodoloogilise osa eelkaitsmise komisjonile.	2	Hilinesin.
14.12.18	Kohtumine juhendajaga	1	Eelkaitsmisest ja näitusest.
17.12.18	Saatsin juhendajale ja eelkaitsmise komisjonile lisaks 4. peatüki „Materjali esitamise meetodid“		
18.12.18	Eelkaitsmine	2	Tagasiside: rakendusliku väljendi teooria ja praktika on ebapiisavad.
20.12.18	Ütlesin näituse Wimkas ära		
Jaanuar	Kirjutasin juhendajale küsimusega, kas saaks magistriprojekti magistritööga asendada.		Arutelu ja range soovitus: ei.
15.1.19	Osalusvaatlus: Soomaa turismipiirkonna arengustrateegia arutelu Kõpu mõisas	3	
17.1.19	Analüüsisin Soomaad kui turismisihtkohta	7	
24.1.19	Kohtumine juhendajaga	1	
6.1.19	Kirjutasin magistriprojekti teoreetilist osa	7	
7.1.19	Kirjutasin magistriprojekti teoreetilist osa	8	

15.2.19	Saatsin juhendajale magistriprojekti osa teooriat ja visuaalsed materjali		
24.2.19	Töötasin Soomaa 25. sünnipäevapidustuste videotega	2	
20.2.19	Vaatasin filmi „See külm elu“ („ <i>This Cold Life</i> “) 2017, rež: Darren Mann	1,5	
26.2.19	Lugesin materjale, kirjutasin metodoloogia osa	8	
27.2.19	Analüüsisin välitöid Soomaal	7	
28.2.19	Katri Lassila loeng „ <i>The image of Landscape as the Intersection of Film and Photography</i> “ TLÜs	1,5	
1.3.19	Kujundas näitusekavandit	3	
4.3.19	Lugesin materjale. Teoreetilis-metodoloogilise osa ümberstruktureerimine.	7	
5.3.19	Koostas fotoraamatut	6	
6.3.19	Lugesin materjale, kirjutasin teoreetilist osa	7	
8.3.19	Külastasin R. Galeri ja Rebecca Carkini näitust „Eksinud hingede turismikontor“	1,5	
9.3.19	Arendasin näituse kontseptsiooni	6	
12.3.19	Kirjutasin visuaalse osa teooriat	10	Maastike kujutamise kunstis.
13.3.19	Viimistlesin ja visualiseerisin näituseplaani.	2	
14.3.19	Kirjutasin magistriprojekti refleksiooni osa.	3	
15.3.19	Saatsin juhendajale magistriprojekti teoreetilis-metodoloogilise osa (ilma kokkuvõtete ja refleksioonita) ning näituse esialgse plaani.		Tagasiside: täpsustada rahastus, fotode valik, teooria seos omavahel ja Soomaaga.
17.3.19	Vormistasin fotoraamatu	4	
19.3.19	Saatsin juhendajale digitaalse fotoraamatu		
2.4.19	Saatsin eelkaitsmise komisjonile magistriprojekti teoreetilis-metodoloogilise osa koos lisadega (v.a. magistriprojekti päevik).		Jälle hilinemisega.
4.4.19	Loodushoiu seminar „Loodushoiu tulevik“ Tallinnas	7	
5.4.19	Näitusevõimaluse päring Kondase Keskusele		Ei vastatud.
6.4.19	Lugesin teoreetilise osa jaoks materjale	6	
8.4.19	Lasin fotoraamatu välja trükkida		Printgrupp OÜ, paber: <i>cyclus</i>

			offset 70gr, hind kokku: 20,83€.
10.4.19	Teine eelkaitsmine	1	Tagasiside: teooria osa vajab seostamist ja täpsustusi. Kokkuvõttes on liiga palju uusi teemaarendusi. Lohakusvead. Halb stiil.
Aprill-mai	Kirjavahetus Sandra Urvakuga näitusekohast		
20.4.19	Koostasin Kondase Keskuse galerii põhjal näituse kavandi	4	
21.4.19	Vormistasin näituse kujunduse	4	
Mai	Töötasin teoreetilis-metodoloogilise osaga. Jagasin fotoraamatut ja sain tagasisidet.	26	Piirasin teemade hulka, seostasin olemasolevat.
17.5.19	Õnnetus arvutiga		Enamik materjalist varundatud, aga päevik, märkmed ja visuaali failid puudu.
18.5.19	Kirjutasin tööle eesti- ja ingliskeelse kokkuvõtte ja refleksiooni.	9	
19.5.19	Otsisin varundatud failide hulgas visuaalset materjali ja lugedin üle käsitsi kirjutatud märkmeid.	8	
20.5.19	Koostasin uue näituse vormistuse ja -plaani	9	Ei jõua õigeks ajaks valmis. Sain ajapikendust.
21.5.19	Kontrollisin üle viited, lingid, kuupäevad jms detailid	4	
22.5.19	Lugesin teksti üle, parandasin hooletusvigu	6	
23.5.19	Vormistasin magistriprojekti teoreetilis-metodoloogilist osa	7	
25.5.19	Tegin magistriprojekti päevikust koondtabeli ja vormistasin teoreetilis-metodoloogilisest osa .pdfi-iks.	7	
	Ajakulu kokku	463 tundi	

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Saara Hanna Mildeberg,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose

„Maastikupõhine lähenemine maapiirkondade huvigruppidele Soomaa rahvuspargi näitel“,
mille juhendaja on Kirsti Jõesalu,

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace
kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks
Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative
Commonsi litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost
reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja
kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega
isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Saara Hanna Mildeberg

26.05.2019